

Egypte in transitie

Een onderzoek naar de historische voedingsbodem voor democratisering in Egypte, 1922-2011.

Bron: www.politicalhumor.about.com

MA Internationale Betrekkingen in historisch perspectief | Universiteit Utrecht

Hester van Beeck Calkoen | 0453781 | Begeleider: Dr. P.A.M. Malcontent | 31 augustus 2012

Deze scriptie is dubbelzijdig afgedrukt om het milieu te sparen.

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING.....	5
HOOFDSTUK 1. THEORETISCH KADER.....	11
§ 1.1 Economische ontwikkeling.....	11
§ 1.1.1 Moderniseringstheorie.....	11
§ 1.1.2 Nuancering van de moderniseringstheorie.....	13
§ 1.1.2.1 Economische ontwikkeling en politieke verandering.....	13
§ 1.1.2.2 Welvaart en democratisering.....	13
§ 1.1.2.3 Verdeling van welvaart.....	14
§ 1.1.2.4 Correlatie in plaats van causaliteit.....	14
§ 1.2 Civil society en elite.....	16
§ 1.2.1 Civil society forces.....	17
§ 1.2.2.1 Belang civil society forces.....	18
§ 1.2.3 Interactie civil society en elite.....	19
§ 1.3 Internationale invloed.....	20
§ 1.3.1 Politieke en economische afhankelijkheid.....	20
§ 1.3.2 Militaire samenwerking.....	21
§ 1.3.3 Democratie als internationale norm.....	21
§ 1.3.4 Mensenrechten.....	21
§ 1.3.5 Sneeuwbaaleffect.....	22
§ 1.4 Conclusie.....	23
HOOFDSTUK 2. KONINKRIJK EGYPTE, 1922 – 1952.....	24
§ 2.1 Historisch kader.....	24
§ 2.2 Machtverdeling.....	26
§ 2.2.1 Koning Fouad I en Koning Farouk I.....	27
§ 2.2.2 Wafd.....	27
§ 2.2.3 Overige politieke partijen.....	28
§ 2.2.4 Groot-Brittannië.....	29

§ 2.3 Economische ontwikkeling	30
§ 2.3.1. Onderwijs	32
§ 2.3.2 Toetsing aan de theorie	33
§ 2.4 Civil society.....	34
§ 2.4.1 Civil society forces	34
§ 2.4.1.1 Moslim Broeders.....	34
§ 2.4.1.2 Jong Egypte	35
§ 2.4.1.3 Communistische beweging.....	35
§ 2.4.1.5 Vakbonden	36
§ 2.4.1.6 Toetsing aan de theorie.....	36
§ 2.5 Internationale invloed.....	38
§ 2.5.1 Toetsing aan de theorie	38
§ 2.6 Conclusie	39
HOOFDSTUK 3. NASSER, 1952 – 1970	40
§ 3.1 Historisch kader	40
§ 3.2 Economische ontwikkeling	42
§ 3.2.1 Landbouw	42
§ 3.2.2 Industrieel.....	43
§ 3.2.3 Onderwijs	46
§ 3.2.4 Toetsing aan de theorie	47
§ 3.3 Civil society en elite.....	48
§ 3.3.1 Nassers regeerstijl	48
§ 3.3.3 Civil society forces	49
§ 3.3.3.1 Syndicaten en vakbonden	49
§ 3.3.3.2 Communisten	50
§ 3.3.3.3 Moslim Broederschap	51
§ 3.3.3.4 Toetsing aan de theorie.....	51
§ 3.4 Internationale invloed.....	52
§ 3.4.1 Invloed Sovjet Unie en de Verenigde Staten	53

§ 3.4.2 Regionale invloeden.....	54
§ 3.4.3 Toetsing aan de theorie	54
§ 3.5 Conclusie	55
HOOFDSTUK 4. SADAT, 1970 – 1981	56
§ 4.1 Historisch kader	56
§ 4.2 Economische ontwikkeling	56
§ 4.2.1 Toetsing aan de theorie	59
§ 4.3 Civil society en elite.....	60
§ 4.3.1 Regeerstijl Sadat.....	60
§ 4.3.2 De nieuwe politieke vertegenwoordiging	61
§ 4.3.3 Civil society forces	62
§ 4.3.3.1 Islamitische stroming	62
§ 4.3.3.2 Moslimbroederschap en islamitische groeperingen	63
§ 4.3.3.3 Echte oppositie	64
§ 4.3.3.4 Stem van het “volk”	64
§ 4.3.3.5 Toetsing aan de theorie.....	65
§ 4.4 Internationale invloed.....	66
§ 4.4.1 Oktoberoorlog	66
§ 4.4.2 IMF	66
§ 4.4.3 Toetsing aan de theorie	67
§ 4.5 Conclusie	67
HOOFDSTUK 5. MUBARAK, 1981 – 2011.....	69
§ 5.1 Historisch kader	69
§ 5.2 Economische ontwikkeling	70
§ 5.2.1 Onderwijs.....	72
§ 5.2.2 Toetsing aan de theorie	73
§ 5.3 Civil society en elite.....	74
§ 5.3.1 Regeringsstructuur.....	74
§ 5.3.2 Politieke partijen.....	74

§ 5.3.3 Civil society forces	76
§ 5.3.3.1 Islamitische kwestie	77
§ 5.3.3.2 Vakbonden en syndicaten	78
§ 5.3.3.3 Verandering van klimaat	78
§ 5.3.3.4 Toetsing aan de theorie.....	80
§ 5.4 Internationale invloed.....	80
§ 5.4.1 Toetsing aan de theorie	81
§ 5.5 Conclusie	82
CONCLUSIE	83
LITERATUURLIJST	90

INLEIDING

Op 11 februari trad Hosni Mubarak af als president van Egypte na een regeerperiode van bijna 30 jaar. De protesten die in Tunesië hadden plaatsgevonden en de successen die daar geboekt werden, markeerden het begin van wat later bekend werd als de 'Arabische lente'. Ook voor Egypte waren de opstanden in Tunesië een inspiratiebron voor de tegenstanders van de Egyptische president. In Egypte begonnen vanaf 25 januari 2011 protesten tegen de regering. In reactie hierop vaardigde de Egyptische regering een demonstratieverbod uit en stelde een avondklok in. Met behulp van de moderne media werd het gemakkelijker het momentum van de demonstraties vast te houden. De revolutie werd naderhand ook wel de 'facebook-revolutie' genoemd.¹ Deze maatregelen konden de demonstranten er echter niet van weerhouden de straat op te gaan. De demonstranten gaven te kennen alleen genoeg te nemen met het direct aftreden van Mubarak en behielden hun positie op het Tahrirplein in Cairo, het epicentrum van de demonstraties. Opmerkelijk was dat het leger nauwelijks ingreep om de demonstranten tot bedaren te brengen, hoewel Mubarak zelf een militaire achtergrond had. Het uitblijven van zware sancties gaf de Egyptische demonstranten de mogelijkheid en de moed door te gaan. Wel kwam het geregeld tot gevechten tussen de demonstranten en aanhangers van Mubarak. Op 11 februari 2011 maakte Vice President Suleiman bekend dat Mubarak zijn functie toch per direct neer legde.

Intussen had de internationale gemeenschap zijn mening gevormd en werd Mubarak door onder andere de VS en verschillende Europese landen aangesproken op de gebeurtenissen. President Obama riep Egypte op tot het vormen van een overgangsregering, omdat volgens hem de wil van het Egyptische volk niet genegeerd kon worden. Ook de Nederlandse premier Rutte en minister van Buitenlandse Zaken Rosenthal waren van mening dat de tijd van hervorming gekomen was voor Egypte. Een vrees die Rutte uitsprak was dat anders de Moslimbroederschap in Egypte de macht in het land zou overnemen. "Ik ben pas gerustgesteld als ik weet wat ervoor in de plaats komt."² Om die reden riep hij op tot een snelle en ordelijke overgang. In het Westen werd de Moslimbroederschap gezien als een radicale Islamitische beweging die de politieke afstand tussen Westerse landen en Arabische landen slechts zou kunnen vergroten.

¹ C. Smith, 'Egypt's Facebook revolution: Wael Ghonim thanks the social network', http://www.huffingtonpost.com/2011/02/11/egypt-facebook-revolution-wael-ghonim_n_822078.html (10 juni 2012). ; J. Vargas, 'Spring awakening. How an Egyptian revolution began on Facebook', http://www.nytimes.com/2012/02/19/books/review/how-an-egyptian-revolution-began-on-facebook.html?_r=2&pagewanted=all (10 juni 2012).; Y. Knell, 'Egypt's revolution: 18 days in Tahrir Square', www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-16716089 (10 juni 2012).

² Interview premier Rutte, NOS, 18 februari 2011.

De buitenlandcommissaris van de Europese Unie, Catherine Ashton, verklaarde op 22 februari na haar bezoek aan Egypte dat de EU graag een vreedzame en ordelijke overgang naar een civiele, democratische regering zou zien. Ze gaf aan dat de EU paraat zou staan Egypte te assisteren in zijn pogingen de economische en sociale omstandigheden te verbeteren, maar zei de uitkomst en mogelijke oplossingen niet te zullen opdringen of te dicteren. Ashton had als doel voor ogen een “lasting and irreversible transformation that delivers ‘deep democracy’, [meaning:] political reform, free and fair elections, institution building, fight against corruption, independent judiciary and support to civil society.”³ Oftewel een complete hervorming van de Egyptische samenleving die alle idealen en kenmerken van een democratische rechtsstaat ondersteunt en waarborgt.

Deze reacties van de internationale gemeenschap zijn begrijpelijk. De vestiging van een democratie gaat echter niet over één nacht ijs. Een stabiele democratie vestigen in een land met een uitgebreide dictatoriale geschiedenis heeft veel meer voeten in de aarde dan een wisseling van de wacht. Het is een bijzonder ingewikkeld proces waar in de loop der jaren veel verschillende studies naar zijn gedaan, in de poging verklaringen te geven voor het verloop ervan. Hieronder zal ik kort uiteen zetten welke definities ik binnen het begrip democratie onderscheid. Het is belangrijk onderscheid te maken tussen de begrippen transitie, liberalisering, democratisering en consolidatie van democratie.

Grugel bekritiseert in zijn boek ‘Democratization. A critical approach’ eerdere studies die nalaten de term democratisering te definiëren. Volgens Grugel is de definitie “het organiseren van eerlijke verkiezingen” niet toereikend. Hij gebruikt daarom een uitgebreidere definitie waarbij hij de introductie van de rechten van staatsburgers betreft, die in de praktijk betekenen dat de macht over het land daadwerkelijk wordt herverdeeld.⁴ Grugel maakt geen onderscheid tussen democratisering en consolidatie van democratie. Hij impliceert hiermee dat een democratiseringsproces altijd leidt tot een geconsolideerde democratie.

Pridham is van mening dat het hele proces van overgang tussen de oude en de nieuwe staatsvorm in acht moet worden genomen. De val van het autoritaire regime leidt tot een situatie waarbij nieuwe politieke structuren in gebruik genomen kunnen worden. Volgens Pridham is een democratiseringsproces een periode van overgang waarin in ieder geval sprake is van onderhandelingen over grondwetswijzigingen en procedurele afspraken over politieke competitie door verschillende partijen die een groot deel van

³ Remarks by the EU High Representative Catherine Ashton at the Senior officials’ meeting on Egypt and Tunisia, Brussels 23 February 2011.

⁴ J. Grugel, *Democratization. A critical introduction* (paperback-editie; Hampshire en New York, 2002) 5.

bevolking vertegenwoordigen.⁵ Volgens hem vormt het democratiseringsproces de wortels voor een geconsolideerde democratie.⁶ Daarmee onderscheidt Pridham de term democratisering van het begrip consolidatie van democratie. Hiermee is naar mijn mening de definitie van Pridham duidelijker en voor dit onderzoek bruikbaar dan die van Grugel. Grugel geeft aan het onderscheid te erkennen tussen transitie naar democratie en consolidatie van democratie⁷, maar laat dat onvoldoende helder terugkomen in zijn definiëring. Met democratisering, of een democratiseringsproces bedoel ik in dit onderzoek daarom de overgangperiode waarin het oude regime wordt vervangen door een democratische regering.

De term transitie refereert aan een proces van overgang tussen twee regeringsvormen. Politieke transitie betekent feitelijk alleen overgang. Het zegt dus niets over de uitkomst van het proces.⁸ Er kan bijvoorbeeld ook sprake zijn van transitie van een militaire dictatuur naar een één-partijsysteem. Liberalisering wordt vaak gezien als een voorstadium van democratisering, maar is dat strikt genomen niet. Volgens zowel Huntington, als Pridham is liberalisering binnen een autoritair staatsysteem het op bepaalde gebieden versoepelen van de controle door de staat over de maatschappij, zonder fundamentele veranderingen in de machtsverhoudingen aan te brengen.⁹ Dit kan bijvoorbeeld betekenen dat verboden organisaties meer bewegingsvrijheid krijgen, of dat burgers meer toegang krijgen tot internet. Het betekent dus niet dat burgers of oppositiepartijen meer mogelijkheden krijgen tot het beïnvloeden van het besluitvormingsproces van de regering. Een democratiseringsproces is niet altijd succesvol en leidt dus niet altijd tot de consolidatie van democratie. Consolidatie van democratie is volgens Pridham de voltooiing van het democratiseringsproces.¹⁰ Onder democratie versta ik hier evenredige volksvertegenwoordiging door middel van eerlijke verkiezingen. Bij consolidatie van democratie is het volgens Grugel 'the only game in town'¹¹ Dit betekent een bredere definitie, namelijk ook de institutionele ondersteuning die volksvertegenwoordiging en het staatsburgerschap waarborgt. Van consolidatie kan pas sprake zijn nadat er meerdere verkiezingen geweest zijn, en de nieuwe staatsvorm als legitiem wordt beschouwd door de bevolking. Dit is naar mijn mening ook wat Ashton bedoeld met 'deep democracy'. Van belang hierbij is de interactie tussen de elite en de massa, aldus Pridham. Bij de consolidatie zijn de normen en waarden van een liberale democratie in een maatschappij verankerd. De politieke invloed over het land is

⁵ G. Pridham, *The dynamics of democratization. A comparative approach* (Londen en New York, 2000) 19.

⁶ Pridham, *The dynamics of democratization*, 16.

⁷ Grugel, *Democratization*, 3.

⁸ Ibidem.

⁹ Pridham, *The dynamics of democratization*, 18.; S. Huntington, *The third wave. Democratization in the late twentieth century* (Norman, 1993), 9.

¹⁰ Pridham, *The dynamics of democratization*, 17.

¹¹ Grugel, *Democratization*, 3.

verdeeld over alle lagen van de bevolking en deze verdeling wordt ook erkend onder lagen van de bevolking. Bovendien komen bij consolidatie ook de institutionele kenmerken van een democratie kijken: een grondwet die een juiste machtsverdeling ondersteunt; goed lopende en eerlijke verkiezingen; brede vertegenwoordiging van de bevolking in politieke partijen; onafhankelijke rechtspraak.

De begrippenkaders van Grugel, Pridham en Huntington bieden een goede manier om het politieke transitieproces in Egypte te onderzoeken en zullen in dit onderzoek worden gebruikt.

De reacties van de internationale gemeenschap op de recente ontwikkelingen in Egypte riepen bij mij verschillende vragen op: Waar staat Egypte nu eigenlijk? Welke ontwikkelingen hebben tot deze situatie geleid en kunnen deze ontwikkelingen een democratiseringsproces ondersteunen? Wat zegt de theorie over ondersteunende factoren voor een democratiseringsproces? Het doel van mijn scriptie is naar aanleiding van de revolutie in Egypte te onderzoeken welke mogelijkheden de democratie in Egypte heeft. Dit wil ik bereiken door na te gaan in welke mate Egypte sinds zijn onafhankelijkheid van Groot-Brittannië in 1922 een basis heeft ontwikkeld die het recente democratiseringsproces kan helpen bevorderen. Mijn onderzoeksvraag luidt: Hoe heeft de basis voor een verder democratiseringsproces zich ontwikkeld in Egypte tussen de onafhankelijkheid in 1922 en het aftreden van Mubarak in 2011, uitgaande van algemene indicatoren uit de democratiseringstheorie?

Elk land maakt een ander proces van democratisering door. Er is dan ook geen blauwdruk te geven van hoe een land van a naar b komt.¹² Het gaat er in dit onderzoek niet om absolute vereisten te geven zonder welke een transitie naar democratie gedoemd is te mislukken. De methodologie voor dit onderzoek ontleen ik aan studies naar democratiseringsprocessen. Hierbinnen zijn verschillende indicatoren ontwikkeld. In de democratiseringsliteratuur worden economische ontwikkeling, ontwikkeling van een civil society en internationale omstandigheden min of meer algemeen aanvaard als factoren die democratiseringsprocessen kunnen bevorderen. Deze factoren komen in hoofdstuk 1 nader aan de orde en zullen als kader dienen voor het onderzoek naar de ontwikkeling van het democratiseringsproces in Egypte.

In de theorie worden hoofdzakelijk omstandigheden genoemd die algemeen toepasbaar zijn en dus voor elke praktijkstudie als kader kunnen dienen. Hoewel ik mij realiseer dat een democratiseringsproces niet alleen door deze drie omstandigheden wordt beïnvloed, heb ik er voor gekozen heel lokaal gebonden factoren niet mee te nemen in

¹² Huntington, *The third wave*, xiii. ; Grugel, *Democratization*, 10. ; Pridham, *The dynamics of democratization*, 317.

mijn onderzoek. Deze factoren zijn namelijk in algemene studies naar democratiseringsprocessen te variabel om in een theoretisch kader te vatten. Hier vallen factoren zoals religieuze en culturele karakteristieken onder.

Aangezien dit onderwerp zeer actueel is, wil ik voorkomen dat het onderzoek het karakter krijgt van 'koffiedik kijken'. Het is dus niet mijn bedoeling te onderzoeken hoe groot de kans is dat Egypte op korte termijn een democratisch staatsstelsel zal hebben. De ontwikkeling van de drie aangegeven indicatoren die democratisering kunnen bevorderen zullen worden onderzocht in verschillende hoofdstukken die ieder een van de vier regimes behandelen die Egypte na zijn onafhankelijkheid van Groot-Brittannië heeft gekend.

De periode waarop ik mijn onderzoek concentreer is van 1922 tot 2011. De bedoeling van deze scriptie is te onderzoeken hoe Egypte zich over een langere periode heeft ontwikkeld op het gebied van een maatschappelijk middenveld, economische ontwikkeling en internationale invloeden. In 1922 werd Egypte onafhankelijk verklaard door Groot-Brittannië. Aangezien de interne ontwikkeling van Egypte de drie decennia daaraan voorafgaand werden bepaald door deze koloniale overheerser, acht ik die periode niet relevant voor mijn onderzoek. Hierna kunnen vier regimes worden onderscheiden. Van 1922 tot 1952 was in Egypte een constitutionele monarchie gevestigd. In 1952 werd een militaire staatsgreep gepleegd, waarna Nasser president werd. Dit was het begin van bijna 60 jaar dictatoriaal bestuur. Sadat was van 1970 tot 1981 president. Mubarak volgde hem in 1981 op en regeerde tot 2011.

Hoewel de ontwikkeling van Egypte op de gebieden die ik onderzocht heb niet volledig afhankelijk waren van de politieke machthebbers, zijn de veranderingen bij elk nieuw regime relevant. De overgang van de constitutionele monarchie naar de regeerperiode van Nasser was voor alle drie de indicatoren bijzonder groot. De twee opvolgers van Nasser betekenden een minder grote verandering in de ontwikkeling van Egypte, maar de ontwikkeling was desondanks relevant voor het uitgangspunt van dit onderzoek.

De actuele ontwikkelingen in de Arabische regio gaven mij aanleiding voor dit onderzoek. Egypte is een zeer belangrijk land in de het Midden-Oosten. Het land is jarenlang een bondgenoot geweest van het Westen en fungeerde als brug tussen het Westen en Arabische landen. Om deze reden is het interessant te onderzoeken wat er vooraf is gegaan aan het aftreden van Mubarak. Historiografisch gezien kan dit onderzoek een bijdrage leveren aan de bestaande discussie over politieke transitie. De meest besproken regio's in het kader van politieke transitie in de vorige eeuw zijn

Latijns-Amerika, Zuid Europa (Grugel en Huntington) en de Oostbloklanden (Gil, Huntington, Grugel en Pridham). Dat is uiteraard niet verrassend, aangezien de laatste grote “golf” van democratiseringsprocessen deze regio’s betrof. Egypte is één van de eerste landen in de Arabische regio van zijn kaliber dat een transitie naar democratie zou kunnen doorlopen uit eigen beweging.

Bestaande studies naar de politieke ontwikkeling van Egypte hebben andere invalshoeken dan dit onderzoek. Studies die specifiek gedaan zijn naar de ontwikkeling van democratie in Egypte behandelen ofwel de korte periode van democratie tijdens de monarchie (Cambridge studie Botman, Bein¹³), ofwel de oorzaken van de val van Mubarak (Masoud, Lesch, Rubin¹⁴). Bij de eerste invalshoek wordt het einde van het democratiseringsproces in Egypte gemarkeerd met de staatsgreep door de Vrije Officieren. De dictatoriale regimes die volgden, leidden niet tot bredere studies naar de verdere ontwikkeling van democratisering in Egypte over een langere periode. Bij de tweede invalshoek wordt de val van Mubarak niet in een breder perspectief geplaatst dan de gebeurtenissen tijdens het regime van Mubarak zelf. Bij studies naar de belemmeringen waar een land als Egypte mee te maken heeft in een democratiseringsproces, wordt voornamelijk gekeken naar lokale en regionale omstandigheden. Hierbij gaat het voornamelijk om culturele aspecten zoals religie (Asef Bayat, Abed al-Jabri, Zubaida, Cohen ed.¹⁵). Een studie naar de ontwikkeling van het democratiseringsproces in Egypte over een langere periode aan de hand van democratiseringsliteratuur ben ik niet tegen gekomen. Dit onderzoek richt zich wel op meerdere regimes. Daarom is deze scriptie een relevante toevoeging aan de discours.

¹³ S. Botman, ‘The liberal age, 1923–1952’ in: M. W. Daly (ed.), *Modern Egypt, from 1517 to the end of the twentieth century*, (Cambridge University press, 2008), *Cambridge Histories Online*; J. Bein, ‘Egypt: society and economy, 1923-1952’, in: M. W. Daly (ed.), *Modern Egypt, from 1517 to the end of the twentieth century*, (Cambridge University press, 2008), *Cambridge Histories Online*.

¹⁴ Tarek Masoud, ‘The road to (and from) Liberation Square’, *Journal of Democracy* 22 (2011); Ann M. Lesch, ‘Egypt’s Spring: Causes of the Revolution’ *Middle East Policy* 18 (2011); Michael Rubin, ‘The Road to Tahrir Square. How Egypt’s revolt happened, and what to do now’ *The Commentary* 3 (2011).

¹⁵ A. Bayat, *Islam and democracy. What is the real question?* (Amsterdam, 2007); M. Abed al-Jabri, *Democracy, human rights and law in Islamic thought* (Londen, 2009); Sami Zubaida, ‘Islam, the State and Democracy: Contrasting Conceptions of Society in Egypt’ *Middle East Report. Islam, The State and Democracy* 179 (1992); Cohen, Joshua en Deborah Chasman (ed.), *Islam and the challenge of democracy. A Boston review book* (Princeton, 2004).

HOOFDSTUK 1. THEORETISCH KADER

In dit hoofdstuk zal ik het theoretisch kader uiteenzetten dat de leidraad vormt voor het onderzoek naar de ontwikkeling van Egypte. In de wetenschappelijke discussie over democratiseringsprocessen zijn drie terugkerende universele categorieën van omstandigheden te onderscheiden die in positieve of negatieve zin invloed kunnen hebben op democratisering. Deze drie categorieën zijn de economische ontwikkeling, de ontwikkeling van een *civil society* en internationale invloeden. In dit hoofdstuk zal ik uiteenzetten wat er wordt verstaan onder deze omstandigheden en waarom deze in verband worden gebracht met democratiseringsprocessen.

§ 1.1 Economische ontwikkeling

§ 1.1.1 Moderniseringstheorie

In de literatuur wordt het bestaan van een correlatie tussen economische ontwikkeling en democratisering algemeen erkend. In dit verband wordt de moderniseringstheorie van S.M. Lipset vaak aangehaald, zowel in positieve als negatieve zin. Deze theorie is ontwikkeld in 1959 en is, hoewel omstreden, nog steeds toonaangevend. De moderniseringstheorie is als één van de weinige democratiseringstheorieën specifiek gericht op het economische aspect. Volgens deze theorie is er een causaal verband tussen a) de modernisering en ontwikkeling van de economie, b) sociale structuren en verhoudingen, en c) democratische kenmerken in een samenleving.¹⁶ In deze paragraaf zal ik uiteenzetten waarom niet gesproken kan worden van een causaal verband tussen economische ontwikkeling en democratisering, maar dat economische ontwikkeling wel degelijk van invloed kan zijn op democratisering.

Lipset maakt in de economische ontwikkeling onderscheid tussen vier indicatoren: welvaart, industrialisatie, urbanisatie en onderwijs. Hij bekijkt landen die in meer en mindere mate democratisch zijn. Uit het onderzoek van Lipset blijkt dat over de gehele linie economische ontwikkeling in democratische landen hoger is dan in niet-democratische landen.¹⁷ Hier verbindt hij deze conclusie aan: 'Perhaps the most widespread generalization linking political systems to other aspects of society has been that democracy is related to the state of economic development. Concretely, this means that the more well-to-do a nation, the greater the chances that it will sustain democracy.'¹⁸ Bij de uitkomsten in de eerste drie indicatoren geeft Lipset per aparte

¹⁶ S. Lipset, 'Some social requisites of democracy: economic development and political legitimacy', *The American political science review* 53.1 (1959) 69-89.

¹⁷ Lipset, 'Some social requisites of democracy', 76-78.

¹⁸ *Ibidem*, 75.

indicator geen specifieke uitleg waarom dit in verband gebracht kan worden met democratisering. In algemene zin trekt Lipset de conclusie dat hoe verder de vier indicatoren in een land ontwikkeld zijn, hoe groter de kans is dat een land democratisch is of wordt. Deze ontwikkelingen brengen veranderingen teweeg in de sociale verhoudingen in een land, waardoor democratie bevorderd wordt:

“Increased wealth is not only related causally to the development of democracy by changing the social conditions of the workers, but it also affects the political role of the middle class through changing the shape of the stratification structure so that it shifts from an elongated pyramid, with a large lower-class base, to a diamond with a growing middle-class. A large middle class plays a mitigating role in moderation conflict since it is able to reward moderate and democratic parties and penalize extremist groups.

National income is also related to the political values and style of the upper class. The poorer a country, and the lower the absolute standard of living of the lower classes, the greater the pressure on the upper strata to treat the lower classes as (...) vulgar and infinitely inferior. (...) Consequently, the upper strata tend to regard political rights for the lower strata, particularly the right to share in power, as essentially absurd and immoral.”¹⁹

De indicator onderwijs leverde in het onderzoek van Lipset resultaten op die nadere toelichting vereisen. Lipset neemt aan dat onderwijs ervoor zorgt dat mensen toleranter worden, hun blikveld verruimen voor andere opvattingen, minder vatbaar worden voor extremistische doctrines en ‘sterke mannen’ in de politiek. Bovendien zou hun capaciteit om rationele politieke keuzes te maken worden vergroot. Deze opvatting wordt kracht bijgezet door de resultaten uit de vergelijking die Lipset maakt tussen democratische en niet-democratische landen. Nog veel duidelijker zijn de verschillen op nationaal niveau. Bij mensen die voor het onderzoek naar hun mening over en ervaringen met democratische normen en waarden werd gevraagd, was het verschil tussen hoger en lager opgeleiden significant. Mensen met een hogere opleiding stonden volgens Lipset over het algemeen veel positiever tegenover democratie dan lager opgeleiden.²⁰ Een hoogopgeleide bevolking op zichzelf is echter geen afdoende kenmerk om een democratie te kunnen vestigen. Desondanks noemt Lipset het wel een zo goed als noodzakelijk kenmerk in een maatschappij om een stabiele democratie te kunnen handhaven.²¹

¹⁹ Lipset, ‘Some social requisites of democracy’, 83-84.

²⁰ Ibidem, 79.

²¹ Ibidem, 79-80.

§ 1.1.2 Nuancering van de moderniseringstheorie

Bij de moderniseringstheorie is een aantal kanttekeningen te plaatsen. Lipset is onder andere bekritiseerd om zijn methodologie. Hij zou arbitrair te werk zijn gegaan en resultaten hebben veralgemeniseerd terwijl dat niet mogelijk was.²² Ten eerste zou economische ontwikkeling resulteren in een positievere houding ten opzichte van democratie. Dat verklaart echter niet waarom politieke actoren bewogen worden politieke transitie teweeg te brengen. Ten tweede is geen enkel economisch ontwikkelingspatroon op zichzelf afdoende om democratisering teweeg te brengen. Ten derde moet de mate van welvaart evenredig verdeeld zijn over de bevolking. Daarnaast wordt Lipset verweten dat zijn studie te weinig nuance aanbrengt. Al hoewel de kern van Lipsets betoog tot op heden niet weerlegd is, heeft verder onderzoek wel uitgewezen dat 'correlatie geen causaliteit is'.²³ Deze nuanceringen zal ik hier onder kort uiteen zetten.

§ 1.1.2.1 Economische ontwikkeling en politieke verandering

Gill erkent dat democratie voornamelijk voorkomt in ontwikkelde landen, maar economische ontwikkeling op zichzelf geen verklaring voor de succesvolle vestiging van deze staatsstructuur is. Wel is het volgens Gill waarschijnlijker dat economische ontwikkeling positieve invloed heeft op de vestiging en behoud van een democratische regering, dan dat democratie leidt tot economische ontwikkeling. Gill is het eens met de door Lipset gegeven verklaring voor een positievere houding ten opzichte van democratie. Hij benadrukt echter dat dit nog niet verklaart waarom politieke actoren zouden handelen om een transitie daadwerkelijk teweeg te brengen.²⁴ Zoals ik hierna behandel in paragraaf 1.2 verklaart Gill dit met behulp van de begrippen civil society en civil society forces.

§ 1.1.2.2 Welvaart en democratisering

Paradoxaal genoeg waren zowel snelle economische groei als snelle economische krimp oorzaken die autoritaire regimes in de landen van de third wave – de derde grote democratiseringsgolf in de wereldgeschiedenis – deden wankelen. De krimp zorgde voor onvrede en onrust over bestaansmogelijkheden. De snelle groei zorgde ervoor dat regimes zich genoodzaakt zagen te liberaliseren, of de greep op de bevolking te versterken. Beide omstandigheden deden af aan de legitimiteit van regimes.²⁵

²² Pridham, *The dynamics of democratization*, 7. ; Graeme Gill, *The dynamics of democratization. Elites, civil society and the transition process* (paperback-editie; Hampshire en Londen, 2000) 3-4. ; Huntington, *The third wave*, 59 ; Grugel, *Democratization*, 47.

²³ Gill, *The dynamics of democratization*, 3.

²⁴ Gill, *The dynamics of democratization*, 5.

²⁵ Huntington, *The third wave*, 59.

§ 1.1.2.3 Verdeling van welvaart

Volgens Huntington zijn economische factoren van belang, maar zijn deze niet beslissend. Ook hij geeft wel aan een duidelijke correlatie te zien tussen economische ontwikkeling en democratie. Op zichzelf is echter geen enkel economisch ontwikkelingspatroon of niveau van welvaart afdoende om democratisering teweeg te brengen.²⁶ Bij de bewering dat welvaart en democratie causaal verbonden zijn, ligt het voor de hand af te vragen waarom puissant rijke landen zoals Saudi-Arabië niet democratisch zijn. De enorme inkomsten uit de verkoop van olie maken het regime volgens Huntington echter zelfs onafhankelijker van de bevolking, omdat de noodzaak tot het heffen van belastingen verdwijnt. Hiermee neemt de noodzaak zich te verantwoorden tegenover het volk dus ook drastisch af: “No taxation without representation was a political demand; No representation without taxation is a political reality.”²⁷

Welvaart op zich is namelijk niet genoeg als dit alleen bij de overheid of de elite terecht komt en niet over de bevolking verdeeld wordt. Wel is Huntington van mening dat het niveau van rijkdom veranderingen in de sociaaleconomische verhoudingen teweeg moet brengen. Met de verdeling van welvaart zou ook verdeling van invloed over het land teweeg worden gebracht. Hij voegt er aan toe dat economische ontwikkeling over de gehele linie het openen van de nationale markt voor buitenlandse investeringen, handel en technologieën zowel noodzakelijk als wenselijk maken, waardoor democratisering van buitenaf gestimuleerd kan worden.²⁸

Huntington en Grugel bestrijden ook de aanname van Lipset dat de toename in welvaart automatisch een toename in welvaart voor de gehele maatschappij en het ontstaan van een middenklasse betekent. Economische ontwikkeling maakt het volgens Grugel inderdaad mogelijk dat de hele maatschappij deelneemt in de politieke arena. Daarnaast creëert economische ontwikkeling een milieu voor een veelzijdig en uitgebreid maatschappelijk middenveld. Zoals ook andere auteurs, is Grugel echter terughoudend economische ontwikkeling een te grote invloed op democratisering toe te dichten.²⁹

§ 1.1.2.4 Correlatie in plaats van causaliteit

Op zichzelf is economische ontwikkeling geen onomstotelijke voorbode van democratisering.³⁰ Wel voegt Gill aan de bevindingen van Lipset toe dat in rijkere landen de politieke consequenties van democratie voor de verschillende lagen in de bevolking

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem, 65.

²⁸ Ibidem, 66-67.

²⁹ Grugel, *Democratization*, 47.

³⁰ Ibidem, 240.

kleiner zijn. Herverdeling van inkomen heeft een kleinere invloed op de hogere klassen, en voor werkgelegenheid neemt de afhankelijkheid van de overheid af. Uiteindelijk is het dus minder cruciaal wie er in de regering komt. Daarnaast geeft economische ontwikkeling de ruimte voor het ontstaan van verschillende vrijwilligersorganisaties die tegenwicht kunnen bieden aan de regering, maar ook politieke participatie onder de bevolking stimuleren.

Het belangrijkste punt van kritiek dat Grugel heeft op de theorie van Lipset is dat de geschiedenis niet lineair verloopt, wat hij met zijn theorie wel lijkt te impliceren volgens Grugel.³¹ Lipset houdt geen rekening met menselijke invloed en andere factoren die de geschiedenis van een land kunnen beïnvloeden die niet met een theorie te veralgemeniseren zijn.³² Politieke dynamiek en politieke besluitvorming wordt volgens hem volledig buiten beschouwing gelaten. Deze theorie zou de transitie naar democratie verklaren, zonder rekening te houden met de verschillen in plaats en tijd.

Ook Pridham onderkent de correlatie tussen economische omstandigheden en democratisering.³³ Wel veranderde volgens hem de discours over dit onderwerp: 'the original claims of the modernization theories have been scaled down from causality (economic development as a cause for the emergence of democracy) to environment (economic development as providing a milieu favourable to democracy).'³⁴

De kritiek op de theorie van Lipset is naar mijn mening gedeeltelijk terecht. Lipset lijkt inderdaad geen rekening te houden met het feit dat de ontwikkeling van een land onderhevig is aan invloeden die per plaats en tijd verschillen. Daarnaast komt de invloed die politieke besluitvorming kan hebben op de ontwikkeling van een land in zijn theorie niet aan bod.

Het verwijt dat Lipset economische ontwikkeling als oorzaak ziet van democratisering, en dus een causaal verband ziet, is naar mijn mening niet geheel gegrond. Hierin geeft Lipset tegenstrijdige signalen af. Hij neemt het woord 'causally'³⁵ letterlijk in zijn mond. De titel van zijn artikel is bovendien 'Some social requisites of democracy'. Requisites betekent voorwaarde, dus dit zou duiden op een causaal verband. Lipset heeft het echter ook over 'correlations'³⁶, dus hij gebruikt deze termen door elkaar. Daarnaast zegt hij dat economische welvaart de *kans* op democratie sterk vergroot. Daarnaast lees ik in de theorie van Lipset niet dat hij vindt dat economische ontwikkeling per definitie leidt tot

³¹ Grugel, *Democratization*, 48-51.

³² *Ibidem*, 49.

³³ Pridham, *The dynamics of democratization*, 6-8, 136-177.

³⁴ *Ibidem*, 8.

³⁵ Lipset, 'Some social requisites of democracy', 83.

³⁶ *Ibidem*.

democratie. Hij zegt naar mijn idee niet dat economische ontwikkelingen de enige oorzaak is, maar dat het de belangrijkste oorzaak is.³⁷

Naar mijn idee heeft Lipset bovendien wel oog voor de sociale gevolgen die economische ontwikkeling met zich mee kan brengen. Hij noemt de ontwikkeling van een middenklasse die een matigende invloed kan uitoefenen op de politieke orde. Hij werkt alleen niet volledig uit wat hij mijns inziens impliceert, namelijk dat het belang van economische ontwikkeling is dat het een verdeling van welvaart veroorzaakt. Lipset wekt alleen de indruk dat deze herverdeling automatisch door de groei van welvaart in het algemeen teweeg wordt gebracht, terwijl dit niet zo is.

§ 1.2 Civil society en elite

Gill legt het zwaartepunt van een politieke transitie bij de civil society. Hij is degene die hier de meest uitgebreide theorie voor heeft ontwikkeld en die daarom het meest bruikbaar is voor deze scriptie. Met civil society wordt in de literatuur het maatschappelijk middenveld aangeduid. Gill definieert civil society als:

'a society in which there are autonomous groups which aggregate the views and activities of individuals and which act to promote and defend the interests of those people, including against the state. This implies that there is the public discussions of issues, with questions of public policy being debated widely within the community rather than being decided solely by regime elites. (...) Crucial for the existence of a civil society is that both state and civil society recognize the legitimacy of the other, and acknowledge the right of the other to act unimpeded within certain defined spheres of competence.'³⁸

Grugel heeft een algemenere opvatting over wat civil society inhoudt, namelijk dat het tussen de regering en het individu in staat. Wel acht Grugel de civil society als een cruciaal kenmerk van democratie, omdat dat ook het gebied is waar maatschappelijke kwesties aangekaart worden en worden overgebracht vanuit de privé sfeer. Verantwoording vragen van de staat is hier ook een onderdeel van. De machtsverhoudingen tussen staat en burgers zijn ook volgens Grugel van groot belang voor een transitieproces.³⁹

³⁷ Ibidem, 75.

³⁸ Gill, *The dynamics of democratization*, 5.

³⁹ Grugel, *Democratization*, 93-98.

§ 1.2.1 *Civil society forces*

Een zeer belangrijk onderdeel van de voedingsbodem voor democratie zijn volgens Gill de *civil society forces* (csf's). Gill onderscheidt drie niveaus waarop mensen zich organiseren in een maatschappij. Het eerste niveau bestaat uit vriendengroepen, hobbyclubs, etc. Het tweede niveau volgt vanuit het eerste niveau door de samensmelting van deze groepen. Deze organisaties behartigen op dit niveau de belangen van hun leden in de publieke sfeer. Dit zijn bijvoorbeeld ngo's die zich inzetten voor maatschappelijke kwesties, of studentenverenigingen die sociale en financiële belangen voor studenten bundelen. Over het algemeen zijn de activiteiten in dit niveau niet politiek georiënteerd, maar dat kan wel. Het derde niveau is volgens Gill specifiek politiek van aard en bestaat uit organisaties die de belangen van hun aanhang te behartigen in de politieke sfeer. Dit niveau bestaat voornamelijk uit politieke partijen, maar ook uit vakbonden en lobbygroepen. Sterke civil society forces worden volgens Gill gekenmerkt door een goede organisatorische structuur. Structuur stelt de civil society forces in staat om zich duidelijk te manifesteren, de achterban te mobiliseren en een samenhangende boodschap uit te dragen.⁴⁰ Pridham benadrukt dat civil society over het algemeen niet zo sterk is aan het begin van een transitieproces. Met name gebrek aan homogeniteit van groepen en opvattingen is hiervan vaak de oorzaak. Daarnaast zijn de mate van organisatorische ontwikkeling en niveau van educatie belangrijke factoren voor de kracht van de civil society.⁴¹

Civil society forces zijn volgens Gill de drijvende kracht achter democratisering, omdat deze de fundamenteën leggen voor bewegingsvrijheid van politieke partijen en vakbonden. Sterker nog: civil society forces creëren een politiek bewustzijn van de civil society. Gill is van mening dat er niet gesproken kan worden over een civil society op het moment dat er geen organisaties en groeperingen van het derde niveau bestaan. Evenmin is dit volgens Gill het geval als zij niet vrij kunnen opereren en de overheid om verantwoording kunnen vragen. Het bestaan van een civil society wordt voorafgegaan door civil society forces. In een autoritaire staat is het mogelijk dat er een groot aantal groepen van het tweede niveau bestaat, maar zeer waarschijnlijk worden groepen van het derde niveau niet getolereerd. Van een civil society kan op een dergelijke manier dus weinig sprake zijn. De kiem voor een civil society kan wel aanwezig zijn, in de vorm van civil society forces.

Aangezien Gill het maatschappelijk middenveld in staat acht invloed uit te oefenen op de regering en de politieke belangen van zijn achterban te verdedigen, kan het dus een

⁴⁰ Gill, *The dynamics of democratization*, 175, 180.

⁴¹ Pridham, *The dynamics of democratization*, 237-243.

belangrijke kracht zijn tijdens een transitie. Daarom is volgens Gill de mate, waarin civil society forces zich staande hebben weten te houden of zich ontwikkeld hebben tijdens een autoritair regime, van groot belang voor een democratiseringsproces.⁴² Deze mening wordt ondersteund door Huntington. Zijn overtuiging is dat landen met een recente en lange ervaring met democratie ontvankelijker zijn dan landen die dat in mindere mate hebben gehad.⁴³

§ 1.2.2.1 Belang civil society forces

Afgezien van het voorafgaande, noemt Gill nog vier aanvullende redenen waarom civil society forces van belang zijn.⁴⁴ Allereerst kan druk vanuit deze csf's liberalisering van het regime veroorzaken. Wanneer een regime niet goed functioneert, is de rol van de civil society forces van groot belang. Bij verlies van legitimiteit door slecht beleid kan een regime ervoor kiezen zijn greep op de samenleving te verstrakken. Sterke csf's kunnen een regime echter bewegen er zelf voor te kiezen de bevolking tot rust te brengen met tegemoetkomingen. Pridham geeft aan dat de acties van de civil society forces ook een autoritaire reactie kunnen ontlokken aan het regime.⁴⁵

Ten tweede kunnen csf's het proces van regimeverandering een democratisch karakter geven. In het geval dat het zittende regime wegens slecht beleid wordt uitgedaagd door andere elitaire groeperingen, is het goed mogelijk dat er een transitie naar een nieuw autoritair regime plaatsvindt. De ene dictator wordt dan vervangen door de andere. Sterke civil society forces kunnen zowel de zittende regering als een eventueel opvolgende regering bewegen democratisering als oplossing voor moeilijkheden in het beleid te beschouwen.⁴⁶ In het verlengde van dit tweede punt zijn de csf's ten derde van belang voor het behoud van het liberale karakter van een transitieproces. Zij kunnen het momentum in een transitie behouden door via de media en andere kanalen hun opvattingen te blijven verspreiden.⁴⁷

Ten vierde kunnen de civil society forces een onderhandelingspartner leveren om de wensen van hun achterban over te brengen. De kans dat csf's worden uitgenodigd aan de onderhandelingstafel, wordt uiteraard groter naarmate hun achterban groeit.⁴⁸

⁴² Gill, *The dynamics of democratization*, 61, 188.

⁴³ Huntington, *The third wave*, 270-271.

⁴⁴ Gill, *The dynamics of democratization*, 175-180

⁴⁵ Pridham, *The dynamics of democratization*, 222.

⁴⁶ Gill, *The dynamics of democratization*, 176.

⁴⁷ *Ibidem*, 178.

⁴⁸ *Ibidem*.

§ 1.2.3 *Interactie civil society en elite*

In de wetenschappelijke discussie over civil society zijn in hoofdzaak twee verschillende meningen te onderscheiden over het belang ervan en hoe de interactie met de gevestigde politieke orde, de politieke elite, hier van invloed op zijn. Bij beide meningen wordt de interactie tussen de politieke elite en de civil society bekeken, het verschil zit in het zwaartepunt van de transitie.

Één mening is dat de gevestigde politieke orde de beslissende rol heeft in een democratiseringsproces. Een andere mening is dat de civil society de drijvende kracht is achter een democratiseringsproces. De mate waarin het regime controle heeft over alle lagen van de bevolking is van groot belang. Als het regime besluit alle initiatieven van civil society forces in de kiem te smoren, en daar bovendien toe in staat is, zal het de civil society moeite kosten sterk worden. Alleen door de interactie tussen elite van het regime en de civil society forces te bestuderen, kan een politieke transitie verklaard worden volgens Gill.⁴⁹ Huntington is van mening dat het uiteindelijke verschil gemaakt wordt door de politieke kopstukken van het regime. De politieke wil voor liberalisering en uiteindelijke democratisering moet er zijn. De elite moet hierin uiteindelijk de doorslag geven door gehoor te geven aan de wil van het volk.⁵⁰ 'A democratic regime is not installed by trends, but by people. (...) Some political leaders have to want it to want it to happen.'⁵¹ Gill legt het zwaartepunt van de transitie bij de civil society, maar erkent wel dat de historische verhouding die de elite en de bevolking ten opzichte van elkaar hebben gehad van belang is. Het is van belang te bekijken hoe de elite zich heeft weten te handhaven en in welke mate hebben zij de controle over de bevolking heeft weten te houden.⁵² De politieke cultuur in een land speelt daarom een grote rol.

De combinatie van de eerste twee omstandigheden die hierboven zijn behandeld – economische ontwikkeling en civil society – hebben met elkaar te maken. In paragraaf 1.1.3.3 heb ik gesproken over het feit dat door economische ontwikkeling een middenklasse kan ontstaan. Gill noemt 'Civil society forces and the conscious organization they embody (...) the causal connection between economic development and democracy.'⁵³ Gill bouwt hiermee in feite voort op de stelling van Lipset dat economische ontwikkeling leidt tot democratisering. Er bestaat in die zin een causaal verband, maar economische ontwikkeling leidt niet per definitie tot democratisering. Het kan echter wel leiden tot het ontstaan van civil society forces, die op hun beurt

⁴⁹ G. Gill, *The dynamics of democratization. Elites, civil society and the transition process* (paperback-editie; Hampshire en Londen, 2000) 181-188.

⁵⁰ Huntington, *The third wave*, 107-108, 316.

⁵¹ Huntington, *The third wave*, 107-108.

⁵² Gill, *The dynamics of democratization*, 212-213.

⁵³ *Ibidem*, 7.

kunnen leiden tot de overgang naar het niveau van civil society. De eigenlijke ontwikkeling naar democratie gebeurt dus onder invloed van de civil society en civil society forces, maar het ontstaan daarvan kan verklaard worden door economische ontwikkeling.

§ 1.3 Internationale invloed

Internationale invloeden worden niet door elke auteur expliciet genoemd in verband met democratiseringstheorie. Sommige auteurs verklaren politieke transitie door alleen nationale trends en gebeurtenissen te analyseren. Andere auteurs leggen echter wel sterk de nadruk op invloeden van buitenaf. Internationale omstandigheden kunnen op zeer uiteenlopende manieren invloed hebben op een transitieproces in een land. De meest invloedrijke omstandigheden zijn: onderlinge politieke en economische afhankelijkheid van staten; militaire samenwerking; democratie als internationale norm; mensenrechten; en het sneeuwbaaleffect. In deze paragraaf bespreek ik deze vier omstandigheden.

§ 1.3.1 Politieke en economische afhankelijkheid

De globalisering zorgt ervoor dat landen onderling steeds meer met elkaar te maken hebben. De groei van internationale handel is hierbij zeer belangrijk, naast internationale politiek. Grugel noemt dit 'the creation of a global political economy'.⁵⁴ Grugel geeft drie redenen waarom dit een stimulans kan zijn voor democratisering. Ten eerste vergroot de internationale afhankelijkheid van bepaalde goederen de invloed van westers kapitalisme op ontwikkelingslanden. Landen zijn zich in de loop der jaren gaan specialiseren in bepaalde producten en diensten om zo efficiënt mogelijk te werken en dus de winst te vergroten. Grondstoffen zoals olie en graan zijn niet overal te krijgen, maar voor elk land belangrijk. Landen zijn daardoor van elkaar afhankelijk om aan hun nationale vraag te kunnen voldoen. Door de verwevenheid van bijna alle economieën kan economische crisis in ontwikkelingslanden grote gevolgen hebben voor grote economieën - vaak ontwikkelde landen. Om die reden willen ontwikkelde landen invloed uitoefenen op de (politieke) stand van zaken in andere regio's. Aangezien ontwikkelingslanden in grote mate afhankelijk zijn van de handel met ontwikkelde landen, wordt ook de politieke invloed van ontwikkelde landen aanzienlijk.⁵⁵

Ten tweede is de wereldwijde politieke economie gebaseerd op liberale principes. Vrijhandel wordt door de internationale gemeenschap gestimuleerd, om te bevorderen dat landen aan producten kunnen komen die zij zelf niet produceren. Om mee te kunnen

⁵⁴ Grugel, *Democratization*, 117.

⁵⁵ Ibidem.

komen met de internationale politieke economie, zijn landen bovendien genoodzaakt zich open te stellen voor buitenlandse invloeden. Dit betekent bijvoorbeeld meer vrijheden voor de bevolking om zelf een inkomen te verdienen door eigen ondernemingen op te zetten. Een ander voorbeeld is het openen van de nationale markt voor internationale investeerders.⁵⁶

Grugel noemt daarnaast ook 'global governance' als internationale factor in relatie tot democratisering. De wereldwijde politieke economie wordt ondersteund door organisaties die ervoor moeten zorgen dat het systeem werkt. Dit zijn organisaties zoals het IMF, de Wereldbank, de WTO en de VN. Vanzelfsprekend zouden deze organisaties de prodemocratische invloed, zoals genoemd in de eerste twee punten, moeten ondersteunen.⁵⁷

§ 1.3.2 Militaire samenwerking

Onderlinge politieke afhankelijkheid heeft niet alleen met economie te maken. Ook de groeiende militaire samenwerking is hier een onderdeel van. De betrokkenheid in militaire conflicten door onderlinge politieke banden kan invloed hebben op de verhoudingen in een land om de voor de handliggende reden dat militair succes of verlies effect heeft op de legitimiteit van een regime.⁵⁸

§ 1.3.3 Democratie als internationale norm

Volgens Grugel is democratie de internationale norm geworden. Autoritaire regimes komen er nauwelijks meer mee weg simpelweg autoritair te zijn. Om deel te kunnen nemen aan de internationale gemeenschap, zien autoritaire regimes zich genoodzaakt zich voor te doen als legitieme vertegenwoordigers van het volk. Zo zijn er constructies in de grondwet die eindeloze herverkiezing mogelijk maken, maar ook constructies als 'de noodtoestand' die zware maatregelen wettelijk geoorloofd maken. Een uitzondering is bijvoorbeeld Noord-Korea. Hier is echter ook heel duidelijk de consequentie te zien, namelijk dat het land zich volledig probeert af te schermen van de rest van de wereld.⁵⁹

§ 1.3.4 Mensenrechten

Mensenrechten zijn ook een factor die vanuit internationaal niveau invloed kan hebben op een democratiseringsproces. De aandacht voor mensenrechten heeft een vlucht genomen na WO I. Dekolonisatie en zelfbeschikkingsrecht van volken waren gevolgen

⁵⁶ Grugel, *Democratization*, 118.; Pridham, *The dynamics of democratization*, 74-77.

⁵⁷ Grugel, *Democratization*, 120.

⁵⁸ D. Fink-Hafner en M. Hafner-Fink, 'The determinants of the success of transitions to democracy', *Europe-Asia studies* 61.9 (2009) 1616,1619.

⁵⁹ *Ibidem*, 246.

van de verandering in de waardering van mensenrechten. Ook in de Volkenbond en later de VN werd uiting gegeven aan het belang van mensenrechten.⁶⁰ De normen en waarden die kenmerkend zijn voor liberale democratieën worden ondersteund door de universele rechten van de mens.⁶¹ Een autoritair regime dat zijn volk stemrecht ontzegt of niet goed vertegenwoordigt, schendt per definitie de rechten van de bevolking. In de internationale gemeenschap zijn ngo's, staten en organisaties als de VN actief op het gebied van mensenrechten. Het voordeel van ngo's is dat zij politiek onafhankelijk zijn en niet gebonden zijn aan economische belangen, zoals staten dat wel zijn. Deze belangen kunnen ervoor zorgen dat staten afzien van afkeurende verklaringen of sancties richting landen die mensenrechten schenden.

§ 1.3.5 Sneeuwbaaleffect

Met het sneeuwbaaleffect wordt bedoeld dat succesvolle democratisering in een land leidt tot democratisering in andere landen. Huntington noemt drie aspecten van het sneeuwbaaleffect in de derde golf landen. Allereerst was er wereldwijd een sterke groei in communicatiemogelijkheden en mobiliteit van mensen in die periode. In de paragraaf over civil society is het belang hiervan al aangegeven. Bovendien konden mensen uit de hele wereld betrokken raken bij de gebeurtenissen in andere landen. Desondanks was het sneeuwbaaleffect het sterkst in landen uit dezelfde regio. Huntington schrijft dit toe aan het gevoel van verbondenheid van de bevolking met burgers uit nabij gelegen landen. Ten derde was het sneeuwbaaleffect volgens Huntington een accelerator voor de gebeurtenissen die plaatsvonden. Het effect kon volgens hem op den duur ook overslaan naar landen waarin de economische en maatschappelijke omstandigheden niet direct in het voordeel van democratisering waren. Sommige landen, zoals Egypte, gingen ervan uit dat de verspreiding van democratie hun land daardoor niet zou kunnen overslaan. Volgens Huntington zag Egypte het sneeuwbaaleffect als een oorzaak, en niet als een gevolg van democratisering.⁶² Hij zegt hierover beeldend: 'snowballs rolling downhill, however, do not only accelerate and grow, they also melt in unsympathetic environments.'⁶³ Tot op zekere hoogte kunnen democratiseringsprocessen in land A, B en C dus bijdragen aan het democratiseringsproces in land D, mits de basis in land D voldoende is om democratisering te eigen land te ondersteunen.

⁶⁰ D. Forsythe, *Human rights in international relations* (2^e editie paperback; Cambridge 2006) 3-16, 57-60.

⁶¹ Forsythe, *Human rights*, 38-40.

⁶² Huntington, *The third wave*, 100-105.

⁶³ *Ibidem*, 105.

§ 1.4 Conclusie

In de wetenschappelijke discussie zijn de factoren economische ontwikkeling, civil society en internationale invloeden over het geheel genomen de universele factoren die in verband worden gebracht met democratiseringsprocessen. Vrijwel in alle literatuur wordt benadrukt dat niet een enkele factor een voorbode is voor een succesvol democratiseringsproces, maar dat de factoren in samenhang met elkaar gezien moeten worden.

In zijn theorie legt Lipset naar mijn mening te veel nadruk op economische ontwikkeling. Hoewel hij enigszins nuanceringen aanbrengt in zijn theorie, komen deze niet prominent naar voren, waardoor zijn theorie veel kritiek uitgelokt heeft. De groei van welvaart moet vergezeld worden van de verdeling van welvaart en sociale mobiliteit. Hoewel Lipset hier wel iets over zegt, laat hij het na zijn tamelijk grote aannames toe te lichten. De opkomst van de civil society is hierin een volgend stadium. De economische ontwikkeling en de vorming van een civil society zijn daarom sterk met elkaar verweven. Ik ben van mening dat zowel Gill, als Huntington een punt hebben over het belang van menselijk handelen in politieke transitie. Gill is van mening dat de civil society forces de elite kunnen bewegen tot een democratiseringsproces. De elite moet vervolgens echter nog wel die stap zetten, zoals Huntington van mening is. Naar mijn idee kunnen deze twee factoren niet zonder elkaar.

De internationale invloed is een externe factor. De vlucht die globalisering de afgelopen eeuw heeft genomen, met de groeiende internationale samenwerking en afhankelijkheid, maakt het naar mijn mening noodzakelijk de internationale dimensie te betrekken in een onderzoek naar democratisering. De ontwikkelingen in een land kunnen in deze tijd niet slechts verklaard worden door nationale trends en gebeurtenissen.

De drie categorieën die zijn behandeld, zijn zo onderling verweven, dat geen individuele factor een verklaring biedt voor een democratiseringsproces. De economische ontwikkeling en de ontwikkeling van een civil society staan in grote mate in verband met elkaar. Slechts een analyse waarbij er naar de combinatie van verschillende omstandigheden wordt gekeken, kan een verklaring bieden voor transitieprocessen. Voor een waardevolle analyse van de voedingsbodem van Egypte voor democratie is het daarom belangrijk om naar de drie behandelde categorieën te kijken. In de volgende hoofdstukken zal ik de ontwikkeling in Egypte uiteenzetten aan de hand van deze drie categorieën.

HOOFDSTUK 2. KONINKRIJK EGYPTE, 1922 – 1952

In dit hoofdstuk behandel ik de periode van 1922 tot 1952. De drie theoretische categorieën die in hoofdstuk 1 zijn behandeld, zal ik in dit hoofdstuk aan de praktijk toetsen. In de economische ontwikkeling, de ontwikkeling van een civil society en internationale invloeden zijn zowel stimulerende als belemmerende omstandigheden geweest in deze periode. De historische context waarin deze omstandigheden hebben plaatsgevonden, zet ik hieronder uiteen.

§ 2.1 Historisch kader

Tussen 1882 en 1922 was Egypte een Britse kolonie. Tijdens de Eerste Wereldoorlog groeide het antikoloniale sentiment in Egypte. De Britten kochten het belangrijkste Egyptische exportproduct katoen ver beneden de marktprijzen en zetten Egyptische arbeiders voor Britse doeleinden in. Kolonialisme werd daarnaast door de internationale gemeenschap steeds meer afgekeurd. In het manifest van de Volkenbond na de Eerste Wereldoorlog was nationale zelfbeschikking een punt. Bovendien was de Amerikaanse president Wilson hiervan een belangrijk voorvechter. Het internationaal draagvlak voor het behoud van kolonies begon af te nemen. De vanzelfsprekendheid van de koloniale overheersing daarmee ook.⁶⁴

In 1918 werd een nieuwe politieke partij opgericht, de Wafd. De partijleider Zaghlul eiste op grond van bovenstaande omstandigheden complete onafhankelijkheid voor Egypte. De Britten reageerden door Zaghlul te arresteren en te deporteren naar Malta. Dit ontketende een massale opstand in Egypte in 1919. Dit was voor het eerst dat een groot deel van de bevolking tegelijkertijd in opstand kwam tegen het Britse regime.⁶⁵ Verschillende vruchteloze onderhandelingen over onafhankelijkheid tussen de Britten en Egypte volgden.⁶⁶

In 1922 riep Groot-Brittannië zonder overleg met de Egyptische vertegenwoordigers de onafhankelijkheid van het koninkrijk Egypte uit, met vier beperkingen. De 'Vier Punten van Uitzondering' in de onafhankelijkheidsverklaring zorgden ervoor dat Groot-Brittannië zich kon blijven mengen in de interne aangelegenheden van Egypte. Deze vier punten waren: De waarborging van Britse communicatiemogelijkheden in Egypte; Britse verdediging van Egypte tegen alle buitenlandse inmenging; de bescherming van buitenlandse belangen en minderheden in Egypte; Britse zeggenschap in Soedan.⁶⁷ Om

⁶⁴ J. Beinlin, 'Egypt: society and economy, 1923-1952', in: M. W. Daly (ed.), *Modern Egypt, from 1517 to the end of the twentieth century*, (Cambridge University press, 2008), *Cambridge Histories Online*, 313-314.

⁶⁵ E. R. Toledano, 'Social and economic change in the "long nineteenth century"' *Modern Egypt, from 1517 to the end of the twentieth century*, (Cambridge University press, 2008), *Cambridge Histories Online*, 281.

⁶⁶ D. Hopwood, *Egypt: Politics and society 1945-90* (3^e druk; Londen en New York, 1991) 8-17.

⁶⁷ P.J. Vatikiotis, *The history of Egypt from Muhammad Ali to Sadat* (2^e druk, Londen, 1980) 270.

deze vier punten te kunnen garanderen, zou een aanzienlijke Britse troepenmacht in Egypte en Soedan blijven na 1922. Een groot deel van de Egyptische economie stond onder controle van buitenlandse, voornamelijk Britse ondernemingen. De beperking waarbij de buitenlandse belangen in Egypte werden beschermd, zorgden ervoor dat een groot deel van de Egyptische economie, waaronder het Suezkanaal, buiten de directe invloed van de Egyptische regering bleef.

Deze gang van zaken zwakte de betekenis van de onafhankelijkheid voor Egypte af. De tamelijk onverwachte onafhankelijkheidsverklaring van de Britten zorgde voor onrust onder de Egyptische bevolking. De onafhankelijkheid was door de “Vier punten van uitzondering” zeer beperkt. Beide partijen stonden zeer wantrouwend tegenover elkaar. De Britten hoopten dat de nieuw te vormen Egyptische regering welwillend zou staan tegenover de belangen die Groot-Brittannië nog steeds had in de regio, maar waren niet overtuigd dat dit inderdaad zou gebeuren.⁶⁸

De politieke ontwikkeling tijdens de monarchie in Egypte werd beïnvloed door, grosso modo, vier machtsblokken. De koning, de Britten, de Wafd en overige politieke partijen bestreden elkaar om de invloed over het land. Vanaf de onafhankelijkheidsverklaring was er in navolging van de Wafd een groei in het aantal politieke partijen te zien. Er was een aantal afsplitsingen van de Wafd, een aantal koningsgezinde partijen en een aantal partijen dat voornamelijk ondersteuning van de ambities van individuele politici was.⁶⁹ Hoewel er onderlinge verschillen waren, hadden alle partijen een sterk nationalistische overtuiging. Hun belangrijkste politieke doel was het bewerkstelligen van volledige, en dus ook praktische, onafhankelijkheid van Groot-Brittannië. Elk van de machtsblokken had andere belangen en wilde bovendien de invloed over het land niet delen met de andere machtsblokken. De politieke constructie na de onafhankelijkheidsverklaring was echter zo dat geen enkel machtsblok de hegemonie in het land had, aldus Botman:

‘In essence democratic practice was periodically paralyzed because neither the Wafd - the main nationalist party in Egypt - nor any other political organization successfully exercised a brake on the dominance of the king.⁷⁰ [The] constituted democratic system faced major, and ultimately insuperable, challenges: constitutionalism was undermined by a European power that periodically interfered in the country's domestic policies, a monarchy that enjoyed disproportionate power, [and] parliamentary leaders who deliberately compromised the democratic structure.’⁷¹

⁶⁸ Vatikiotis, *The history of Egypt*, 271-272.

⁶⁹ S. Botman, ‘The liberal age, 1923–1952’ in: M. W. Daly (ed.), *Modern Egypt, from 1517 to the end of the twentieth century*, (Cambridge University press, 2008), *Cambridge Histories Online*, 286-287.

⁷⁰ Botman, ‘The liberal age, 1923–1952’, 286.

⁷¹ *Ibidem*, 307.

De economische ontwikkeling van Egypte had ook te lijden onder deze politieke verhoudingen. De internationale economische crisis in de jaren '30 was in Egypte goed te merken. De agrarische sector, de belangrijkste bron van inkomsten voor Egypte, kwam door deze crisis en een recessie begin jaren '50 in de problemen. Vanwege gebrek aan continuïteit en progressiviteit in het beleid werden deze economische uitdagingen niet goed opgevangen door de regeringen.

Door de 'nationale kwestie' was er relatief weinig aandacht van de politieke partijen voor sociaaleconomische ontwikkeling van Egypte. Dit zorgde ervoor dat de bevolking weinig vertrouwen had in het politieke systeem. Als reactie hierop manifesteerden zich buiten de parlementaire partijen andere groeperingen onder de bevolking.⁷² Ook kwamen eind jaren '30 vakbewegingen op die zich inzette voor de belangen van arbeiders. De politieke partijen verzetten zich tegen deze bewegingen uit angst politieke invloed met hen te moeten delen. De vakbonden waren in zekere mate geïnfilteerd door de niet-parlementaire organisaties.⁷³ Vanaf 1945 was er een groei te zien in het aantal opstanden vanuit de arbeidersbewegingen en de vakbonden die betere arbeidsomstandigheden eisten. Parallel daaraan waren er hoger opgeleiden, die vaak westerse opleidingen hadden gevolgd, die ook sociale hervormingen eisten. Ook deze groepen vonden hun heil in de radicale bewegingen, als reactie op de slechte vertegenwoordiging van de bevolking in het parlement.⁷⁴

Nieuwe internationale ontwikkelingen zorgden voor verdere politieke onrust. Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog werd in 1936 een nieuw verdrag gesloten tussen Egypte en Groot-Brittannië. De Italiaanse dreiging in de Arabische regio zorgde ervoor dat de Britten hun invloed in Egypte wilden uitbreiden op het moment dat het tot een militair conflict zou komen. Daarnaast raakte Egypte via de Arabische liga betrokken bij het conflict tussen Palestina en Israël in 1948. Egypte viel Israël aan en werd verslagen door het Israëlische leger. Deze nederlaag deed het vertrouwen van de bevolking in de gevestigde orde verder dalen. De staatsgreep door een aantal legerofficieren, de *Vrije Officieren*, die in 1952 volgde, kon daarom zonder veel tegenstand verlopen.

§ 2.2 Machtverdeling

In deze paragraaf zal ik de vier machtsblokken kort behandelen: De koning, de Britten en de politieke partijen. Het partijkader van alle parlementaire politieke partijen was

⁷² Ibidem, 297.

⁷³ Vatikiotis, *The history of Egypt*, 324-326.

⁷⁴ Ibidem, 340-341.

afkomstig uit de elite. Dit waren welvarende en invloedrijke mensen. Tijdens de monarchie was sociale mobiliteit – de mogelijkheid de eigen sociale positie in de maatschappij te verbeteren – nog voor het grootste gedeelte afhankelijk van afkomst en rijkdom.⁷⁵ De politiek werd gedomineerd door elite, voornamelijk grootgrondbezitters.

§ 2.2.1 Koning Fouad I en Koning Farouk I

Koning Fouad I was van 1917 tot 1936 aan de macht in Egypte. Tijdens de vorming van de grondwet bleek al snel dat koning Fouad I veel bevoegdheden naar zich toe wilde trekken, waardoor de liberale aspiraties van de Commissie aan banden werd gelegd.⁷⁶ In de grondwet van 1923 had de koning het recht het kabinet en het parlement te ontslaan en moest de koning alle wetten goedkeuren voordat deze in werking traden.⁷⁷ Koning Fouad maakte van deze bevoegdheden gedurende zijn periode op de troon meermalen gebruik. Zijn zoon, Farouk I, kwam op de troon in 1936 na zijn vaders dood. Ook hij was erop tegen bevoegdheden te delen met het parlement. Hij maakte veelvuldig gebruik van zijn bevoegdheid het parlement te ontbinden. Ook werd hem zijn extravagante levensstijl in economisch moeilijke tijden in Egypte kwalijk genomen door het volk.⁷⁸ Zijn overname van de troon veranderde dus weinig aan de politieke status quo tussen de verschillende machtsblokken.

§ 2.2.2 Wafd

De Wafd partij was sterk nationalistisch en fel tegen de Britse inmenging in het land. Bij de oprichting van de Wafd in 1918 was hun belangrijkste partijpunt de volledige Egyptische onafhankelijkheid van Groot-Brittannië. Hierdoor kregen zij in de eerste jaren van het koninkrijk geduchte tegenstand van de Hoge Commissaris Allenby. Na 1922 zette de Wafd zichzelf neer als een partij die alle rangen en standen in Egypte vertegenwoordigde en die de liberale constitutionele staat verdedigde. De partij was dan ook van mening dat de koning weinig macht zou mogen hebben. Ook was zij voor een scheiding van kerk en staat.⁷⁹ De ruggengraat van de aanhang van de Wafd was een combinatie van middenklasse en hoge klasse van het platteland en de hogere rangen uit de steden. Door dit uitgebreide netwerk, waarbij de Wafd gebruik maakte van voorbeeldfiguren zoals docenten, artsen en grootgrondbezitters, was de partij in staat een groot deel van de bevolking aan te spreken. Paradoxaal genoeg had de partij geen

⁷⁵ Bent Hansen, 'The political economy of poverty, equity and growth. Egypt and Turkey' (World Bank comparative study, Washington 1991) 31.

⁷⁶ Vatikiotis, *The history of Egypt*, 274.

⁷⁷ *Ibidem*, 276.

⁷⁸ Hopwood, *Egypt: Politics and society*, 15.

⁷⁹ Vatikiotis, *The history of Egypt*, 296.

onmiddellijke haast de situatie van de verarmde plattelandsbevolking te verbeteren.⁸⁰ Telkens als er vrije verkiezingen werden gehouden, kon de Wafd op een overweldigende meerderheid van de stemmen rekenen. Bij de eerste verkiezingen in 1924 behaalde de Wafd een overwinning met 90 procent van de stemmen.⁸¹

De belangrijkste overige politieke partijen – de Liberale Constitutionele Partij, de *Ittihad* en de Volkspartij – deden vaak als tegenhangers van de Wafd dienst. Deze partijen werden opgericht als reactie op de Wafd, of als ondersteuning van de koning. Aangezien de Wafd bij vrije verkiezingen een overweldigende meerderheid behaalde, had deze partij bijna nooit coalitiepartners nodig. De Britten en de koning droegen er echter zorg voor dat de Wafd in deze periode slechts een aantal jaar, verspreid over verschillende regeringsperiodes, een Egyptische regering heeft mogen vormen.⁸² De koning heeft in de periode tot 1952 meermaals gebruik gemaakt van zijn grondwettelijke bevoegdheid regeringen waarvan de Wafd deel uit maakte te ontslaan. De overige partijen werden ofwel door de koning ofwel door de Britten naar voren geschoven op het moment dat de Wafd teveel invloed dreigde te krijgen. Deze partijen waren minder goed georganiseerd en hadden een minder groot netwerk, waardoor ze qua aanhang niet in de buurt kwamen van de Wafd.⁸³

§ 2.2.3 Overige politieke partijen

De Liberale Constitutionele Partij (LCP) werd opgericht in 1922 door oud-Wafdleden die uit de partij waren gestapt wegens verschil van mening. Op papier waren zij een betere vertegenwoordiging voor de midden- en lage klasse van de bevolking, maar in de praktijk bleken ook zij niet bereid fundamentele veranderingen teweeg te brengen in de sociale verhoudingen in Egypte.⁸⁴ De *Ittihad*, of Eenheidspartij, was een koningsgezinde partij die werd opgericht in 1925. Leden van deze partij profiteerden van ‘politieke patronage’⁸⁵, waarbij de koning vertrouwelingen op invloedrijke posities plaatste in ruil voor hun steun. De koning had hiermee een uiterst effectief middel in handen om de politieke gang van zaken in zijn land te beïnvloeden. De Volkspartij werd in 1930 opgericht door Ismail Sidqi, die de Wafd verlaten had. Deze ambitieuze politicus probeerde de andere politieke partijen te ondermijnen door de invloed van de koning te vergroten en gebruik te maken van politieke patronage.⁸⁶

⁸⁰ Botman, ‘The liberal age, 1923–1952’, 287-288.

⁸¹ Ibidem, 291.

⁸² James Whidden, ‘The generation of 1919’, in: A. Goldschmidt, A. J. Johnson en B.A. Salmoni (ed.), *Re-envisioning Egypt, 1919-1952* (Cairo, 2005) 31.

⁸³ Botman, ‘The liberal age, 1923–1952’, 287-288.

⁸⁴ Whidden, ‘The generation of 1919’, 35-36.

⁸⁵ Botman, ‘The liberal age, 1923–1952’, 289.

⁸⁶ Ibidem.

§ 2.2.4 Groot-Brittannië

De invloed van Groot-Brittannië was op verschillende manieren goed te merken. Allereerst werd tijdens het ontwerp van de grondwet grote druk uitgeoefend op de commissie door Hoge Commissaris van Groot-Brittannië Allenby.⁸⁷ De Britten wilden geen enkele referentie aan Soedan in de grondwet. Mede door hun druk moest er twee keer een nieuwe commissie aangewezen worden om de grondwet te ontwerpen.⁸⁸ Daarnaast kreeg de anti-Britse Wafd ook veel tegenstand van Allenby. Gedurende de gehele periode bleef Groot-Brittannië de besluiten van de regeringen nauwgezet volgen. Verschillende keren trad onder druk van de Britten een regering af. Zeer aannemelijk is dat de Britten zich beriepen op de vier beperkingen van de onafhankelijkheidsverklaring om aan te geven dat het beleid van de Egyptische regeringen buiten hun bevoegdheid viel. Op deze manier konden de Britten nog heel veel invloed uitoefenen op het Egyptische beleid.

Een ander voorbeeld van Britse inmenging, is het eerder genoemde Engels-Egyptische verdrag van 1936. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd in Egypte volgens de afspraken in het verdrag het militair recht van kracht. De betrekkingen met Duitsland en Italië werden opgeschort. Dat het Groot-Brittannië ernst was, bleek toen koning Farouk onder druk werd gezet een Brits gezinde regering aan te stellen, paradoxaal genoeg geleid door de Wafd, of anders afstand van de troon te doen. Toen de koning aarzelde een beslissing te maken, werd zijn paleis omsingeld door Britse militairen, waarop koning Farouk toegaf aan hun eisen.⁸⁹ Hieruit blijkt dat na 14 jaar Egyptische onafhankelijkheid de Britten nog steeds grote invloed hadden op de interne gang van zaken in het land.

De Wafd werd door deze gebeurtenissen gezien als een marionettenpartij die aan de macht bleef juist door steun te accepteren van de Britten. Van hun aanvankelijk radicale houding tegenover de buitenlandse overheersing leek weinig over. Van een overwicht van de partij was na deze situatie geen sprake meer. Veel gedesillustioneerde aanhangers van de Wafd braken met de partij en zochten hun heil bij andere organisaties die een radicaler standpunt innamen.⁹⁰ Deze zal ik in paragraaf 2.4.1 bespreken.

Whidden plaatst echter een kanttekening bij de Britse invloed. Volgens Whidden was de Britse invloed helemaal niet zo absoluut en overweldigend als vaak wordt aangenomen. Volgens hem maakten ze alleen handig gebruik van de al bestaande meningsverschillen tussen de verschillende partijen en de koning. 'The British did not invent or even control

⁸⁷ Vatikiotis, *The history of Egypt*, 275.

⁸⁸ Ibidem, 273-276.

⁸⁹ Botman, 'The liberal age, 1923-1952', 300.

⁹⁰ Vatikiotis, *The history of Egypt*, 320-321.

these forces.⁹¹ Desondanks waren de gevolgen van de Britse inmenging duidelijk merkbaar.

§ 2.3 Economische ontwikkeling

In het koninkrijk waren de productie van en handel in katoen de belangrijkste bronnen van inkomsten. Deze sector was grotendeels in handen van Egyptenaren. Zoals eerder gezegd, waren de leden van de politieke partijen afkomstig uit de gevestigde orde. Aangezien industriële ondernemingen voor een groot deel in handen waren van buitenlandse ondernemingen, maar de agrarische sector wel in Egyptische handen was, waren grootgrondbezitters voornamelijk de Egyptische invloedrijke elite.

Al voor de onafhankelijkheidsverklaring was de agrarische sector in moeilijkheden. De beschikbare landbouwgrond en de technologische kennis deze succesvol te gebruiken hadden eind negentiende eeuw een plafond bereikt. Een nieuwe periode van neergang in deze sector had dus grote gevolgen voor het land. Er waren drie belangrijke redenen voor deze neergang: de internationale economische crisis in de jaren 1930 en een recessie in Egypte 1951 en 1952 waardoor de prijzen kelderden; technologische achterstand op het gebied van drainage, gronduitputting en mislukken van oogsten; en de achteruitgang van de welstand van de boerenbevolking op het gebied van gezondheid, onderwijs en armoede. Door de onevenredige verdeling van landbouwgrond zagen veel boeren zich genoodzaakt werk te zoeken in de steden. Tot de hervorming van het systeem voor landbezit in 1952 hadden 12000 families ongeveer 40 procent van de landbouwgrond in handen. De rest van de grond was verdeeld onder ongeveer 2,6 miljoen families. De rest van de boerenbevolking bezat helemaal geen land en moest land huren om gewassen te kunnen verbouwen. De armoede onder deze boerenbevolking was in tijden van mislukte oogsten beneden bestaansmogelijkheden.⁹²

In andere sectoren waren, zeker in het begin van de liberale periode, met name buitenlandse investeerders betrokken bij de grote ondernemingen in Egypte. Dat gold zowel voor het Suez kanaal, de olie-industrie, als de nationale bank van Egypte.⁹³ Vanwege de problemen in de agrarische sector is tijdens de monarchie geprobeerd de industrialisatie in Egypte verder op gang te brengen. In 1952 werkten naar schatting 900.000 Egyptenaren in de industriële sector, wat een stijging van 200.000 arbeiders betekende ten opzichte van 1922.⁹⁴ De industriële sector in Egypte had te kampen met een aantal omstandigheden dat een snelle ontwikkeling in de weg stond. Ten eerste was

⁹¹ James Whidden, 'The generation of 1919', in: A. Goldschmidt, A. J. Johnson en B.A. Salmoni (ed.), *Re-envisioning Egypt, 1919-1952* (Cairo, 2005) 20.

⁹² Vatikiotis, *The history of Egypt*, 322-323.

⁹³ Beinin, 'Egypt: society and economy, 1923-1952', 319.

⁹⁴ A. B. Mountjoy, 'The Development of Industry in Egypt' *Economic Geography* 28(1952) 213.

het moeilijk voor de Egyptische regering hierin beleid te voeren ten voordele van Egyptische burgers vanwege de beperkingen in de onafhankelijkheidsverklaring. Ondanks de formele onafhankelijkheid duurde het nog tot 1930 voordat Egypte zelf beschikking kreeg over de import- en exporttarieven. Pas na 1930 kon de Egyptische regering een protectionistische wet aannemen die nationale productie moest beschermen tegen importproducten.⁹⁵ De belangrijke economische en financiële posities bleven echter nog tot het eind van de monarchie overwegend in buitenlandse handen.⁹⁶ Ten tweede was de koopkracht van de Egyptische bevolking te laag om een significante stimulans voor de productie te vormen. Ten derde sloot het opleidingsniveau van de bevolking niet aan bij de vraag van de sector. Ten vierde was het surplus uit de agrarische sector te klein om grote investeringen in de industrie te kunnen doen.⁹⁷ Ondanks deze problemen was er een kleine stijging te zien in de industriële sector, met name na de protectionistische maatregelen die de regering na 1930 kon doorvoeren.⁹⁸ De Egyptische bevolking was tussen 1913 en 1951 gegroeid van 12,1 miljoen naar 20,8 miljoen.⁹⁹ De nationale voedselproductie bleef hierbij ver achter. Door deze verhoudingen nam de trek van het platteland naar de steden enorm toe. De urbanisatie verdubbelde in diezelfde periode, maar de werkloosheid ook.¹⁰⁰ De combinatie van de urbanisatie, werkloosheid, bevolkingsgroei, het tekort aan landbouwgrond en groeiende armoede zorgde ervoor dat de regelingen rond landbezit op de politieke agenda terecht kwamen.¹⁰¹ De gevestigde orde was niet bereid privileges in te leveren ten behoeve van de massa. Het kader van de politieke partijen was voornamelijk afkomstig uit de gevestigde orde. Hierdoor werden door de politieke partijen geen grote veranderingen in de verdeling van economische middelen doorgevoerd. Geen enkele regering is tussen 1922 en 1952 bijvoorbeeld in staat is geweest nieuwe wetgeving betreffende landbezit en minimumloon in te voeren.¹⁰² Over het algemeen was de economische groei in Egypte de eerste helft van de 20^e eeuw te verwaarlozen. Het nationaal inkomen per capita groeide tussen 1900 en 1950 met 0,5 procent of minder per jaar.¹⁰³ Er zijn heel weinig cijfers beschikbaar over inkomen en inkomensverdeling in de monarchie.¹⁰⁴ Om die reden kan ik geen duidelijk inzicht geven in de welvaart van de Egyptische bevolking in deze periode.

⁹⁵ Beinin, 'Egypt:society and economy, 1923-1952', 319-320.

⁹⁶ Ibidem, 319-320.

⁹⁷ Mountjoy, 'The Development of Industry in Egypt', 213.

⁹⁸ Ibidem, 214.

⁹⁹ Misako Ikeda, 'Toward the democratization of public education: the debate in late parliamentary Egypt, 1943-52', in: A. Goldschmidt, A. J. Johnson en B.A. Salmoni (ed.), *Re-envisioning Egypt, 1919-1952* (Cairo, 2005) 220.

¹⁰⁰ Beinin, 'Egypt:society and economy, 1923-1952', 313.

¹⁰¹ Ibidem, 323.

¹⁰² Vatikiotis, *The history of Egypt*, 332.

¹⁰³ Hansen, 'The political economy of poverty, equity and growth', 3.

¹⁰⁴ Ibidem, 25.

§ 2.3.1. Onderwijs

Tijdens de Britse bezetting was onderwijs voor de Egyptenaren beperkt gebleven tot een minimum. Na de onafhankelijkheidsverklaring gaven de Britten de Egyptenaren de verantwoordelijkheid voor onderwijs terug. Naast het opnieuw opbouwen van een onderwijssysteem zag de overheid zich geconfronteerd met ongeveer 90 procent analfabetisme onder de bevolking. Onder de monarchie was er enige vooruitgang te zien op dit gebied. In de grondwet van 1923 werd het recht op onderwijs voor alle Egyptenaren opgenomen. In 1925 werden de jaren in de onderbouw verplicht voor zowel jongens als meisjes.¹⁰⁵ Het budget van de staat voor onderwijs ging van 1 procent voor de onafhankelijkheid naar 15 procent in 1951. Het aantal leerlingen verzesvoudigde. Dat kwam in 1951 neer op 1,9 miljoen leerlingen op alle niveaus op een bevolking van 20,8 miljoen.¹⁰⁶ Ondanks deze verbeteringen bleef de uitvoering van bovengenoemde wetten achter bij de intentie. Het onderwijs werd alleen uitgebreid op plekken waar de middelen aanwezig waren. In de praktijk kwam dat neer op een verbetering en uitbreiding van onderwijs in voornamelijk de stedelijke gebieden en voor welgestelden.¹⁰⁷

Een aantal obstakels stond een verbetering van het opleidingsniveau van de hele bevolking in de weg: het enorme aantal burgers dat analfabeet was; de complete afwezigheid van een onderwijssysteem voor de massa vóór de Eerste Wereldoorlog; het gebrek aan wil bij politici zich toe te leggen op de ontwikkeling van de gewone burgers; en om die reden een onevenredig budget voor burgeronderwijs ten opzichte van eliteonderwijs.¹⁰⁸ Ondanks de bepalingen over recht op onderwijs in de grondwet waren slechts leerlingen van elitescholen automatisch gerechtigd door te studeren. De scheiding tussen openbaar onderwijs en eliteonderwijs had vanzelfsprekend met geld en status te maken. Alleen de hoge klassen en delen van de middenklasse hadden toegang tot deze scholen. Ondanks de evidente focus op de elite bleek de regering niet helemaal ongevoelig voor druk vanuit de bevolking. In 1949 schafte de regering na vier jaar debatteren het schoolgeld voor de basisschool af. De openbare basisscholen werden gratis, maar waren vaak ook van slechte kwaliteit door geldgebrek. Leerlingen die na de onderbouw verder wilden leren, moesten een examen afleggen voordat ze mochten doorstuderen.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Ikeda, 'Toward the democratization of public education', 218-219.

¹⁰⁶ Ibidem, 220.

¹⁰⁷ Vatikiotis, *The history of Egypt*, 436.

¹⁰⁸ Ikeda, 'Toward the democratization of public education', 221.

¹⁰⁹ Ibidem, 243.

Het grootste probleem dat werd bloot gelegd in het hoger onderwijs was de kloof tussen ambities van afgestudeerden en de mogelijkheden die Egypte kon bieden om deze te vervullen. Het niveau van bestaan bleef vaak achter bij het niveau van hun opleiding.¹¹⁰ Ryzova is zelfs van mening dat het achterblijven van de economische ontwikkeling in Egypte de opkomst van de middenklasse in de weg heeft gestaan: '[There was] an economic situation unfavourable to the emerge in material terms of a genuine middle class.'¹¹¹ De studenten die geen werk konden vinden (op hun niveau) werden een groeiende politiek bewuste groep, vatbaar voor radicale ideeën en rekrutering van de Moslimbroederschap, jong Egypte en de communistische beweging.¹¹²

§ 2.3.2 Toetsing aan de theorie

Uit de beschikbare gegevens over de economische ontwikkeling kan ik niet de conclusie trekken dat de welvaart sterk is gegroeid in deze periode. Het is vanwege gebrek aan gegevens niet duidelijk of de verdeling van welvaart, waar andere auteurs de theorie van Lipset mee hebben aangevuld, heeft plaatsgevonden. Het lijkt er op dat het gros van de inkomsten in de agrarische sector werd verdiend door de grootgrondbezitters en in de stedelijke gebieden door buitenlandse ondernemers. Sterke urbanisatie was er wel. Dit werd echter niet vergezeld van een zeer sterke groei van de stedelijke arbeidersklasse, maar een groei in werkloosheid in de steden. Deze ontwikkelingen hebben dus ook niet sterk bijgedragen aan de ontwikkeling van een stedelijke middenklasse. De agrarische sector bleef in de periode tussen 1922 en 1952 de belangrijkste bron van inkomsten.

De kleine vooruitgang in het onderwijs heeft nauwelijks kunnen bijdragen aan de versterking – in materiële zin – van een middenklasse in Egypte. Het onderwijs was nog steeds veel gericht op de elite. Daarnaast zorgde de groei van hoger opgeleide studenten wel voor een politiek bewuste bevolkingsgroep, maar bleven de kansen op de arbeidsmarkt te beperkt om deze groep van een baan te verzekeren.

Buitenlandse invloed was tijdens de monarchie een beperking op economische ontwikkeling. Een groot deel van de ondernemingen buiten de agrarische sector was in deze periode nog in buitenlandse en veelal Britse handen waren. Hierdoor konden Egyptenaren nauwelijks inkomsten genereren uit deze sectoren. Daarnaast vormde de controle over de handelstarieven een significante rem op de economische ontwikkeling van Egypte.

¹¹⁰ Lucie Ryzova, 'Egyptianizing modernity through the 'New Effendiya': social and cultural constructions of the middle class in Egypt under the monarchy', in: A. Goldschmidt, A. J. Johnson en B.A. Salmoni (ed.), *Re-envisioning Egypt, 1919-1952* (Cairo, 2005) 134-136.

¹¹¹ Ryzova, 'Egyptianizing modernity', 150.

¹¹² Vatikiotis, *The history of Egypt*, 440.

§ 2.4 Civil society

De verhoudingen tussen de elite en de massa waren tijdens de monarchie zeer scheef. In het koninkrijk waren de productie van en handel in katoen de belangrijkste economische activiteiten. Het was dus ook niet verrassend dat gedurende de liberale periode grootgrondbezitters in de katoenindustrie ongeveer de helft van het positieve in de parlementen en regeringen bekleedden. Zij hadden er belang bij de macht en politieke zeggenschap bij de arbeiders- en boerenklasse vandaan te houden.¹¹³ De elite was niet bereid eigen voordelen op te geven ten behoeve van de massa. Door deze sociale tradities in Egypte kwamen veranderingen in de sociale situatie van de massa zeer moeizaam tot stand.¹¹⁴

De politieke partij die op de meeste aanhang onder de bevolking kon rekenen, de Wafd, was in de praktijk geen vertegenwoordiger van alle lagen van de bevolking. Het bovenkader van de Wafd bestond ook voor het grootste gedeelte uit vertegenwoordigers van de elite. De ontwikkeling van onafhankelijk politiek bewustzijn onder de bevolking werd dan ook niet gestimuleerd door de Wafd. De partij gaf de bevolking af en toe de kans haar stem te laten horen bij verkiezingen, bijeenkomsten, of demonstraties.¹¹⁵ De toenadering die de Wafd sporadisch zocht tot de lagere klassen kwam voort uit de wil de achterban van de partij te vergroten. De andere partijen verweten de Wafd dat ze de lage klassen onder de bevolking paaiden met lege beloftes om zo haar positie in het land te versterken.¹¹⁶ Deze overige politieke partijen bleken tijdens hun regeringsperiodes echter ook niet bereid de massa meer zeggenschap te geven. De gevestigde orde vormde dus geen echte vertegenwoordiging voor het gros van de bevolking. Om deze reden kwamen aan het begin van de monarchie nieuwe organisaties op die zich tegen de gevestigde orde afzetten.

§ 2.4.1 Civil society forces

§ 2.4.1.1 Moslim Broeders

De Moslimbroederschap was de belangrijkste religieuze beweging in Egypte tijdens de liberale periode. De organisatie werd in 1928 opgericht en was in eerste instantie een islamitische zendelingenorganisatie die zijn missie niet beperkt zag tot de grenzen van Egypte. De Moslimbroeders hanteerden veel radicaler en agressievere retoriek en gedrag dan de politieke partijen. Zij zetten zich af tegen de gevestigde orde en positioneerden zichzelf als het alternatief tegenover de door elite gedomineerde partij politiek. Al vrij snel uitte de organisatie zijn uitgesproken mening over de seculiere

¹¹³ Vatikiotis, *The history of Egypt*, 332.

¹¹⁴ Beinin, 'Egypt: society and economy, 1923-1952', 319.

¹¹⁵ Botman, 'The liberal age, 1923-1952', 288.

¹¹⁶ Whidden, 'The generation of 1919', 24.

politieke partijen die zich volgens de broederschap te veel door het Westen lieten beïnvloeden.¹¹⁷ Door zijn agressieve houding en retoriek en aanhang van de lagere klassen werd de Moslimbroederschap door de politieke partijen buiten de besluitvorming gehouden. Dat betekende echter niet dat de broederschap geen invloed had.

Door uitgebreide betrokkenheid bij maatschappelijke kwesties kon de organisatie op veel sympathie van de bevolking rekenen. De broederschap was actief in het onderwijs, genereerde werkgelegenheid door kleine projecten, en stimuleerde industriële en commerciële ontwikkeling die ook inkomsten voor de organisatie zelf opbrachten. Met name door de economische crisis van 1929 deden deze activiteiten de populariteit van de organisatie veel goed.¹¹⁸ De Moslimbroederschap was het meest effectief georganiseerd van de niet-parlementaire organisaties en kon vlak na de Tweede Wereldoorlog rekenen op een achterban van ongeveer één miljoen mensen uit heel verschillende milieus. De Moslimbroederschap stond zeer negatief tegenover de toezeggingen die werden gedaan aan de Britten. Volgens Vatikiotis was het toenemende geweld van de organisatie niet verbazingwekkend. De bovenstaande redenen boden motief en de oorlogssituatie bood de mogelijkheid en zelfs legitimatie van geweld.¹¹⁹

§ 2.4.1.2 Jong Egypte

Jong Egypte werd opgericht in 1933 als een zeer patriottistische conservatieve partij met een religieuze inslag. Daarnaast had de organisatie een sterke paramilitaire tak, de Groenhemden. De partij had net als de Moslimbroeders en in tegenstelling tot andere politieke partijen een maatschappijbrede visie: 'The party advocated the radical syndicalization and militarization of Egyptian society and politics.'¹²⁰ Egypte moest weer terug naar Arabische normen en waarden, toenadering zoeken tot de andere Arabische landen en de westerse invloeden uitsluiten.¹²¹

§ 2.4.1.3 Communistische beweging

Het Marxisme in Egypte kwam op tegelijk met de nationalistische ideeën tijdens de revolutie in 1919. De beweging kreeg meer vorm in 1922 met de oprichting van een communistische partij. In 1940 kwam er een aantal communistische organisaties op, maar deze waren over het algemeen slecht georganiseerd en niet in staat hun ideeën wijd te verspreiden. Ondanks hun moeite buiten Cairo voet aan de grond te krijgen, hield

¹¹⁷ Botman, 'The liberal age, 1923-1952', 297.

¹¹⁸ Ibidem.

¹¹⁹ Vatikiotis, *The history of Egypt*, 328.

¹²⁰ Ibidem.

¹²¹ Ibidem, 327-331.

de communistische ideologie wel lang stand. De internationale economische neergang in 1930 gaf ruimte aan socialistische ideologieën. Voor Egypte bood deze stroming bovendien bondgenoten tegen de Britten.¹²² Onder Nasser zouden verschillende karakteristieken van het communisme terug te zien zijn.¹²³

§ 2.4.1.5 Vakbonden

De matige industriële ontwikkeling zorgde, zoals hierboven beschreven, voor een groei van de werkende klasse. Vanaf 1937 waren er initiatieven om een vakbeweging op te richten die los stond van politieke partijen. Voor die tijd had de Wafd de arbeiders aan hun achterban willen toevoegen.¹²⁴ Onder druk van vakbonden waren de arbeidslonen gestegen, maar deze konden de inflatie niet bijbenen. Deze omstandigheden zorgden direct na de Tweede Wereldoorlog voor onrust die in eerste instantie door de vakbonden in demonstraties gebundeld werd, maar al snel werd ondersteund door de communistische organisaties in Egypte, Jong Egypte en de Moslimbroederschap.¹²⁵ De politieke partijen lieten een gat vallen in de behartiging van de belangen van de arbeiders. Uit angst politieke invloed te moeten delen met de vakbonden, verzetten de politieke partijen zich tegen deze bewegingen.¹²⁶ De niet-parlementaire organisaties vulden dit gat op.

Vanaf 1945 was er een groei te zien in het aantal opstanden vanuit de arbeidersbewegingen en de vakbonden die betere arbeidsomstandigheden eisten. Parallel daaraan waren er hoger opgeleiden, die vaak westerse opleidingen hadden gevolgd, die ook sociale hervormingen eisten. Ook deze groepen vonden hun heil in de radicale bewegingen, als reactie op de slechte vertegenwoordiging van de bevolking in het parlement.¹²⁷ Ondanks de continue moeilijkheden waar de arme plattelandsbevolking zich door de agrarische stagnatie in bevond, was het protest tegen de grootgrondbezitters minder goed georganiseerd dan in de steden. De vakbonden waren op het platteland nog te weinig actief om verschil te maken tegen de grootgrondbezitters.¹²⁸

§ 2.4.1.6 Toetsing aan de theorie

Vlak voor en na de onafhankelijkheidsverklaring was de Wafd de politieke beweging in Egypte die de belangen van de bevolking ten opzichte van de Britten leek te verdedigen.

¹²² Beinin, 'Egypt:society and economy, 1923-1952', 328.

¹²³ Botman, 'The liberal age, 1923-1952', 302.

¹²⁴ Beinin, 'Egypt:society and economy, 1923-1952', 320.

¹²⁵ Vatikiotis, *The history of Egypt*, 324-326.

¹²⁶ Ibidem, 338-341.

¹²⁷ Ibidem, 340-341.

¹²⁸ Beinin, 'Egypt:society and economy, 1923-1952', 330-331.

Naarmate de partij meer invloed kreeg, lukte het niet dit 'revolutionaire' karakter door te zetten. Vanwege de samenstelling van de partij en de achtergrond van de leden kwam de Wafd in het traditionele stramien van de gevestigde orde vast te zitten. De belangen van de rijke Egyptenaren werden hierdoor boven de belangen van de rest van de bevolking geplaatst. In reactie hierop hebben de civil society forces, de niet-parlementaire organisaties, het stokje overgenomen.

Aangezien deze nieuwe organisaties nog weinig ervaring hadden, konden zij uiteindelijk nog weinig verschil maken. Wel zorgden ze voor een verandering in de houding van de bevolking ten opzichte van de gevestigde orde. De Vrije officieren zagen kans een staatsgreep te plegen. Volgens Vatikiotis zijn er meerdere oorzaken aan te wijzen voor de groeiende aanhang van organisaties aan de uitersten van het politieke spectrum. Ten eerste was de combinatie van bevolkingsgroei, hoge werkloosheid, armoede en gebrek aan onderwijs en dus toekomstperspectieven een reden voor veel Egyptenaren het vertrouwen in de regerende partijen op te zeggen. De verhoudingen tussen de elite en de massa waren zo scheef dat de radicale boodschap van de nieuwe organisaties in de smaak viel.¹²⁹ Ten tweede was er veel onvrede over de vele overtredingen van de grondwet. Zowel de koning als de partijprominenten gingen voorbij aan grondwetsbepalingen. Dit ging ten koste van de geloofwaardigheid van zowel de regering als de liberale democratie als staatsstelsel.¹³⁰ Ten derde zorgde het Engels-Egyptische Verdrag van 1936 voor veel negatieve reacties, met name gericht tegen de Wafd die op de eis van de Britten inging.¹³¹

De praktische invloed van deze organisaties op de politieke gevestigde orde moet echter niet worden overdreven. De jonge organisaties hadden nog niet de mate van cohesie en organisatie om directe invloed te kunnen uitoefenen op de politieke besluitvorming, zoals Pridham en Gill ook benadrukken bij beginnende csf's. Het belang van deze organisaties zat in het feit dat een klimaat werd geschapen waarin openlijk werd geprotesteerd tegen de regering. De traditionele verhoudingen tussen de elite – de gevestigde orde – en de lagere klassen onder de bevolking lagen hiermee onder vuur. Door hun radicale retoriek en gedrag gaven de organisaties niet altijd direct aanzet tot een democratischer klimaat. De grote protesten vanuit de vakbonden en de bevolking in het algemeen die aanzet vonden in de oppositie van deze organisaties, waren bedoeld de vertegenwoordiging van de belangen van de bevolking evenrediger te behartigen. Hier was dus duidelijk wel een begin van civil society forces te zien die gericht waren op een democratischer Egypte.

¹²⁹ Vatikiotis, *The history of Egypt*, 323-327.

¹³⁰ *Ibidem*, 318-319.

¹³¹ *Ibidem*, 326-331.

Volgens Botman waren het de niet-parlementaire organisaties die de nekslag vormden voor de constitutionele monarchie in Egypte. De toch al wankelende positie van de parlementaire partijen en de koning werd kwetsbaarder door de felle kritiek vanuit de bevolking, gevoed door de niet-parlementaire organisaties. Doordat de gematigdere partijen in twijfel werden getrokken, werd een klimaat geschapen waarin Nasser en de zijnen gemakkelijker hun weg konden vinden naar de macht in Egypte.¹³² Koning Farouk had vermoedens van een militaire coup, maar hij kon niet voorkomen dat er op 23 juli 1952 een staatsgreep volgde die een einde maakte aan de democratische periode in Egypte.

§ 2.5 Internationale invloed

De onafhankelijkheidsverklaring in 1922 werd door Groot-Brittannië uitgeroepen onder andere door stimulans van externe factoren. Na de Eerste Wereldoorlog kwam de meningsvorming over het recht op zelfbeschikking naar voren op het internationale toneel. Bij de vorming van de Volkenbond in 1919 was het zelfbeschikkingsrecht van volkeren één van de punten. De Amerikaanse president Wilson was een belangrijk voorstander van de vorming van deze Volkenbond. Ondanks het feit dat Amerika zelf geen lidstaat van de Volkenbond werd, stimuleerde Wilson het opnemen van de bepaling over het zelfbeschikkingsrecht van koloniale volkeren. Het draagvlak voor koloniale overheersing begon hiermee terrein te verliezen. Uit het bovenstaande blijkt dat de Britten het zelfbeschikkingsrecht van de Egyptenaren na 1922 nauwelijks repecteerden. De invloed van het veranderende internationale klimaat moet dan ook niet overdreven worden. De officiële onafhankelijkheidsverklaring gaf de Britten echter wel diplomatieke ruimte. Zij konden door de vier punten van uitzondering verregaande invloed behouden over de gang van zaken in Egypte. Zoals eerder behandeld in paragraaf 2.3 had dit grote gevolgen voor de economie in Egypte. Economische emancipatie van de Egyptenaren was na 1922 nog steeds weinig mogelijk door de beperkingen in de onafhankelijkheidsverklaring. De grote industriële ondernemingen bleven nog de hele periode in buitenlandse handen. Ook de handelsbeperkingen vormden een rem op de ontwikkeling van de Egyptische marktpositie.

§ 2.5.1 Toetsing aan de theorie

De beperkingen in de onafhankelijkheidsverklaring zorgden ervoor dat de Britse invloed op de politieke gang van zaken in Egypte eveneens groot bleef. Groot-Brittannië heeft zich vanaf de vorming van de grondwet herhaaldelijk bemoeid met de machtsverhoudingen in het land. Regeringen die zich te veel vrijheden ten opzichte van

¹³² Botman, 'The liberal age, 1923-1952', 302.

de Britse belangen permitteerden, werden gedwongen af te treden of hun beleid te wijzigen. Door middel van de nog steeds aanwezige Britse troepenmacht werd het standpunt van Groot-Brittannië kracht bijgezet wanneer nodig. Een duidelijk voorbeeld hiervan was in 1942 toen het koninklijk paleis werd omsingeld om de koning te dwingen een nieuwe regering aan te stellen die de Britten goed gezind was.¹³³ Op deze manier zat Groot-Brittannië de ontwikkeling van de liberale democratie in Egypte dwars.

Naast de invloed van de Britten, was de situatie in de regio zelf ook van invloed op het land. Egypte speelde een grote rol in de totstandkoming van de Arabische Liga. De Liga werd opgericht in 1945 met als doel de belangen van de regio te kunnen coördineren. De Egyptische Secretaris-generaal was van mening dat Egypte de lidstaten naar een verenigde Arabische staat moest leiden. Toen Palestina land dreigde te moeten inleveren ten koste van Israël, zegde Egypte in 1948 toe militaire hulp te verlenen. Het Egyptische leger was in deze eerste oorlog om Palestina echter niet in staat het Joodse leger het hoofd te bieden en leed een pijnlijke nederlaag. Verschillende Arabische landen hadden hun krachten gebundeld en het Arabische leger was ver in de meerderheid ten opzichte van het Joodse leger. Desondanks verloor het Arabische leger. Deze nederlaag bracht de regering ook in Egypte zelf in diskrediet. De Egyptische bevolking nam het leger, de koning en de regering de nederlaag zeer kwalijk.¹³⁴

§ 2.6 Conclusie

In de periode van 1922 tot 1952 in Egypte was een aantal beginnende kenmerken van een liberale staat te onderscheiden. In het kader van het democratiseringsproces kan ik concluderen dat de economische ontwikkeling in deze periode onvoldoende was om de ontwikkelingen teweeg te brengen die de theorie van Lipset beschrijft. De civil society in de vorm van de politieke partijen was op zichzelf aanwezig, al was de invloed van de koning te groot om echt van een compleet onafhankelijke civil society te spreken. Deze partijen waren bovendien geen evenredige afspiegeling van de maatschappij en in die zin nauwelijks een stimulans voor democratisering. Civil society forces waren ook aanwezig in deze periode. Deze organisaties wakkerden protesten aan gericht tegen de gevestigde orde. Het bestaan van deze organisaties was op zichzelf niet voldoende om een democratiseringsproces op gang te brengen, omdat andere factoren ontbraken. Bovendien werkten de internationale invloeden niet bevorderlijk voor de ontwikkeling van een democratische politieke orde.

¹³³ Vatikiotis, *The history of Egypt*, 347-348.

¹³⁴ Hopwood, *Egypt: Politics and society*, 27-28.

HOOFDSTUK 3. NASSER, 1952 – 1970

In dit hoofdstuk beschrijf ik de regeerperiode van Gamal Nasser. Deze periode kenmerkt zich door economische hervormingen, ontwikkeling van het Arabisch socialisme en de pogingen van het regime controle te krijgen over de gehele samenleving.

§ 3.1 Historisch kader

De machtsstrijd tussen de vier blokken die onder de monarchie in Egypte de dienst hadden uitgemaakt, hadden de ontwikkeling van Egypte geen goed gedaan. De Vrije Officieren namen een land over waarin naar schatting 70 procent van de arbeidsbevolking in de agrarische sector werkte. Een derde van het nationaal product kwam uit de landbouw, nog geen 15 procent uit de industrie. De verhoudingen in landbezit waren bovendien extreem scheef. Daarnaast werd de verhouding tussen beschikbare landbouwgrond en de bevolkingsaantallen een steeds groter probleem.¹³⁵

Nasser kwam in 1954 officieel aan de macht ten koste van de man die in eerste instantie de beweging leek te leiden, Generaal Naguib. In 1954 kwam ook een einde aan de Britse aanwezigheid in Egypte. In het kader van het economisch beleid wilde Nasser in 1956 het Suezkanaal nationaliseren, dat op dat moment nog gedeeltelijk in Frans-Britse handen was. Dit leidde tot de Suezcrisis. Het conflict betekende onder andere een intensivering van het bondgenootschap tussen Egypte en de SU.¹³⁶

De Koude oorlog was tijdens Nassers regeerperiode in volle gang. Het Arabisch nationalisme dat Nasser voor ogen had, ging in tegen een aantal Arabische regimes, zoals Irak en Saudi Arabië. Nasser wilde alle Arabische landen verenigen in een politieke eenheid om zich te kunnen manifesteren tegenover de rest van de wereld. Een unie met Syrië leek een eerste aanzet, maar het initiatief strandde vrijwel direct.¹³⁷ Het begin van meerdere gewapende conflicten met Israël tussen 1967 en 1970 werd ingeluid door de Zesdaagse Oorlog. Hierbij leed Egypte een significante nederlaag. Door deze voortdurende staat van oorlog moest Egypte voor een belangrijk deel rekenen op de SU voor de in stand houding van het Egyptische leger.¹³⁸

Aangezien Gamal Nasser door een coup aan de macht was gekomen, kon hij zijn positie niet zo gemakkelijk legitimeren tegenover het volk. Zijn persoonlijke charisma – Nasser had de gewoonte direct en ogenschijnlijk openhartig tegen het volk te spreken – maakten het gebrek aan legitimiteit deels goed. De Suezcrisis zorgde paradoxaal genoeg

¹³⁵ I. Harik, 'Continuity and Change in Local Development Policies in Egypt: From Nasser to Sadat', *International Journal of Middle East Studies* 16 (1984) 43.

¹³⁶ D. Hopwood, *Egypt: Politics and society 1945-90* (3^e druk; Londen en New York, 1991) 52-57.

¹³⁷ A. Roussillon, 'Republican Egypt interpreted: revolution and beyond', in: M. W. Daly (ed.), *Modern Egypt, from 1517 to the end of the twentieth century*, (Cambridge University press, 2008), *Cambridge Histories Online* 355-356.

¹³⁸ Roussillon, 'Republican Egypt interpreted', 357.

voor het andere deel. Hoewel Egypte een grote militaire nederlaag leed, leverde de oorlog een diplomatieke overwinning op. De Fransen en de Britten hadden namelijk achter de schermen afspraken gemaakt met Israël. Hierdoor leek het alsof de twee voormalige grootmachten het niet zonder hulp afkonden. Daarnaast was de VS fel tegen het conflict. Nasser stond na de nationalisering van het Suezkanaal bij het volk te boek als de leider die de zo gehate voormalige kolonisator uit Egypte had verjaagd.¹³⁹

Nasser was volgens Springborg een 'patrimoniale heerser'. Dit betekende dat men onder Nasser slechts een hoge positie kreeg door een hechte band met hem te hebben. De president verzamelde een selecte groep vertrouwelingen om zich heen die hij positioneerde op cruciale functies, zoals het leger, de Arabische Sociale Unie en het inlichtingenapparaat.¹⁴⁰ Hij hield zijn club met vertrouwelingen bewust klein.¹⁴¹

Na de ontbinding van de unie met Syrië in 1961 moest een nieuwe grondwet worden opgesteld. In de 'National Congress of Popular Forces' werd het 'National Action Charter' aangenomen. Deze voorzag onder andere in een nieuwe politieke structuur met de oprichting van de Arabisch Socialistische Unie (ASU). De ASU moest als vervanging dienen van de Liberal Rally en de Nationale Unie die beiden relatief weinig invloed hadden gehad.¹⁴²

De organisatorische structuur van de ASU was niet strikt. De organisatie moest vanaf de basis opgebouwd worden door lokale verkiezingen. Deze werden in de praktijk echter alleen op hoger niveau gehouden. De onderlinge autoriteit tussen de verschillende lagen - districten, provincies en dorpen - was vaak ver te zoeken.¹⁴³ De ASU werd 'een soort civiele wederhelft van het leger'.¹⁴⁴ De taak van de organisatie was te integreren in de belangrijkste netwerken onder de bevolking. Dit betekende penetratie van belangrijke brandpunten in de samenleving: fabrieken, syndicaten, samenwerkingsverbanden in de agrarische sector, de ambtenarij, de media, universiteiten, e.d..¹⁴⁵ De ASU was opgezet als organisatie die van bovenaf de massa moest instrueren. De lagen onder het regime hadden weinig in te brengen: 'Nasser did not intend [the ASU] to be a body whereby suggestions passed in the opposite direction.'¹⁴⁶

Lidmaatschap stond open voor alle individuele burgers, groepsverbanden en oude elite waren verboden. De ASU had in 1964 ongeveer 6 miljoen leden. Lidmaatschap bood voordelen, zoals zetels in de Nationale Vergadering en andere functies. Deze werden

¹³⁹ I. Harik, 'The Single Party as a Subordinate Movement: The Case of Egypt', *World Politics* 26 (1973) 83-84.

¹⁴⁰ Robert Springborg, 'Patrimonialism and Policy Making in Egypt: Nasser and Sadat and the Tenure Policy for Reclaimed Lands' *Middle Eastern Studies*, 15 (1979) 49-69, 49-51.

¹⁴¹ Springborg, 'Patrimonialism and Policy Making in Egypt', 50.

¹⁴² P.J. Vatikiotis, *The history of Egypt from Muhammad Ali to Sadat* (2^e druk, Londen, 1980), 399-400.

¹⁴³ Harik, 'The Single Party as a Subordinate Movement', 90.

¹⁴⁴ Roussillon, 'Republican Egypt interpreted', 350.

¹⁴⁵ Hopwood, *Egypt: Politics and society*, 91.

¹⁴⁶ *Ibidem*, 91.

verdeeld op basis van beroep en sociale achtergrond. 50 procent van alle functies waren bedoeld voor de lage klassen. Vertegenwoordiging in de Nationale Vergadering was echter voor een groot deel een wassen neus. Kandidaten werden op voorhand gescreend door de ASU. Mensen die niet voldeden aan het profiel van onderdanige burger werden niet verkiesbaar gesteld.¹⁴⁷ De groepen die de positie van Nasser konden bedreigen, werden dwarsgezet door bijvoorbeeld de landhervormingen en nationalisering. "The counterpart of the organization of corporist ASU membership was the system of exclusions it applied to "the enemies of the people's socialist revolution"¹⁴⁸

Door middel van de ASU wilde Nasser een alternatief bieden voor traditionele machtscentra in de samenleving. Op deze manier hoopte Nasser de klassenstrijd te ondervangen.¹⁴⁹ Paradoxaal genoeg voelde Nasser zich snel genoodzaakt een manier te vinden de ASU zelf te controleren, vanwege de uitgebreide taak en dus invloed die de organisatie had gekregen. Deze manier vond hij in 1964 met de Socialist Vanguard, die hij in het geheim oprichtte.¹⁵⁰

§ 3.2 Economische ontwikkeling

§ 3.2.1 Landbouw

De hervorming van de agrarische sector was tijdens de monarchie bemoeilijkt door de gevestigde orde, omdat dat ten koste zou gaan van hun bevoorrechte positie op het platteland. Naast de consolidatie van macht, was dit een tweede verklaring voor het harde optreden van Nasser tegen de oude elite. Grootgrondbezitters moesten plaatsmaken voor meer kleinere boeren.¹⁵¹ De hoeveelheid *feddans** die werd herverdeeld, maakte de kloof tussen de grote en kleine boeren iets kleiner. De onderste laag boeren met te weinig land om hun situatie te verbeteren, bleef desondanks groot. Hieronder vielen ook de landloze boeren die hun inkomen verdienden met de bewerking van gehuurd land, en om die reden niet konden profiteren van deze herverdeling.¹⁵² Voor boeren die land huurden, kwam echter wel meer zekerheid door middel van verplichte huurcontracten en de mogelijkheid deze door te geven binnen de familie.¹⁵³

Door de verdeling van de landbouwgrond over meer kleine boeren, werd overkoepelende organisatie belangrijker. Landbouworganisaties kregen van de ASU weliswaar veel verantwoordelijkheden, maar te weinig middelen en mogelijkheden deze

¹⁴⁷ Harik, 'Continuity and Change in Local Development Policies in Egypt', 45.

¹⁴⁸ Roussillon, 'Republican Egypt interpreted', 350.

¹⁴⁹ Roussillon, 'Republican Egypt interpreted', 350-351.

¹⁵⁰ Vatikiotis, *The history of Egypt*, 408-409.

¹⁵¹ Harik, 'Continuity and Change in Local Development Policies in Egypt', 43.

* Egyptische eenheid voor landoppervlakte, 1 feddan staat gelijk aan ca. 4200 m².

¹⁵² Roussillon, 'Republican Egypt interpreted', 344-345.

¹⁵³ Bush, 'Politics, Power and Poverty', 1601.

uit te voeren. De mechanisering van de landbouw en logistieke vooruitgang ging hierdoor langzaam. Het inkomen van de boeren werd bovendien beïnvloed door de bemoeienis van het regime. Door de controle over de economie kon het regime de prijzen bepalen. Daarnaast werden de boeren opgedragen gewassen voor de export te verbouwen om inkomsten voor de staat te genereren. De boeren zelf hielden hier weinig aan over.¹⁵⁴

§ 3.2.2 Industrieel

In 1952 werd de Egyptische niet-agrarische economie gekenmerkt door private ondernemingen. Veel van de ondernemingen in de financiële sector en de handel waren nog in buitenlandse handen. Ook in deze niet-agrarische sectoren was de verdeling van inkomen scheef. Vanaf 1960 ging het regime over op grootschalige nationalisering van bedrijven en het in werking stellen van vijfjarenplannen met grote investeringen in de industrie en andere niet-agrarische sectoren. Praktisch alle niet-agrarische sectoren vielen onder de nationaliseringwetten die werden uitgevaardigd. Het regime handelde rigoureuus en van private ondernemingen bleef dus weinig over.¹⁵⁵ De reden hiervoor was dat Nasser de industrie van bovenaf wilde hervormen en verbeteren, maar daarnaast wilde de president oppositie voorkomen van ondernemers die zich in de private sector konden opwerken.¹⁵⁶

Door deze aanpak groeide tussen 1950 en 1966 het aandeel van de industrie in het BNP van minder dan 15 procent naar bijna 27 procent. Het aandeel van de agrarische sector in het BNP was tussen 1955 en 1965 gedaald van 32,2 procent naar 28,5 procent.¹⁵⁷ Er was een algemene economische opleving te zien tussen 1961 en 1965. De procentuele groei van het nationaal product ging van 4,4 procent in 1961 naar 9,2 in 1965.¹⁵⁸ Na 1965 stagneerde de Egyptische economie en was er slechts een groei van ongeveer 1 procent te zien, die gepaard ging met hoge inflatie. Voor de uitvoering van de vijfjarenplannen werd Egypte echter steeds meer afhankelijk van technische en financiële hulp van de SU. De financiële hulp uit het buitenland was zelfs vertienvoudigd, van 10 miljoen Egyptische ponden (naar schatting 25 miljoen dollar) naar 100 miljoen Egyptische pond, terwijl na 1965 de Egyptische economie zelfvoorzienend had moeten zijn.¹⁵⁹

De groei van arbeiders werkzaam in de industrie was groot. In 1952 waren nog geen miljoen Egyptenaren werkzaam in de industrie en andere niet-agrarische sectoren, in

¹⁵⁴ Harik, 'Continuity and Change in Local Development Policies in Egypt', 50-51.

¹⁵⁵ Roussillon, 'Republican Egypt interpreted', 345.

¹⁵⁶ Waterbury, *The Egypt of Nasser and Sadat*, 159.

¹⁵⁷ Hansen, 'The political economy of poverty, equity and growth', 20.

¹⁵⁸ World Databank.

¹⁵⁹ Peter Johnson, 'Egypt Under Nasser' *MERIP Reports* 10 (1972) 8.

1960 waren die naar schatting 3 miljoen. Dit aantal vertegenwoordigde ongeveer 43 procent van de werkende arbeidsbevolking. In de agrarische sector was in 1960 ongeveer 57 procent van de werkende arbeidsbevolking werkzaam. In 1974 was deze verhouding ongeveer 47 procent agrarisch en 53 overige sectoren. In vergelijking met 1952 was dit dus een zeer groot verschil. Opvallend, maar niet verrassend gezien de nationalisering, was de groei van het ambtenarenapparaat. Dit percentage van de arbeidsbevolking ging naar schatting van 3,7 procent in 1960 naar 16 procent in 1974.¹⁶⁰

Over de uiteindelijke consequenties van Nassers economische beleid zijn wetenschappers het niet geheel eens. De getallen over de welvaartverdeling in Egypte in deze periode zijn weinig eenduidig en incompleet. Ten tijden van de staatsgreep in 1952 was de verdeling van inkomen heel scheef: de rijkste 40 procent van de bevolking verdiende ongeveer 65 procent van het BNP, terwijl de onderste 60 procent gezamenlijk maar 35 procent verdiende. Tussen 1961 en 1965, aan het begin van het socialistische beleid, leken de maatregelen te werken. Na 1965 is er echter weer een daling te zien in het inkomen per capita.¹⁶¹ Protesten over economische omstandigheden werden pas een probleem door de hevige inflatie die het land kende vanaf 1965. De inflatiecorrectie van het minimumloon werd nauwelijks toegepast door het regime van Nasser.¹⁶²

De armoede op het platteland nam vanaf de economische neergang in 1965 fors toe. In 1958 was het percentage van de plattelandsbevolking dat onder de armoedegrens leefde naar schatting 27 procent. In 1965 was dit iets gedaald naar 24 procent. In 1974 was het percentage gestegen naar 65 procent. De beschikbare gegevens over de armoede in de stedelijke gebieden zijn minder uitgebreid. Het gemiddelde inkomen per capita lag hoger dan op het platteland. Hansen gaat ervan uit dat dat betekent dat de armoede in de stedelijke gebieden daarom minder ernstig was dan op het platteland.¹⁶³

In onderstaande tabel maakt Hansen onderscheid tussen het uitgavenpatroon, dat hij hier als indicator voor het inkomen gebruikt, van families op het platteland en in de stedelijke gebieden. De uitgavenpatronen zijn verdeeld over vijf schijven, van de armste 20 procent van de bevolking tot de rijkste 20 procent van de bevolking. Daarnaast is de rijkste 10 procent aangegeven. De cijfers geven het procentuele aandeel van de totale uitgaven aan. Opvallend is dat de uitgavenpatronen redelijk stabiel blijven tussen 1958 en 1975. In de onderste en bovenste schijven zijn de grootste schommelingen te zien, maar deze verschillen zijn ook niet groot. De verdeling blijft dus in de gehele periode die

¹⁶⁰ Hansen, 'The political economy of poverty, equity and growth', 135.

¹⁶¹ Waterbury, *The Egypt of Nasser and Sadat*, 209-210.

¹⁶² *Ibidem*, 228.

¹⁶³ Hansen, 'The political economy of poverty, equity and growth', 32-33.

Hansen hier onderzocht heeft ongeveer even scheef. Deze cijfers zijn niet hetzelfde als inkomensverdeling,¹⁶⁴ ze geven echter wel een algemeen beeld van de verhoudingen.

	Quintile					Top decile
	Lowest	Second	Third	Fourth	Top	
<i>Rural Egypt</i>						
1958-59	6.7	11.0	16.6	21.9	43.9	28.0
1964-65	7.4	11.6	16.3	22.0	42.7	27.5
1974-75	5.9	11.2	15.8	21.2	45.9	30.5
1982	6.0	11.4	16.0	22.6	44.0	28.4
<i>Urban Egypt</i>						
1958-59	16.4	a	14.5	n.a.	n.a.	30.4
1964-65	16.5	a	14.8	n.a.	n.a.	30.8
1974-75	18.3	a	16.1	n.a.	n.a.	27.6

n.a. = Not available.

a. Included in lowest quintile.

Source: Adams (1986), table 1-4; Hansen and Radwan (1982), table 58; World Bank, *World Development Report*, 1986, table 24.

Ook over de Egyptische middenklasse zijn de meningen verdeeld. Waterbury zet uiteen dat enerzijds een mening is gevormd dat de pogingen van het regime de oude elite te onderdrukken slechts ruimte creëerde voor de opkomende middenklasse. Een andere mening is dat de middenklasse het juist heel zwaar had onder Nasser. Hij zou niet hebben toegelaten dat het feodalisme op het platteland door een andere klasse voortgezet werd. Waterbury zelf is van mening dat er in deze periode wel sprake was van herverdeling van inkomsten ten behoeve van de middenklasse. 'Under Nasser there was redistribution in favor of the rural and urban lower middle classes while the upper bourgeoisie paid for the redistribution.'¹⁶⁵ Hij zegt echter ook dat er geen enkele sociale klasse in Egypte is geweest die qua politieke invloed het regime het vuur aan de schenen heeft gelegd. De dominante klassen die bestonden in Egypte waren volgens hem de grootgrondbezitters op het platteland en buitenlandse ondernemers in de steden. Beide groepen zijn door het economische beleid onder Nasser hun positie verloren.¹⁶⁶

Hansen is van mening dat de ASU op het platteland gebruik maakte van de nieuwe groep boeren die door de herverdeling van land hun positie konden verbeteren. Hansen heeft het hier over een middenklasse die op lokaal niveau relatief veel invloed kon uitoefenen.

¹⁶⁴ Ibidem, 222.

¹⁶⁵ Waterbury, *The Egypt of Nasser and Sadat*, 113.

¹⁶⁶ Ibidem, 424.

Op nationaal niveau was de invloed van deze landelijke middenklasse echter veel minder groot. 'the Egyptian [political] elite did not predominantly originate for the rural "bourgeoisie" and did not represent the interests of the rural middle class.'¹⁶⁷ Hierbij is Hansen het eens met Waterbury dat deze landelijke middenklasse geen politiek gevaar voor Nassers regime vormde.¹⁶⁸

§ 3.2.3 Onderwijs

Onderwijs was in de periode van Nasser een belangrijke kwestie. De politieke discussie was in de periode van de monarchie al begonnen, maar het beleid was grotendeels uitgebleven. De aandacht en het geld waren tot 1952 vooral naar de opleiding van de welgestelden gegaan en er was weinig aandacht geweest voor de onderste lagen van de bevolking. Het regime van Nasser oogstte veel waardering door de aankondiging dat dit regime zou investeren in de opleiding van alle Egyptenaren. Alle kinderen moesten toegang hebben tot in ieder geval lager onderwijs en het analfabetisme onder de gehele bevolking zou worden tegengegaan. Om die reden werd al het onderwijs gratis, of in een aantal gevallen werd het schoolgeld drastisch verlaagd.¹⁶⁹

Aan het begin van de regeerperiode van de Vrije Officieren kon 45 procent van de leerplichtige kinderen naar de basisschool. In 1960 was dit aantal gestegen tot 66 procent en in 1970 naar 69 procent. Het aantal leerlingen in de relevante leeftijdsgroep dat vervolgens naar de middelbare school ging, was 16 procent in 1960 en in 1970 was dit 32 procent. Het verschil tussen het onderwijs op het platteland en de steden bleef echter bestaan. Veel kinderen op het platteland kregen niet de mogelijkheid naar de basisschool of verder te gaan. Dit verklaart ook het relatief lage percentage dat doorstroomde. Vaak kwam dit door gebrek aan middelen van de plattelandsorganisaties, eerder genoemd in paragraaf 3.2.1, die ook verantwoordelijk waren voor het verzorgen van onderwijs.¹⁷⁰ Hiernaast was er een stijging te zien in het aantal leerlingen dat hoger onderwijs volgden. De overheid wilde hoger onderwijs stimuleren om goed opgeleide generaties te creëren die de modernisering van Egypte konden dragen. Het aantal studenten onder Nasser verdriedubbelde naar 4 miljoen. De explosieve groei van het aantal leerlingen op alle niveaus had echter wel tot gevolg dat de kwaliteit van het onderwijs in veel gevallen zeer te wensen overliet.¹⁷¹

Onderwijs was een belangrijk middel van het regime voor het behoud van zijn positie. Het werd door Nasser gebruikt als een middel om de maatschappij te vormen en op te

¹⁶⁷ Hansen, 'The political economy of poverty, equity and growth', 111.

¹⁶⁸ Hansen, 'The political economy of poverty, equity and growth', 111; Waterbury, *The Egypt of Nasser and Sadat*, 277, 424.

¹⁶⁹ Waterbury, *The Egypt of Nasser and Sadat*, 220.

¹⁷⁰ Mahmud A. Faksh, 'The Consequences of the Introduction and Spread of Modern Education: Education and National Integration in Egypt' *Middle Eastern Studies, Special Issue on Modern Egypt: Studies in Politics and Society* 16 (1980) 45.

¹⁷¹ Waterbury, *The Egypt of Nasser and Sadat*, 220-222.

voeden. Om die reden maakte het regime scholen ook een onderdeel van de nationaliseringmaatregelen. Voor de revolutie was nog 50 procent van de scholen internationaal. De boodschap die onder Nasser werd overgebracht was er een van nationale trots, antikolonialisme, saamhorigheid en volgzaamheid. Leerlingen werden geleerd dat het landsbelang voorop diende te staan.¹⁷² Hiermee wilde het regime participatie van het volk creëren, maar dan alleen in economische zin. Onderwijs in deze periode was ervoor bedoeld te leren hoe het land te ondersteunen in het proces van modernisering door middel van de verworven kennis en kunde. Het was niet de bedoeling dat leerlingen en studenten een eigen mening ontwikkelden en dat de politieke participatie zou toenemen.¹⁷³

Daarnaast was het onderwijs er niet op gericht de leerlingen voor te bereiden op integratie in de maatschappij. Op het platteland was het onderwijs hierdoor voornamelijk gericht op het tegengaan van analfabetisme. In de steden had een groot aantal jongeren toegang tot onderwijs, maar begon het probleem daarna. Veel afgestudeerden kregen banen ver onder hun niveau, of hadden helemaal geen werk.¹⁷⁴ Het probleem dat de arbeidsmarkt niet aansloot op de afgestudeerde arbeidsbevolking werd tijdens de monarchie al zichtbaar en nam onder Nasser dus toe.

Deze groei in het aantal studenten werd veroorzaakt door de focus die het regime van Nasser op het onderwijs legde. Daarnaast voerde het regime vanaf 1964 het beleid dat alle studenten die de middelbare school of universiteit hadden afgerond, gegarandeerd een baan bij de overheid of bij een staatsbedrijf kregen. Dit had enerzijds vanzelfsprekend het gevolg dat het aantal mensen in dienst van de staat snel toenam. Anderzijds had dit het opmerkelijke gevolg dat honderdduizenden afgestudeerden een aantal jaar moesten wachten op een baan.¹⁷⁵

§ 3.2.4 Toetsing aan de theorie

Nasser was van mening dat de verschillen in inkomen recht konden worden getrokken van bovenaf. De herverdeling van landbezit is hier een voorbeeld van. Subsidies aan de ene kant en belastingen aan de andere kant moesten de verschillen in de stedelijke gebieden recht trekken. Tussen 1961 en 1965 leken de maatregelen van Nasser te werken.¹⁷⁶ Door de economische neergang na 1965 kwam echter een einde aan de ambitieuze plannen van het regime de welvaart eerlijker te verdelen. Roussillon verwijt

¹⁷² Faksh, 'The Consequences of the Introduction and Spread of Modern Education', 51.

¹⁷³ Ibidem, 50.

¹⁷⁴ Vatikiotis, *The history of Egypt*, 439.

¹⁷⁵ Hansen, 'The political economy of poverty, equity and growth', 245.

¹⁷⁶ Ibidem, 209.

het regime een gebrek aan realiteitszin door tegelijkertijd de economie te industrialiseren en de levensstandaard van de bevolking te willen verbeteren.¹⁷⁷

De middenklasse is een betwist onderwerp in de discours. De meningen lijken echter voornamelijk te zijn verdeeld over de invloed van de middenklasse. Het bestaan en de groei van de middenklasse tijdens de regeerperiode van Nasser wordt door Hansen en Waterbury niet in twijfel getrokken. Zij ontkennen wel dat de middenklasse een homogene groep vormde die zijn belangen tegenover de staat effectief kon verdedigen. De manier waarop het onderwijssysteem ingericht was, had geen positieve invloed hierop. Werkloosheid en inflatie waren problemen die voor onrust zorgden. In die zin lijkt in deze periode zowel economische groei als economische neergang voor protest tegen de staat gezorgd te hebben. In de volgende paragrafen over de civil society ga ik hier verder op in.

§ 3.3 Civil society en elite

§ 3.3.1 Nassers regeerstijl

De institutionalisering in Egypte was niet vergaand. Zowel Henry Moore als Robert Springborg typeren de Egyptische samenleving als een 'unincorporated society'¹⁷⁸. Dit houdt in dat in de samenleving weinig groeperingen waren die op zichzelf goed gestructureerd en georganiseerd waren en een stempel drukten op de maatschappij. Moore vergelijkt bijvoorbeeld de Rooms-katholieke kerk met het Islamitische geloof. De RKK heeft een duidelijke structuur en organisatie, terwijl het Islamitische geloof niet van bovenaf wordt bestuurd en dus niet is geïnstitutionaliseerd in een sterke autonome organisatie. Daarnaast had Egypte niet de 'corporate' traditie die al vanaf de Middeleeuwen in Europa bekend was. Eenheden zoals de adel, de kerkelijke stand, de boerenstand en vakgilden kwamen daar gezamenlijk op voor hun belangen. Hiervan was in Egypte nauwelijks sprake.¹⁷⁹ Voor het beleid van Nasser had dit als gevolg dat hij niet afhankelijk was van de organisaties die zijn regime ondersteunden, maar van de personen die aan het hoofd van deze organisaties stonden. Nasser rekende op persoonlijke loyaliteit om zijn regime in het zadel te houden in plaats van veel belang te hechten aan de ondersteuning van organisaties als instituut.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Roussillon, 'Republican Egypt interpreted', 353.

¹⁷⁸ Clement Henry Moore, 'Authoritarian Politics in Unincorporated Society: The Case of Nasser's Egypt' *Comparative Politics* 6 (1974) 193-218, 195.; Springborg, 'Patrimonialism and Policy Making in Egypt', 51.

¹⁷⁹ Moore, 'Authoritarian Politics in Unincorporated Society', 211.

¹⁸⁰ Springborg, 'Patrimonialism and Policy Making in Egypt', 51.

§ 3.3.2 Ancien regime

Onder Nasser was geen plaats voor het ancien regime van Egypte. Hij was er op gebrand de traditionele machtsverhoudingen te doorbreken. In plaats daarvan moesten nieuwe sociale verhoudingen komen die het regime niet konden ondermijnen. De feodale praktijken van de oude elite waren de belangrijkste focus hierbij. Met name grootgrondbezitters waren doelwit.¹⁸¹ De Hoge Raad voor Liquidatie van Feodalisme (HCLF) werd in het leven geroepen in 1966. De politieke, economische en sociale isolatie van de oude elite waar met de ASU een aanzet toe gegeven werd, werd afgemaakt door de HCLF. De herverdelingen van land onder de eerste landhervormingswet van 1952 werden door de raad opnieuw beoordeeld. Vele honderden families werden onder de loep genomen en gestraft voor onrechtmatig bezit.¹⁸² Opvallend was dat hierdoor niet alleen de oude elite werd aangepakt. De landelijke middenklasse had zich door de herverdeling van land en het strenge beleid tegen de hoogste klassen kunnen opwerken. De ruimte die de oude elite had achtergelaten, probeerde de middenklasse op te vullen. Het optreden van Nasser tegen dit 'nieuwe feodalisme' was net zo hard als daarvoor. De raad was het instrument van een schrikbewind met arrestaties en martelingen.¹⁸³

§ 3.3.3 Civil society forces

De Revolutionairy Command Council (RCC) van de Vrije Officiëren kreeg direct na de coup te maken met druk vanuit de politieke partijen die terug wilden naar de constitutionele situatie. Om de eigen macht te consolideren, verbood en ontbond de RCC in 1953 alle politieke partijen.¹⁸⁴ Nasser gaf de politieke partijen van de liberale periode de schuld van de verdeeldheid en chaos die in Egypte heersten tot 1952.¹⁸⁵ Van de politieke partijen uit de liberale periode hoefde Nasser tijdens zijn regeerperiode dus geen tegenstand te vrezen. Hierna zal ik drie groeperingen behandelen die in potentie oppositie voor het regime waren: de syndicaten en vakbonden; de communistische beweging; en de Moslimbroederschap.

§ 3.3.3.1 Syndicaten en vakbonden

Zoals gezegd typeert Moore de Egyptische samenleving als 'unincorporated'. De syndicaten en vakbonden die bestonden, hadden de beginperiode van Nassers regime nauwelijks overleefd. De besturen van de organisaties waren vaak slachtoffer geworden toen Nasser zich ontdoed van de feodale elite. Bovendien werd de positie van de

¹⁸¹ Roussillon, 'Republican Egypt interpreted', 345.

¹⁸² Hopwood, *Egypt: Politics and society*, 92.

¹⁸³ J. Waterbury, *The Egypt of Nasser and Sadat. The political economy of the regimes* (Princeton, 1983) 278-279.

¹⁸⁴ Vatikiotis, *The history of Egypt*, 378-379.

¹⁸⁵ Harik, 'The Single Party as a Subordinate Movement', 84.

organisaties ondermijnd door de ASU, die voor de meeste vakgebieden zelf vertegenwoordigende eenheden had en bovendien geen andere verenigingen erkende.¹⁸⁶ Daarnaast, zo zegt Moore, lag de weinige slagkracht van de syndicaten en vakbonden voornamelijk aan de betrokkenheid van hun leden. Het ontbrak aan overtuiging van de leden en dus de organisaties om een plek voor zichzelf op te eisen in de maatschappij. Om die redenen was het volgens Moore niet nodig voor het regime de syndicaten en vakbonden heel hard te onderdrukken, omdat deze organisaties geen bedreiging vormden voor diens positie.¹⁸⁷

§ 3.3.3.2 *Communisten*

De eerste jaren van het regime van de Vrije Officieren en Nasser was de ideologie van het regime 'problematisch'. De officieren hadden geen visie waarmee zij de politieke partijen in Egypte vervingen. De eerste maatregelen die de RCC nam, werden ook niet ondersteund door een coherente gedachte. Volgens Roussillon was het beleid van het regime hoofdzakelijk reactief.¹⁸⁸ Het optreden tegen de communistische beweging en de Moslimbroederschap is hier een voorbeeld van. De twee ideologische bewegingen die het regime het meest konden tegenwerken, waren de communisten en de Moslimbroederschap. Dat kwam omdat zij zich het beste hadden georganiseerd. Beide ideologieën verschilden wel van elkaar, maar de doelen die zij nastreefden – onderwijs, sociale mobiliteit en politieke hervormingen - verschilden weinig van elkaar, noch van die van de RCC. Het was dus noodzakelijk voor de RCC zich te onderscheiden.¹⁸⁹ De ruk naar links in 1961 in het beleid van Nasser was daarom niet zo verwonderlijk. De visie van het 'Arabisch socialisme' van Nasser sloot in de National Action Charter allereerst het communisme uit door het revolutionaire karakter te verwerpen. Het idee van de overheersing van één klasse verwierp het regime als een parallel van het kapitalisme. Tussen 1952 en 1958 werd de communistische beweging sporadisch onderdrukt. In 1958 werd het regime echter geconfronteerd met de nieuw opgerichte Egyptische Communistische Partij. Nasser tolereerde zoals gezegd tijdens zijn regeerperiode geen politieke partijen. De partij werd dan ook onmiddellijk verboden door het regime. De ECP weigerde zichzelf op te heffen, waarop honderden leden van de partij gearresteerd werden.¹⁹⁰

¹⁸⁶ Waterbury, *The Egypt of Nasser and Sadat*, 327.

¹⁸⁷ Moore, 'Authoritarian Politics in Unincorporated Society', 213.

¹⁸⁸ Roussillon, 'Republican Egypt interpreted', 346.

¹⁸⁹ Ibidem, 342.

¹⁹⁰ Ibidem, 341.

§ 3.3.3.3 Moslim Broederschap

De Moslimbroederschap was in 1953 de dans ontsprongen, omdat de organisatie zich op geen enkele manier publiekelijk manifesteerde als politieke partij. In 1954 werd de organisatie alsnog ontbonden en onderdrukt, waarop er een moordpoging op Nasser werd gedaan door een Broeder. Roussillon spreekt van een 'sociologische oppositie'. De broederschap koos er daarna namelijk voor zich op een niet-politieke manier te profileren, maar zijn boodschap wel actief te verspreiden onder verschillende lagen van de bevolking. Hierdoor was de beweging alsnog in staat een achterban te creëren en deze ook te mobiliseren.¹⁹¹

De beweging werd ook in 1965 doelwit van het regime. Aanleiding was de inhoud van het National Action Charter, waarin ook de communistische beweging het moest ontgelden. De islamitische beweging was het niet eens met het seculiere karakter van het Charter, waarop een discussie ontstond over de betekenis van het Arabisch socialisme. Arabisch socialisme was geen communisme, want met name de religieuze component had in het communisme geen plaats. Onder druk van de islamisten in de Nationale Vergadering werd de interpretatie van het Arabisch Socialisme in het Charter verder aangepast. Als reactie hierop volgde in 1965 de tweede golf van onderdrukking van de Moslimbroederschap. Nasser had namelijk gehoopt dat hij na de eerste keer in 1954 de overhand zou hebben, maar concludeerde hieruit dat de beweging zich aan het hergroeperen was. Nasser heeft echter nooit helemaal grip op de beweging kunnen krijgen. De broeders waren sinds de oprichting van de organisatie gewend tegenstand van het heersende regime te krijgen. Tegenover de staat hielden zij zich daarom vaak op de achtergrond. Onder de bevolking was hun aanwezigheid via hun uitgebreide netwerk wel te merken.¹⁹²

§ 3.3.3.4 Toetsing aan de theorie

Uit bovenstaande paragrafen blijkt dat de officieel georganiseerde bewegingen in Egypte weinig tegenwicht konden bieden aan het regime van Nasser. Een civil society die onafhankelijk van de staat kon opereren, was onder Nasser dus niet aanwezig. Het regime van Nasser trad ook hard op tegen verenigingen en ngo's. In 1956 werden alle organisaties ontbonden en verplicht een aanvraag te doen voor een vergunning. In 1964 werden met Wet 32 nog meer bevoegdheden neergelegd bij het Ministerie van Sociale

¹⁹¹ Roussillon, 'Republican Egypt interpreted', 341.

¹⁹² Ibidem, 348-349.

Zaken. Het ministerie kon nu elke organisatie ontbinden, boetes opleggen en toezicht houden op de activiteiten en financiën.¹⁹³

De bewegingsvrijheid van deze civil society forces werd door het regime dus zeer beperkt. De politieke invloed bleef dan ook grotendeels uit in deze periode. De weinige initiatieven die er zijn geweest onder Nasser leidden niet tot blijvende liberalisering. Een grote staking van arbeiders vlak na de staatsgreep was onder dit regime een van de weinige bevolkingsopstanden die het regime gekend heeft. De arbeiders eisten salarisverhogingen, maar werden met veel geweld tot zwijgen gebracht.¹⁹⁴ Een andere grote golf van protesten kreeg Nasser in 1968 te verduren na de enorme nederlaag tegen Israël in de Zesdaagse Oorlog. Studenten van de universiteiten in Cairo en Alexandria namen hierin het voortouw. De eis was onder andere het ter verantwoording roepen van degenen die de schuld hadden aan de nederlaag. In algemenere zin eisten ze meer vrijheid van meningsuiting en persvrijheid, en een eerlijke vertegenwoordiging in de Nationale Vergadering. Het regime probeerde de gemoederen te bedaren door kleine toezeggingen te doen. Toen kort daarna de demonstraties weer begonnen, reageerde het regime met harde hand. Praktisch gezien hadden de demonstraties van deze civil society forces dus niets bereikt in het kader van een democratiseringsproces. Zij hadden het regime immers niet kunnen bewegen te luisteren naar hun mening. Er was echter wel een verandering te zien onder de bevolking. In eerste instantie gingen de protesten alleen om de oorlog tegen Israël. Vrij snel daarna werden er maatschappelijke kwesties aan de kaak gesteld waarover het merendeel van de bevolking al veel langer ontevreden was.¹⁹⁵ Daarnaast zagen militante bewegingen zoals de Moslimbroeders in de chaos hun kans weer politiek actief te worden.¹⁹⁶ Nassers opvolger Sadat kreeg dus ook met hen te maken.

§ 3.4 Internationale invloed

Tijdens de monarchie was de internationale invloed op de politiek van Egypte onmiskenbaar. Groot-Brittannië heeft zich direct bemoeid met de vorming en ontbinding van regeringen. Tijdens Nasser kwam het langverwachte eind aan de Britse bemoeienis, al lieten de Britten zich niet zonder slag of stoot verjagen, getuige de Suezcrisis. Onder Nasser kwamen echter andere internationale spelers op de voorgrond.

¹⁹³ Sami Zubaida, 'Islam, the State and Democracy: Contrasting Conceptions of Society in Egypt' *Middle East Report. Islam, The State and Democracy* 179 (1992) 5.; Vickie Langohr, 'Too Much Civil Society, Too Little Politics: Egypt and Liberalizing Arab Regimes' *Comparative Politics* 36 (2004) 193.

¹⁹⁴ Roussillon, 'Republican Egypt interpreted', 338.

¹⁹⁵ Roussillon, 'Republican Egypt interpreted', 358.

¹⁹⁶ Vatikiotis, *The history of Egypt*, 408.

§ 3.4.1 Invloed Sovjet Unie en de Verenigde Staten

De SU wedijverde in deze periode met de VS om invloed in het Midden-Oosten. Vanwege de dreigende situatie tussen Egypte en Israël zocht Nasser steun bij de Sovjet Unie, na een weigering van het Westen wapens te leveren aan Egypte. Samenwerking met de SU was uiteraard problematisch vanwege de onderdrukking van de communistische beweging in Egypte. Nasser was, ondanks andere onduidelijkheden over zijn koers, over één ding echter altijd uitgesproken, namelijk buitenlandse overheersing. De herinnering aan de koloniale vernedering door de Britten lag nog zeer vers in het geheugen. Van inmenging in andere zaken dan op economisch gebied was Nasser niet gediend. Pogingen van Chroesjtsjov Egypte meer richting het communisme te bewegen, werden dan ook resoluut afgewezen door Nasser. Vanwege de strijd met de VS werd Nassers interne beleid echter gedoogd door Chroejstjsov. Naar schatting ontving Egypte tussen 1955 en 1975 bijna 7 miljard dollar van de SU in de vorm van wapens, industriële goederen en geld.¹⁹⁷

De verhoudingen met de VS waren eveneens ingewikkeld. In eerste instantie dacht de VS in de Vrije Officieren een bondgenoot te hebben gevonden. De VS wilde echter geen wapens leveren zolang Egypte niet lid was van een militair verbond onder Amerikaanse leiding. Ook van de VS duldde Egypte geen politieke inmenging en dus wendde Nasser zich tot Tsjechië voor wapens. De politieke betrekkingen met de VS bekoelde door deze situatie, maar desondanks kon Nasser tussen 1954 en 1966 rekenen op meer dan 600 miljoen dollar aan voedselpakketten voor de bevolking. De VS wilde Egypte namelijk niet helemaal in de armen van de SU drijven. Deze voedselhulp heeft Nasser geholpen de interne situatie in Egypte tot 1966 stabiel te houden.¹⁹⁸ De VS trok zijn steun echter in als reactie op de Egyptische hulp aan de revolutionaire beweging in Jemen, die ik hierna bespreek.

De extreme buitenlandse inmenging zoals Egypte deze gekend had van de Britten bleef in deze periode dus uit. Egypte had met de nationalisering van het Suezkanaal en de retoriek van het regime heel duidelijk gemaakt dat het land onafhankelijk was en wilde blijven. De economische situatie van het land liet het Nasser echter verre van toe zijn rug naar de SU en de VS te keren. Door de steun van de twee grootmachten kon Nasser zich richten op de uitvoer van zijn beleid zonder geconfronteerd te worden met al te grote onrust onder de bevolking.

¹⁹⁷ Waterbury, *The Egypt of Nasser and Sadat*, 398.

¹⁹⁸ Roussillon, 'Republican Egypt interpreted', 354-355.

§ 3.4.2 Regionale invloeden

De visie van Nasser de Arabische regio te verenigen onder aanvoederschap van Egypte vereiste eensgezindheid onder de verschillende regimes. Om dit te bereiken, wilde Nasser zijn Arabisch socialisme verspreiden over de regio. In landen zoals Irak, Syrië en Saoedi Arabië was het ancien regime echter nog aan de macht, dat zich vanzelfsprekend tegen de plannen van Nasser verzetten. Door een coup in Jemen zag Nasser echter weer kansen voor zijn visie. Op een verzoek tot militaire hulp van het nieuwe regime om de macht te consolideren, reageerde hij dan ook met het sturen van een derde van het Egyptisch leger. Aan de kant van het oude regime stond echter het leger van Saudi Arabië, waardoor een eenheid in de Arabische regio nog ver weg was.¹⁹⁹

De Egyptische deelname aan de burgeroorlog in Jemen duurde van 1962 tot 1967. Toen Egypte verwickeld raakte in een nieuw conflict met Israël kwam hieraan een eind. De overweldigende macht van het Israëliëse leger dwong Nasser zijn troepen uit Jemen terug te trekken. Egypte leed in deze Zesdaagse Oorlog een grote nederlaag. Nasser trok zijn conclusie en wilde aftreden. De nederlaag leidde er bovendien toe dat het regime de noodtoestand uitriep. Het volk trok echter massaal de straat op om zijn aftreden af te wijzen. In de laatste jaren van zijn regime probeerde Nasser te redden wat er te redden viel. De continue staat van oorlog tussen 1962 en 1967 hadden echter een zware wissel getrokken op de Egyptische financiën. Om de nationale spanningen af te leiden en de onderhandelingspositie te verbeteren, begon Nasser eind 1968 nog een oorlog met Israël, die eindigde na de dood van Nasser in 1970 zonder grote veranderingen in de situatie. Hierop mengde de VS zich wel in het conflict en bemiddelde tussen beide partijen. Deze situatie opende opnieuw de deur naar betrekkingen met het Westen.²⁰⁰

§ 3.4.3 Toetsing aan de theorie

Nasser kon de Koude Oorlog in zijn voordeel gebruiken in zijn buitenlandse beleid. De financiële en materiële steun die Egypte kreeg van zowel de VS, als de SU, ging gepaard met weinig voorwaarden. De 'global political economy' die Grugel noemt, gaf in deze periode dus geen aanleiding tot democratisering in Egypte. De oorlogen waar Egypte in verwickeld raakte door de samenwerking in de regio zorgden voor verlies van legitimiteit. De grote financiële gevolgen die deze oorlogen hadden, gaven de opvolger van Nasser wel een reden om toenadering tot het Westen te zoeken.

¹⁹⁹ Vatikiotis, *The history of Egypt*, 402-407.

²⁰⁰ Roussillon, 'Republican Egypt interpreted', 357-358.

§ 3.5 Conclusie

De staatsgreep van de Vrije Officiëren bracht grote veranderingen voor Egypte. De economische maatregelen die Nasser trof, waren voornamelijk bedoeld zijn eigen positie ten opzichte van de oude elite te versterken. De herverdeling van inkomsten en de, zij het grillige, economische groei boden echter wel mogelijkheid voor versterking van de middenklasse. De politieke invloed van deze middenklasse was echter volgens Hansen en Waterbury niet groot. De civil society forces waren in het geval van de vakbonden weinig samenhangend en in het geval van de islamitische beweging niet perse een stimulans voor democratisering. De verhouding tussen het regime en de bevolking bood zeer weinig ruimte voor beïnvloeding van de politieke besluitvorming. Op internationaal gebied was er nauwelijks sprake van positieve invloed op democratisering in Egypte. Door de Koude Oorlog kon Nasser politieke inmenging van de SU en de VS voorkomen. Wel kwam er een eind aan de inmenging van Groot-Brittannië aan het begin van Nassers regeerperiode. Voor het democratiseringsproces speelde in deze periode dus vooral economische ontwikkeling een positieve rol. De civil society speelde geen rol van betekenis, en de internationale omstandigheden waren van zowel positieve als negatieve invloed.

HOOFDSTUK 4. SADAT, 1970 – 1981

§ 4.1 Historisch kader

De revolutie van 1952 was een breuk geweest in de moderne Egyptische geschiedenis. Ook onder Sadat vonden er grote veranderingen plaats ten opzichte van zijn voorganger. De dood van Nasser liet een gat achter. Door zijn regeerstijl had hij zichzelf de spil van het regime gemaakt, waardoor niemand hem leek te kunnen vervangen. Sadat was onderdeel geweest van de revolutie in 1952. Tot vlak voor de dood van Nasser was hij enigszins op de achtergrond gebleven. In 1969 werd hij tot vicepresident benoemd, waardoor hij Nasser opvolgde in 1970.

Met zijn *Infitah* of 'open-deurbeleid' zocht Sadat toenadering tot het Westen. Een onderdeel daarvan was het sluiten van een vredesakkoord met Israël in 1979, nadat Egypte in 1973 de Oktoberoorlog met Israël had gevoerd. Dit akkoord werd uiteraard slecht ontvangen door de andere Arabische landen, waardoor Egypte uit de Arabische Liga werd gezet. De VS hervatte echter de financiële hulp na getoonde intentie een vredesakkoord te sluiten met Israël. Dit was een zeer welkome verandering voor de Egyptische economie. De samenwerking met het Westen betekende ook samenwerking met internationale organisaties zoals het IMF. De eisen die werden gesteld, zorgden in 1977 voor acute opstanden onder de bevolking, bekend als de 'broodrellen'. De betrekkingen met de SU kwamen onder het nieuwe regime ten einde.

Ook op politiek gebied sloeg Sadat een andere weg in dan zijn voorganger. Ogenschijnlijk promootte Sadat politiek pluralisme. De ASU werd ontbonden en Sadat richtte de Nationale Democratische Partij op. In de praktijk zou echter blijken dat de grip van het regime op de samenleving nog steeds sterk was. Organisaties als de Wafd en de Moslimbroeders die onder Nasser de mond werden gesnoerd, probeerden in dit politieke klimaat opnieuw een plek in de maatschappij op te eisen. Het Islamitische karakter van Egyptische staat kwam onder Sadat meer tot uitdrukking. Deze stroming liet zich echter niet gemakkelijk controleren door de staat. Het ongeduld van radicale groepen is Sadat in 1981 fataal geworden.

§ 4.2 Economische ontwikkeling

Sadat koos voor een nieuwe koers op economisch gebied. De nieuwe president had een land in economische neergang geërfd. Een nieuw beleid moest het tij keren. De socialistische en nationalistische maatregelen maakten plaats voor stimulans van de private sector en een reikende hand naar het Westen voor economische banden. Dit verklaart de naam van het beleid: 'Open-deurbeleid' of *Infitah*. De grote schulden die het

regime uit had staan bij de SU en de VS drukten op de staatskas. Bovendien eisten de militaire uitgaven en sociale maatregelen zoals subsidies en gratis onderwijs hun tol, aangezien de productie uit de landbouw en industrie waren achtergebleven. De korte periode van economische groei werd gevolgd door een stagnatie tussen 1967 en 1974.²⁰¹

Het economisch beleid van Sadat was erop gericht de private sector en buitenlandse investeringen te stimuleren. Hij was zich ervan bewust dat het openstellen van de Egyptische markt de manier was om economische groei te realiseren. Enerzijds was Sadat gericht op de sterke groei van 'oliegeld' uit de Arabische regio. Anderzijds was hij gericht op de westerse economieën, met de VS als belangrijkste speler. De invloed van de economische banden met de VS bespreek ik in paragraaf 4.4. Met de technologische kennis en financiële injectie uit het buitenland wilde het regime de nationale productie verbeteren en het land in staat stellen de export te vergroten.²⁰²

In eerste instantie liepen de investeringen niet storm. De terughoudendheid van investeerders was vooral te wijten aan de spanningen tussen Egypte en Israël en nationalisaties in de voorgaande jaren. Hierop ga ik ook in paragraaf 4.4 verder in. Na de Oktoberoorlog hoopte het regime dat het klimaat gunstiger zou zijn. Om dit kracht bij te zetten, werd in de 'Oktoberbrief' het wettelijk raamwerk voor de *infitah* opgenomen. Beperkingen uit de periode van Nasser werden opgeheven. Publiek-privatepartnerschappen (ppp's) konden gemakkelijker worden opgezet, er kwamen belastingvoordelen voor investeerders en het bankwezen werd verlost van het staatsmonopolie. Zeer belangrijk was ook de financiële stimulans van de Wereldbank, die het beleid van Sadat verwelkomde.²⁰³ De stimulans voor de private sector betekende overigens niet dat de staatsbedrijven werden geprivatiseerd, er kwam alleen meer ruimte voor nieuwe private ondernemingen.

Dit beleid had tussen 1974 en 1981 economische groei tot gevolg. Tussen 1974 en 1981 was er een groei van het nationaal product te zien van 8,9 procent, tegenover 3,1 procent in de vijf jaar daarvoor.²⁰⁴ De constructieve impuls voor de industriële productie door technologische kennis en partnerschappen van nieuwe ondernemingen bleven echter grotendeels uit. Deze sector werd dus niet het gehoopte paradepaardje van het nieuwe beleid. De Egyptische industrie leed onder de slechte concurrentiepositie die het had op de internationale markt. Door de jarenlange inefficiëntie en gebrek aan concurrentie tijdens Nasser waren de Egyptische staatsbedrijven achtergebleven.²⁰⁵ In

²⁰¹ Waterbury, *The Egypt of Nasser and Sadat*, 112.

²⁰² Marvin G. Weinbaum, 'Egypt's "Infitah" and the Politics of US Economic Assistance', *Middle Eastern Studies* 21(1985) 206, 210-211.

²⁰³ Waterbury, *The Egypt of Nasser and Sadat*, 131, 142.

²⁰⁴ Hansen, 'The political economy of poverty, equity and growth', 16.

²⁰⁵ Weinbaum, 'Egypt's "Infitah" and the Politics of US Economic Assistance', 216-217.

plaats daarvan zag het land een grote groei van buitenlandse luxe consumentengoederen, die gretig aftrek vonden onder de stedelijke midden- en hoge klassen. De sectoren die de meeste groei van private ondernemingen zagen, waren het bankwezen en de dienstverlenende sectoren, zoals toerisme.²⁰⁶ Het aandeel van de agrarische sector in het BNP was van 28,5 procent in 1965 gedaald naar 25,3 procent in 1978. Door zoveel aandacht van het regime voor de stedelijke ontwikkeling werd de agrarische sector ondergesneeuwd. Hoewel de voordelen voor investeringen in deze sector ook van kracht waren, hielden de investeerders zich verre van de sector.²⁰⁷ De groei van deze sector bleef ook nadat de economie opleefde vanaf 1974 onder de 1 procent.²⁰⁸ De stedelijke bevolking bleef, parallel aan de bevolkingsgroei in het algemeen, groeien. In 1970 was dit ongeveer 15 miljoen en in 1980 was dit al 19 miljoen. Dit stond respectievelijk voor 42 en 44 procent van de Egyptische bevolking.²⁰⁹

	Quintile					Top decile
	Lowest	Second	Third	Fourth	Top	
<i>Rural Egypt</i>						
1958-59	6.7	11.0	16.6	21.9	43.9	28.0
1964-65	7.4	11.6	16.3	22.0	42.7	27.5
1974-75	5.9	11.2	15.8	21.2	45.9	30.5
1982	6.0	11.4	16.0	22.6	44.0	28.4
<i>Urban Egypt</i>						
1958-59	16.4	a	14.5	n.a.	n.a.	30.4
1964-65	16.5	a	14.8	n.a.	n.a.	30.8
1974-75	18.3	a	16.1	n.a.	n.a.	27.6

n.a. = Not available.

a. Included in lowest quintile.

Source: Adams (1986), table 1-4; Hansen and Radwan (1982), table 58; World Bank, *World Development Report*, 1986, table 24.

Bron: Hansen, 'The political economy of poverty, equity and growth', 222.

De invloed op de welvaartverdeling was volgens Weinbaum in eerste instantie zelfs negatief: de kloof tussen arm en rijk werd groter ten opzichte van twintig jaar daarvoor. Sommige groepen hadden gebruik weten te maken van de liberalisering, terwijl anderen achterbleven. Het percentage van Egyptenaren op het platteland dat niet in staat was zijn economische situatie te verbeteren, was gestegen naar 44 procent.²¹⁰ Het was dan ook niet verwonderlijk dat er frictie ontstond in de samenleving. De duidelijke

²⁰⁶ Roussillon, 'Republican Egypt interpreted', 365.

²⁰⁷ Weinbaum, 'Egypt's "Infatih" and the Politics of US Economic Assistance', 217.

²⁰⁸ Hansen, 'The political economy of poverty, equity and growth', 16.

²⁰⁹ World Databank.

²¹⁰ Harik, 'Continuity and Change in Local Development Policies in Egypt' 53.

vooruitgang van de groepen die zakelijk succes hadden, stuitte Egyptenaren tegen de borst die in sectoren werkten die niet meeprofitteerden van de kapitalistische tendens. Voornamelijk waren dit de lagere rangen in het ambtenarenapparaat, wetenschappers en arbeiders in staatsbedrijven en de boeren.²¹¹ Bovenstaande tabel (ook getoond in hoofdstuk 3) laat zien dat de uitgaven van families in de vijf schijven van de bevolking op het platteland rond 1975 inderdaad ten koste gingen van de onderste lagen, en dat de bovenste lagen hiervan profiteerden. Over de verdeling in de stedelijke gebieden zijn minder cijfers bekend, maar lijken hier een verschuiving in de tegengestelde richting aan te geven, al beslaat de 18,3 in 1974-75 twee schijven. De middelste schijf stijgt inderdaad. Dat lijkt aan te geven dat de stedelijke middenklasse kon profiteren van private ondernemingen.

De groei van onderwijs werd doorgezet onder Sadat. De kwaliteit van het onderwijs werd onder Sadat echter nauwelijks verbeterd. Het aantal leerlingen dat zich inschreef voor school nam toe, maar daarmee daalde de kwaliteit en de mate van uitval was hoog.²¹² Ook het beleid van garantie op een baan bij de overheid bleef gehandhaafd, waardoor het ambtenarenapparaat ook bleef groeien. De beste carrièremogelijkheden waren echter nog steeds afhankelijk van een goede opleiding, wat alleen voor de rijken een optie was.²¹³ Naast deze gevolgen werd Egypte een van de meest afhankelijke landen van de internationale markt in de wereld. Ondanks het feit dat het beleid van Nasser ook niet het beoogde effect had, werd in 1961 slechts 7 procent van de voedingsproducten geïmporteerd. In 1981 was deze situatie drastisch veranderd. Het totale bedrag aan de import van goederen was 3 miljard dollar meer dan wat er met export werd verdiend. De import van voedingsmiddelen was gestegen naar 50 procent, dit was 25 procent van de totale import van goederen.²¹⁴

§ 4.2.1 Toetsing aan de theorie

De mate van economische ontwikkeling ten behoeve van democratisering manifesteerde zich onder Sadat op een andere manier dan onder Nasser. De schakel naar kapitalisme gaf meer mogelijkheid tot economische emancipatie en verbetering van de levensstandaard. Niet iedereen kon daarvan echter profiteren. De middenstand die zich onder Nasser had gemanifesteerd, lijkt zich onder Sadat enigszins te hebben versterkt. De gevolgen voor de politieke verhoudingen zal in de paragraaf over civil society aan bod komen. De industrie kreeg door de *infatih* niet de gehoopte impuls uit het buitenland. De dienstverlenende sectoren, zoals toerisme en het Suezkanaal, groeiden

²¹¹ Marvin G. Weinbaum, 'Egypt's "Infatih" and the Politics of US Economic Assistance', *Middle Eastern Studies* 21(1985) 217.

²¹² Hansen, 'The political economy of poverty, equity and growth', 232.

²¹³ *Ibidem*, 31.

²¹⁴ Weinbaum, 'Egypt's "Infatih" and the Politics of US Economic Assistance' 206.

echter wel. Met de bevolkingsgroei nam de stedelijke bevolking ook toe. Het niveau van onderwijs liet zeer te wensen over. Hierdoor waren de mogelijkheden voor goed onderwijs nog steeds afhankelijk van inkomen.

§ 4.3 Civil society en elite

De politieke structuur onder Sadat zag er anders uit dan onder Nasser. Nasser was evident alleenheerser. Politieke deelname uit andere hoeken dan het regime werd niet getolereerd. De gesloten houding naar het buitenland zorgde ervoor dat Nasser zich deze politiek kon permitteren. Sadat wilde echter de geslotenheid van Egypte opheffen en koos voor een 'liberale' benadering. Deze benadering had wel tot gevolg dat verschillende groeperingen hun bewegingsvrijheid gingen testen.

§ 4.3.1 Regeerstijl Sadat

Het clubje van vertrouwelingen van Nasser dacht met Sadat als marionet verder te kunnen gaan waar ze gebleven waren. Sadat doorbrak in 1971 echter deze machtsverhoudingen in de zogenoemde 'corrective revolution'. Alle leden van het regime van Nasser die een bedreiging vormde voor de positie van Sadat werden geliquideerd.²¹⁵ Hiermee maakte Sadat ook een einde aan de politieke invloed van het leger. Onder hem werd het leger een ondersteunend orgaan, in plaats van een orgaan dat via een van Nassers vertrouwelingen ook politieke invloed had gehad.²¹⁶

Ook Sadat had een militaire nederlaag om weten te zetten naar een politieke overwinning in de Oktoberoorlog van 1973 (Jom Kippoeroorlog). Egypte had namelijk land van Israël teruggewonnen dat zij in de Zesdaagse oorlog onder Nasser verloren hadden. In 1974 bij een referendum over de nieuwe grondwet, het 'Oktoberdocument', werd Sadat officieel tot president gekozen.²¹⁷ Volgens Hinnebusch was de houding van Sadat ten opzichte van de oude elite fundamenteel anders dan die van Nasser was geweest. Aan de onderdrukking van de rijke oude families kwam onder Sadat een eind. Deze families konden onder Sadat deels hun traditionele posities hernemen, mits deze uitbreiding van invloed beneden presidentieel niveau bleef.

'Sadat accepted the *status quo* and with it the right of elite interests to defend and advance themselves incrementally, as long as this did not encroach on presidential prerogatives. Sadat was aware of the resentment in elite circles at Nasir's interventionist, domineering style. Part of his

²¹⁵ Roussillon, 'Republican Egypt interpreted', 359.

²¹⁶ Hinnebusch, 'Egypt under Sadat', 454.

²¹⁷ Hopwood, Egypt: Politics and society, 105.

support from the elite has depended on maintaining a lower presidential profile in state and society.²¹⁸

De positie van de gevestigde orde kon daarnaast verbeteren door het economisch beleid van Sadat. De kapitalistische mogelijkheden versterkte de economische onafhankelijkheid van de staat door private ondernemingen en financiële partnerschappen met onder andere buitenlandse investeerders.²¹⁹

§ 4.3.2 De nieuwe politieke vertegenwoordiging

Sadat consolideerde zijn macht in 1971 door de 'Nasseristen' uit de weg te ruimen en zijn positie in de grondwet vast te leggen. Hierdoor permitteerde hij zich drie veranderingen in beleid ten opzichte van Nasser, bekend als de 'revolutie van rectificatie'. Allereerst was er de wens de samenwerking met het Westen aan te halen. Dat ging vanzelfsprekend ten koste van de banden met de SU. Dit stimuleerde ten tweede de modernisering van beleid naar westers voorbeeld. Op economisch gebied betekende dit stimulering van de private sector. Op politiek gebied betekende dit ook liberalisering.²²⁰ Deze politieke maatregelen van Sadat waren echter grotendeels schone schijn, zoals ik hieronder uiteen zal zetten. Ten derde had dit gevolgen voor het beleid richting Israël, wat ik in paragraaf 4.4 zal behandelen.

De ASU kreeg de opdracht onder Sadat de mogelijkheden van pluralisme te onderzoeken, zonder het regime in gevaar te brengen. Sadat vreesde dat onderlinge strijd tot opstanden zou leiden en zijn positie in gevaar zou brengen. Daarom moest de politieke liberalisering van bovenaf geleid worden. Binnen de ASU werden er fora gevormd die de bevolking op nationaal niveau zouden vertegenwoordigen. Uit alle lagen van de bevolking kwamen bij elkaar ongeveer 140 initiatieven om fora op te richten. Sadat nam van de 140 voorstellen er drie aan. Deze fora moesten de drie gangbare politieke stromingen vertegenwoordigen: rechts; midden; en links. De fora werden in 1977 omgedoopt tot drie politieke partijen als vertegenwoordiging van de hele bevolking. Het regime nam het centrum in, de twee andere fora volstonden als de oppositie. De ASU werd hierdoor grotendeels overbodig gemaakt.²²¹

Door middel van referenda werden maatregelen 'door het volk goedgekeurd' die Sadat wilde doorvoeren. Sadat probeerde zijn legitimiteit als president uit te breiden. Hij richtte in 1978 de Nationale Democratische Partij (NDP) op als centrumpartij om de ideologie van het regime voor Egypte uit te dragen. Onder zijn leiding werd de grondwet

²¹⁸ Hinnebusch, 'Egypt under Sadat', 445.

²¹⁹ Ibidem, 451.

²²⁰ Hopwood, Egypt: Politics and society, 106.

²²¹ Roussillon, 'Republican Egypt interpreted', 366.

gewijzigd zodat de president zonder beperkingen herkozen kon worden. Een andere wet schreef voor dat nieuwe politieke partijen alleen mochten bestaan als zij fundamenteel andere ideologieën hadden dan de drie bestaande partijen. Tegelijkertijd mochten nieuwe partijen de eenheid van het land niet in gevaar brengen door een specifiek deel van de bevolking te vertegenwoordigen.²²² In de praktijk betekende dit natuurlijk dat het regime op deze gronden bijna alle nieuwe politieke initiatieven kon verbieden, ook buiten het parlementaire systeem om. De vertegenwoordiging in het parlement werd ook geleid door het regime. Politieke eenheden die bij verkiezingen geen zetels hadden gewonnen, konden door Sadat alsnog zetels toegewezen krijgen. De schijn van eerlijke volksvertegenwoordiging was dus compleet met geregisseerde oppositie. De 'liberale' politieke structuur was niet een weerspiegeling van de bevolking. De verdeling tussen meerderheid en oppositie had Sadat zorgvuldig samengesteld. Roussillon omschrijft het als definiëring van de democratische verhoudingen: 'Sadat tended to organize perpetuation of a power balance between a majority, "by definition' (..) and an opposition also "by definition"; this was a case of the president choosing his majority rather than the majority choosing their president.'²²³

§ 4.3.3 Civil society forces

§ 4.3.3.1 Islamitische stroming

Sadat liet in tegenstelling tot Nasser meer ruimte voor Islamitische invloeden in Egypte. Dit werd deels toegeschreven aan Sadats eigen vroomheid. Daarnaast was het voor Sadat kiezen tussen twee kwaden. Hij had de steun van de religieuze elite - de *Ulama** - nodig om zich in 1971 te kunnen ontdoen van zijn tegenstanders, zoals de Nasseristen en linkse oppositie. Bovendien diende de toename van de islamitische invloed als tegenhanger voor de sceptische houding van de bevolking naar de toenemende westerse invloeden die Sadat toeliet.²²⁴

In het partijprogramma van de NDP werd de Sharia als 'een van de belangrijke bronnen voor wetgeving genoemd'. In 1980 werd, onder invloed van de *Ulama*, in een referendum de Sharia echter aangemerkt als de enige bron van wetgeving. Enerzijds betekenden deze concessies voor Sadat dat de Islamisten zich steeds meer gingen bevinden op politiek terrein. De kans meer politieke zeggenschap te krijgen, grepen de Islamisten namelijk met beide handen aan.²²⁵ Anderzijds versterkte deze constructie in de grondwet de positie van Sadat juist. Door zowel zijn eigen positie als de toepassing

²²² Ibidem, 366-367.

²²³ Ibidem, 368.

* Juristen die zich voornamelijk met de Sharia bezighouden.

²²⁴ Gabriel R. Warburg, 'Islam and Politics in Egypt: 1952-80' *Middle Eastern Studies* 18 (1982), 137-139.

²²⁵ Warburg, 'Islam and Politics in Egypt', 137-138.

van de Islam in de grondwet op te nemen, ontstond er namelijk een soort situatie van *'le droit divin'*. Hierdoor werd oppositie ondenkbaar geacht, omdat oppositie tegen beleid met toepassing van de Sharia in feite oppositie tegen de Islam betekende.²²⁶

§ 4.3.3.2 Moslimbroederschap en islamitische groeperingen

Moslimbroeders die gevangen genomen waren door het regime van Nasser, werden onder Sadat weer vrijgelaten. Door hun mate van organisatie en verspreiding onder de gewone bevolking bood de broederschap Sadat een nuttige samenwerking in het eerste stadium van zijn regeerperiode. De organisatie werd niet officieel weer goedgekeurd door het regime, maar de broeders mochten wel kranten uitbrengen om hun achterban te bereiken. Hiermee begaf Sadat zich wel op glad ijs, aangezien hij de eigen politieke agenda van de moslimbroeders enigszins onderschatte. Door de veranderingen in de relatie met Israël bekoelde de sympathie van de moslimbroeders voor de president. Vanaf dat moment werd de tegenstand van de broederschap heviger. De druk werd vooral gelegd op nog meer integratie van de Islam in de wetgeving en handhaving. De groei van de aanhang van de beweging was vooral zichtbaar op de universiteiten. De broederschap had zijn boodschap aan het begin van de periode van Sadat voor een belangrijk deel onder studenten verspreid. De wijziging in koers door de broeders was onder studenten daarom ook goed te merken.²²⁷

De groei van de publiekelijke aanwezigheid van de Moslimbroederschap stimuleerde bovendien nieuwe islamitische initiatieven. Deze hadden niet direct te maken met de Moslimbroederschap, maar putten wel inspiratie uit diens versterkte positie en openlijke kritiek op het regime. Het was geen homogene beweging. Daarbinnen waren gematigde groepen die de dialoog aan wilden gaan. Daarnaast waren er groepen die hun geduld verloren met de Moslimbroeders door hun aanvankelijk coulante houding ten opzichte van het regime. Deze groepen geloofden dat alleen een radicale koers uitkomst zou bieden. Door leden van deze radicale tak is Sadat uiteindelijk vermoord.²²⁸ Volgens Warburg was een belangrijke reden voor de groei van de islamitische beweging het gebrek aan alternatief. De bevolking werd het beeld voorgeschoteld van democratische vertegenwoordiging, maar dit beeld verloor snel zijn glans: 'As long as there were no means for political expression in the country, these organizations [continued to] grow in strength and in numbers, for they remained the only outlet that was free and not apparently manipulated, the only avenue of discourse open to all classes of society.'²²⁹

²²⁶ Roussillon, 'Republican Egypt interpreted', 370.

²²⁷ Warburg, 'Islam and Politics in Egypt', 147-150.

²²⁸ Ibidem, 151-152.

²²⁹ Afaf Lutfi al-Sayyid-Marsot, 'Religion or Opposition? Urban Protest Movements in Egypt' *International Journal of Middle East Studies* 16(1984), 550.

§ 4.3.3.3 *Echte oppositie*

Ondanks de zorgvuldige samenstelling van de schijndemocratie, was er toch een politiek initiatief buiten het systeem om. De Wafd partij werd in 1976 weer heropgericht. Deze partij maakte handig gebruik van het liberale imago dat Sadat met zijn regime wilde uitdragen. De leden legitimeerden de heroprichting door zich te beroepen op hun antikoloniale strijd onder de monarchie en hun prominente positie in het verleden. Sadat had de oprichting van nieuwe partijen willen voorkomen door hoge wettelijke eisen te stellen. Deze partijleden waren door hun grote netwerk echter onder andere in staat de vereiste steun van 20 parlementsleden te krijgen. Sadat kon daarom wettelijk niets doen om de partij te verbieden.²³⁰

De partij bestond veelal uit hoogopgeleiden, afkomstig uit de midden- en in mindere mate uit de hoge sociale klasse. Een kwart van de partij bestond uit leden die ook onder de monarchie in de Wafd actief waren geweest. De Wafd wilde af van de autocratische heerschappijen en terug naar een kapitalistische democratie.²³¹ Door net de kiesdrempel te halen, was het aandeel van de Wafd in het parlement gering. Desondanks waren ze een stoorzender voor de koers van de geregisseerde politieke gang van zaken. Slechts vier maanden na de goedkeuring van de partij had Sadat een manier gevonden zich te ontdoen van de Wafd. In een vooropgezet referendum werd politieke deelname verboden voor 'those who corrupted political life before the 1952 revolution'.²³² Een aantal leden bleef echter wel onafhankelijk in het parlement zitten om als stoorzender dienst te blijven doen.²³³

§ 4.3.3.4 *Stem van het "volk"*

De manier waarop Sadat de schijndemocratie in stand hield en toch zijn beleid kon uitvoeren, was door middel van vooropgezette referenda en verkiezingen. Bij de verkiezingen won de partij van de president altijd met grote meerderheid. Al te fanatieke onafhankelijke deelnemers die door de mazen van het systeem waren gekomen, werden afgezet wegens "het beledigen van de regering". De grondwet werd zo vaak aangepast als Sadat dat nodig achtte.²³⁴

Aangezien Sadat de hete adem van organisaties buiten zijn regime steeds meer begon te voelen, liet hij in 1980 een zeer omstreden "ethiekwet" aannemen. In de volksmond werd dit de "wet van schaamte" genoemd. Deze wet zorgde er in de praktijk voor dat alle

²³⁰ Raymond A. Hinnebusch, 'The Reemergence of the Wafd Party: Glimpses of the Liberal Opposition in Egypt' *International Journal of Middle East Studies*, 16(1984) 103-104.

²³¹ Hinnebusch, 'The Reemergence of the Wafd Party', 109.

²³² *Ibidem*, 117.

²³³ *Ibidem*.

²³⁴ Roussillon, 'Republican Egypt interpreted', 366.

kritiek gericht tegen het regime verboden werd. Dit werd bestempeld als 'onethisch' en gevaarlijk voor de welstand van de staat. Vrijwel direct kwam er weerstand uit de hoek van de pers en juristen. Hierdoor werd de wet enigszins aangepast, maar te weinig om het effect teniet te doen.²³⁵ Deze wet was een eerste teken dat Sadat zijn grip op de samenleving begon te verliezen. In een poging zijn positie te handhaven, liet hij – redelijk willekeurig – mensen arresteren die hij beschuldigde van verraad en samenzwering. Mensen uit allerlei lagen en posities van de bevolking werden van veel invloed beschuldigd en werden opgepakt. Twee maanden daarna werd zijn vrees bewaarheid en werd Sadat tijdens een nationale feestdag vermoord door een radicale moslim.²³⁶

§ 4.3.3.5 Toetsing aan de theorie

Hoewel het laatste jaar van zijn regeerperiode in het teken stond van onderdrukking, was er onder Sadat verandering te zien op politiek gebied ten opzichte van de periode onder Nasser. De schijn van liberalisering die Sadat had willen ophouden, had weldegelijk tot gevolg dat een partij zoals de Wafd zich opnieuw kon manifesteren. De uiteindelijke praktische invloed van de partij was marginaal, maar veelbetekenend voor de politieke ontwikkelingen. De partijleden waren voor een belangrijk deel afkomstig uit de middenklasse en namen het initiatief hun economische en sociale belangen te behartigen via een politieke partij. Het partijprogramma van de Wafd was erop gericht een democratische staatsstructuur te vestigen. De nadruk die de partij legde op de economische belangen en kapitalisme²³⁷, in reactie op de inefficiënte economie onder Nasser, ondersteunt de theorie over economische ontwikkeling en democratisering. De economische vooruitgang die de middenklasse had geboekt met private ondernemingen, maakte het belangrijk haar belangen te verdedigen tegen de staat. De positie van de oude elite werd met het beleid van Sadat weer hersteld, waardoor de elite zijn invloed ten koste van de lagere klassen kon uitbreiden.

Ook de opkomst van de Islamitische beweging was mogelijk door de opening die Sadat zelf had gegeven. Niet alle groeperingen in deze beweging waren echter even gericht op democratisering. Het feit dat de beweging op veel bijval onder de bevolking kon rekenen, was niettemin een signaal dat de schijnvertegenwoordiging van het regime veel onvrede opriep.

²³⁵ Hopwood, *Egypt: Politics and society*, 115-116.

²³⁶ Roussillon, 'Republican Egypt interpreted', 372.

²³⁷ Hinnebusch, 'The Reemergence of the Wafd Party', 118.

§ 4.4 Internationale invloed

De betrekkingen met de SU bleken aan het eind van Nassers regeerperiode hun gebreken te hebben. De nederlaag in de Zesdaagse Oorlog werd voor een groot deel geweten aan de slechte kwaliteit van de Sovjet wapens. Bovendien wilde de SU een confrontatie met de VS in het Midden-Oosten niet riskeren.²³⁸ Sadat wilde zich eigenlijk richten op het Westen, maar het leger was nog steeds grotendeels afhankelijk van Sovjet wapens.²³⁹ De wens van Sadat Egypte te integreren in de internationale markt betekende echter ook dat Egypte te maken kreeg met internationale markt. De *infitah* werd, zoals eerder genoemd, positief ontvangen door de Wereldbank. Het IMF kwam in deze periode ook in beeld.

§ 4.4.1 Oktoberoorlog

In het kader van de relatie met Israël had Sadat de Sovjet hulp hard nodig. Sadat achtte de VS echter als enige in staat druk op Israël uit te oefenen in diens relatie tot Egypte. Er werd een 'Verdrag van vriendschap en samenwerking' met de SU gesloten om de militaire samenwerking te waarborgen. Alle militaire adviseurs die de SU naar Egypte had gestuurd, werden echter het land uitgezet door Sadat, omdat zij hem een oorlog afraadden. Sadat had zijn zinnen gezet op het gebied in de Sinaï rond het Suezkanaal dat Egypte had verloren in de Zesdaagse oorlog.²⁴⁰

De Oktoberoorlog (of Jom Kippoeroorlog) werd in 1973 uitgevochten. Zoals gezegd behaalde Sadat een politieke overwinning door een deel van het gebied ten oosten van het kanaal ter heroveren. Vandaar zijn titel 'Hero of the crossing'.²⁴¹ De onderhandelingen die volgden in 1978 resulteerden in het Camp Davidakkoord tussen Egypte en Israël. Hoewel dit akkoord leidde tot grote verwijdering van zijn Arabische bondgenoten, kreeg Sadat er met de VS een belangrijke bondgenoot bij. Vanaf de getoonde intentie een duurzame vrede te sluiten met Israël hervatte Amerika de financiële steun en kreeg Egypte miljoenen ontwikkelingsgeld.²⁴²

§ 4.4.2 IMF

Om Egypte een serieuze speler op de internationale markt te maken, begon Sadat onderhandelingen met het IMF. Deze drongen aan op het drastisch verlagen van de subsidies op voedingsmiddelen en andere consumptiegoederen. Deze maatregelen uit Nassers periode waren onder Sadat nog steeds grotendeels van kracht. Om te kunnen

²³⁸ Roussillon, 'Republican Egypt interpreted', 360.

²³⁹ Hopwood, *Egypt: Politics and society*, 106.

²⁴⁰ Roussillon, 'Republican Egypt interpreted', 361.

²⁴¹ Hopwood, *Egypt: Politics and society*, 107-108.

²⁴² Weinbaum, 'Egypt's "Infitah" and the Politics of US Economic Assistance', 210.

overgaan op een economie met normale marktwerking moesten deze subsidies worden afgeschaft. Aanvankelijk stond het regime niet te springen deze adviezen uit te voeren. In januari 1977 werden dan toch van de ene op de andere dag de subsidies op een aantal basisgoederen – rijst, suiker, meel en gas – afgeschaft.²⁴³ De bevolking kreeg direct te maken met de sterke stijging van prijzen en kwam in opstand. De maatregelen waren weinig voorbereid en de bevolking werd ineens geconfronteerd met de invloed van een internationale organisatie. De opstanden waren verspreid over het hele land en hielden drie dagen aan. Er vielen honderden doden en gewonden. Voor het eerst sinds 1952 werd het leger ingezet om de bevolking tot de orde te roepen. Na drie dagen draaide het regime de maatregelen weer terug om de bevolking tot bedaren te brengen. De noodzaak de maatregelen door te voeren bleef echter onverminderd. Dit zou grotendeels de taak worden van het regime van Mubarak.²⁴⁴

§ 4.4.3 Toetsing aan de theorie

Het open-deurbeleid van Sadat had tot gevolg dat Egypte zich ging mengen in, wat Grugel noemt, de 'global political economy'. De afhankelijkheid van de financiële hulp zorgde voor inmenging van het IMF, de Wereldbank en de VS in het nationale economische beleid van Egypte. De liberalisering van de nationale markt moest de komst van buitenlandse investeerders stimuleren. Hierdoor kon de economische emancipatie van Egyptenaren verbeteren door nieuwe mogelijkheden in de private sector. De politieke afhankelijkheid die Egypte had door de financiële steun van het Westen, zorgde er bovendien voor dat Sadat zich uiteindelijk genoodzaakt voelde een vredesakkoord met Israël te sluiten.

De internationale norm van democratie die Grugel noemt, is onder Sadat naar mijn mening ook duidelijk zichtbaar. Waar Nasser nadrukkelijk koos voor het afsluiten van Egypte voor buitenlandse inmenging, was Sadat zich ervan bewust dat hij met zijn economische beleid internationale inmenging niet kon vermijden. De liberalisering op politiek gebied, of de schijn daarvan, was een reactie op de samenwerking met het Westen.

§ 4.5 Conclusie

De keuze voor de *infitah* had grote gevolgen voor de interne situatie van Egypte. Sadat realiseerde zich dat een aantal maatregelen nodig was om dit beleid van de grond te krijgen: vrede met Israël om de VS aan zijn kant te krijgen; aanpassing van de politieke

²⁴³ Ali E. Hillal Dessouki, 'Policy Making in Egypt: A Case Study of the Open Door Economic Policy' *Social Problems. Development Processes and Problems* 28 (1981) 413-415.

²⁴⁴ Roussillon, 'Republican Egypt', 362-363.

structuur; en samenwerking met internationale organisaties. Hoewel Sadat de politieke veranderingen bewust het label liberalisering wilde opplakken, was de opkomst van bewegingen die tegen het regime ingingen niet de bedoeling. Het uitblijven van eerlijke vertegenwoordiging had daarnaast tot gevolg dat vooral de islamitische beweging meer politiek actief werd en meer aanhang kreeg onder de bevolking. De economische maatregelen die op aandringen van het IMF werden genomen, deden de populariteit van de president dalen tot een dieptepunt. De stimulering van de private sector bood echter wel mogelijkheden voor groei van de middenklasse. Voor het democratiseringsproces betekende deze periode daarom vooruitgang in elk van de categorieën.

HOOFDSTUK 5. MUBARAK, 1981 – 2011

§ 5.1 Historisch kader

Hosni Mubarak was onder Sadat in 1975 tot vicepresident benoemd. Na de dood van Sadat in 1981 werd hij de nieuwe president van Egypte. Net als beide eerdere presidenten begon Mubarak zijn regeerperiode met een slechte economische situatie in het land. De afhankelijkheid van buitenlandse financiële hulp bleef groot. Door de hoge staatsschuld was Mubarak genoodzaakt de koers van de *infitah* voort te zetten om interne stabiliteit te behouden. Dit beleid moest echter wel het vertrouwen van de Egyptische bevolking terugkrijgen na de impopulaire keuzes die Sadat had gemaakt, zoals het vredesakkoord met Israël en de abrupte opheffing van subsidies. De wensen van Mubarak en die van het IMF, de Wereldbank en de VS liepen echter soms uiteen. Om de economische situatie te verbeteren, begon het regime voorzichtig met de privatisering van staatsbedrijven.

De politieke structuur die in Egypte door Sadat was ontworpen, werd door Mubarak voortgezet. De Nationale Democratische Partij bleef de machtsbasis van de president. Het regime probeerde de oppositie op eenzelfde manier te organiseren als onder Sadat. De politieke tegenstanders van Mubarak probeerde in deze periode meer bewegingsvrijheid voor zichzelf te creëren, waarmee de politieke machtsbalans enigszins leek te verschuiven. Het regime reageerde hierop door de grip op de samenleving met harde hand te verstevigen. De invloed van de Islamitische beweging stelde ook Mubarak voor een probleem. Het regime probeerde de angel uit de groeiende invloed van de Islamitische beweging te halen door toenadering te zoeken tot de gematigden onder hen.

Op internationaal vlak zocht Mubarak zowel toenadering tot de Arabische landen als het Westen. Door opnieuw aansluiting bij de landen in de regio te zoeken, werd Egypte in 1989 weer toegelaten tot de Arabische Liga. In 1991 raakte Egypte betrokken bij de Eerste Golfoorlog op aandringen van de VS.

Tijdens Mubarak was er een snelle stijging van ngo's te zien in Egypte. Begin jaren '80 werd de eerste mensenrechtenorganisatie in Egypte opgericht, waarna er meer volgden. Deze organisaties kwamen op voor de belangen van de bevolking. Zij hoopten buiten de strikte regels voor politieke oppositie veranderingen in de maatschappij teweeg te brengen, aangezien de oppositiepartijen nauwelijks invloed konden uitoefenen op de politieke besluitvorming. Deze nieuwe bewegingen gaven er gedurende de regeerperiode van Mubarak blijk van dat het politieke klimaat in Egypte aan het veranderen was. In 2005 werd dit veranderende klimaat duidelijk toen er grote ophef

ontstond over de presidentsverkiezingen. Voor het eerst presenteerde zich een tegenkandidaat uit de oppositie voor het presidentschap. Het regime van Mubarak zorgde ervoor dat deze kandidaat niet verkozen werd door een beschuldiging van corruptie.

De mogelijkheid dat de zoon van Mubarak, Gamal, zijn vader zou opvolgen, werd niet geaccepteerd door het volk. De onvrede over de economische stand van zaken en het gebrek aan eerlijke politieke vertegenwoordiging leidde in 2011 tot de massale opstanden die Mubarak deden besluiten af te treden.

§ 5.2 Economische ontwikkeling

Het economisch beleid van Sadat was erop gericht geweest de groei te stimuleren door buitenlandse investeringen en technologische kennis binnen te halen. Tijdens het proces van *infitah* was de Egyptische economie echter zeer afhankelijk geworden van de inkomsten uit het Suezkanaal, olieverkoop en geld dat door Egyptenaren in het buitenland werd verdiend en teruggestuurd naar familie (remittances). Deze inkomsten waren halverwege de jaren '80 goed voor 40 procent van het BNP. Tien jaar eerder was dit nog 6 procent geweest. Hierdoor was Egypte heel kwetsbaar voor neergang in de conjunctuur. Aan de economische groei die Egypte had gekend tussen 1975 en 1985 kwam een einde door onder andere de daling in olieprijsen. Om economische neergang op te kunnen vangen, gingen buitenlandse leningen nog verder omhoog.²⁴⁵

Onder Sadat waren in eerste instantie de adviezen van de internationale organisaties nauwelijks opgevolgd. Er was tijdens de eerste jaren van Mubarak nog steeds sprake van grote staatsbemoeyenis met de economie. Zeer inefficiënt bestuur, bureaucratie en protectionistische maatregelen zorgden voor een rem op de economische liberalisering en groei.²⁴⁶ Om de economie te verstevigen, sloot Mubarak vanaf 1987 in een aantal nieuwe overeenkomsten met het IMF en de Wereldbank. Het doel van het ontworpen *structural adjustment programme* was de privatisering van staatsbedrijven en stimulering van productie van exportproducten.²⁴⁷ De inflatie moest daarnaast drastisch worden teruggedrongen en de markt voor agrarische producten moest worden geliberaliseerd. Hiervoor had de staat onder andere nog veel invloed op welke gewassen er werden verbouwd, wat de efficiëntie niet ten goede kwam. Kort gezegd moest de staatsbemoeyenis afnemen en de private markt de productie en prijzen zelf gaan reguleren.²⁴⁸

²⁴⁵ Simon Bromley en Ray Bush, 'Adjustment in Egypt? The Political Economy of Reform' *Review of African Political Economy* 21 (1994) 202.

²⁴⁶ World Bank, Egypt. Review of the finances of the decentralized public sector. Volume I: Main Report (1987) iv.

²⁴⁷ Ray Bush, 'Politics, Power and Poverty: Twenty Years of Agricultural Reform and Market Liberalisation in Egypt' *Third World Quarterly* 28 (2007) 1603.

²⁴⁸ Bush, 'Politics, Power and Poverty', 1603.

De privatiseringen vonden als eerste plaats in de toeristische sector en de productie van voedingsmiddelen, omdat er al succesvolle private ondernemingen in deze sector aanwezig waren. In de jaren '90 werd een aanzienlijk aantal staatsbedrijven versneld geprivatiseerd. Na de inefficiënte werkwijze die de staatsbedrijven jaren lang hadden gehad, werd een groot aantal werknemers door de privatiseringen ontslagen. Daarnaast werden de landhervormingen die onder Nasser plaats hadden gevonden grotendeels teruggedraaid. Land dat herverdeeld was, werd teruggegeven aan de vorige eigenaren. De rechten van de vele boeren die land huurden verdwenen hierdoor.²⁴⁹ De directe gevolgen van deze maatregelen waren veelal negatief. De werkloosheid steeg, die voornamelijk te merken was op het platteland, terwijl de koopkracht door de hoge inflatie en afname van subsidies achteruit bleef gaan.²⁵⁰ De grootste problemen op economisch gebied tijdens de regeerperiode van Mubarak bleven het hoge werkloosheidscijfer en de inflatie op consumentengoederen. Aangezien het minimumloon in 1984 voor het laatst was verhoogd, liepen inkomsten en uitgaven voor de armste Egyptenaren steeds verder uit elkaar.²⁵¹

De groei van de urbanisatie nam tijdens de regeerperiode van Mubarak af. Waar in 1960 de stedelijke bevolking met 4,3 procent nog bijna twee keer zo snel groeide als de totale bevolking, was in 2010 deze groei ongeveer gelijk met ongeveer 1,8 procent. In 2010 was de stedelijke bevolking ongeveer 42 procent van de gehele bevolking. Het absolute getal was hiermee wel fors gestegen van 10,5 miljoen in 1960, 20,2 miljoen in 1981 en 34,7 miljoen in 2010.²⁵² Het aandeel van de agrarische sector in de Egyptische economie nam nog meer af door de ontwikkeling van de industrie en dienstverlenende sector. In 2010 was het aandeel 14,7 procent van het BNP, terwijl de industrie stond voor 35,2 procent en de dienstverlenende sector voor 50,1 procent van het BNP.

Zoals gezegd was Egypte gevoelig voor veranderingen in de conjunctuur. Uit rapporten van de Wereldbank blijkt dat gedurende de regeerperiode van Mubarak elke economische opleving of neergang vrijwel direct positieve respectievelijk negatieve gevolgen had voor de armste bevolkingsgroep in Egypte.²⁵³ De economie was dus ondanks de veranderingen in beleid nog niet goed in staat economische neergang op te vangen. In onderstaande tabel is de inkomensverdeling in Egypte tussen 1991 en 2008 te zien. In vergelijking met een zelfde soort tabel in hoofdstuk 4 op pagina 43, waar de

²⁴⁹ Lesch, 'Egypt's Spring: Causes of the Revolution', 37.

²⁵⁰ Roussillon, 'Republican Egypt interpreted', 376-378.

²⁵¹ Lesch, 'Egypt's Spring: Causes of the Revolution', 37.

²⁵² World Data bank: urban population total, urban population growth.

²⁵³ Assaad, Ragui, Structural Adjustment, Demography, and the Egyptian Labor Market in the 1990s

(Research under the Egypt labor market project of the economic research forum, World Bank, Minnesota 2000) 4 ; World Bank.

Alleviating Poverty during Structural Adjustment. (Country study Egypt, Washington 1991) xiii ; World Bank. Poverty and economic growth in Egypt, 1995-2000. (Policy research working paper, Washington 2000) 13 ; World Bank. Egypt economic update fall 2010 (Washington D.C. 2010) 1-3.

verdeling van uitgaven tussen 1958 en 1982 is weergegeven, zijn vooral de verschillen bij de hoogste 20 procent en de laagste 20 procent te zien. Hoewel de verdeling van inkomsten (hieronder) en uitgaven (pagina 43) niet precies hetzelfde is, lijkt er toch iets meer gelijkheid in welvaart te zijn gekomen gedurende de decennia. Het aandeel van de hoogste 20 procent is gedaald, terwijl het aandeel van de laagste 20 procent is gestegen.

Indicator	1991	1996	2000	2005	2008
Income share held by highest 20%	41,1	39,9	42,1	41,5	40,3
Income share held by fourth 20%	21,4	21,2	20,7	20,9	21
Income share held by third 20%	16,3	16,4	15,8	16,1	16,4
Income share held by second 20%	12,5	13	12,5	12,6	13
Income share held by lowest 20%	8,71	9,51	8,95	8,96	9,24

Bron: World Data bank, Income distribution.

Ondanks de kwetsbaarheid voor de conjunctuur bleef het nationaal product van Egypte wel groeien met gemiddeld 5 procent per jaar. Hier stond wel hoge inflatie op consumptiegoederen tegenover van gemiddeld 11 procent per jaar. De private sector heeft zich onder Mubarak verder ontwikkeld. Verdere wetgeving werd aangenomen om het opzetten van private ondernemingen en ppp's op te zetten. Daarnaast werd de handel makkelijker gemaakt door liberalisering van handelstarieven. Volgens een rapport van de Wereldbank uit 2008 was de Egyptische economie onder andere hierdoor beter geïntegreerd in de wereldeconomie.²⁵⁴ De economische groei maakte de groei van arbeidsplekken mogelijk. De werkloosheid was in 2008 echter nog steeds hoog. 85 procent van deze werklozen hadden in ieder geval de basisschool afgerond. 33 procent van de werklozen had zelfs een universitaire opleiding afgerond.²⁵⁵ Het gat tussen opleiding en de arbeidsmarkt was dus nog steeds groot.

§ 5.2.1 Onderwijs

Het onderwijssysteem tijdens de regeerperiode van Mubarak was nog steeds sterk gecentraliseerd. Het regime legde zich vanaf 1996 toe op een aantal ontwikkelingsprogramma's voor het onderwijs om de verspreiding en kwaliteit van het onderwijs te verbeteren. Daarnaast kreeg Egypte financiële steun van de Wereldbank en de EU voor onder andere de opleiding van docenten. Een rapport uit 2000 van de Wereldbank prijst de aandacht voor het onderwijs in Egypte in vergelijking met andere

²⁵⁴ World Bank. Social and Economic Development Group Middle East and North Africa Region, Arab Republic of Egypt (Development Policy Review, 2008) i.

²⁵⁵ World Bank. (Development Policy Review, 2008) iii.

ontwikkelingslanden op dat moment. Het resultaat was dat in 2000 bijna alle kinderen in Egypte toegang hadden tot basisonderwijs.²⁵⁶

Naast het prijzen van de vooruitgang, werd een aantal aandachtspunten voor de toekomst genoemd in het rapport. Het grotere budget voor basisonderwijs ging ten koste van het budget voor hoger onderwijs. Hier had de kwaliteit van het onderwijs onder te leiden. De focus zou vooral moeten liggen op de verbetering hiervan. Daarnaast vormde de noodzaak van bijlessen een probleem voor arme gezinnen, die een groot deel van de totale uitgaven hieraan kwijt waren.²⁵⁷ Kandil wijt dit vooral aan corruptie van slecht betaalde leerkrachten.²⁵⁸ Aandacht voor gelijke kansen zou er dus ook moeten komen.²⁵⁹

Uit een rondetafelbijeenkomst in 2010 over het onderwijs met Egypte en de Wereldbank bleek dat de toegang tot het basisonderwijs was gehandhaafd en dat de toegang tot het vervolgonderwijs sterk was verbeterd. De kwaliteit van het onderwijs was echter nog steeds een punt van aandacht, waardoor de economie niet kon profiteren van deze kwantitatieve resultaten. Afgestudeerden vonden nog steeds geen goede aansluiting op de arbeidsmarkt. Bijna 25 procent van de jongeren was werkloos.²⁶⁰ Er was een tekort aan praktisch opgeleide arbeiders, terwijl er een overschot was aan universitaire studenten die geen baan konden vinden op hun niveau, maar niet de juiste kennis en vooral kunde hadden om praktisch werk uit te voeren.²⁶¹

§ 5.2.2 Toetsing aan de theorie

Het economische beleid van Mubarak bleef de mogelijkheden voor private ondernemingen vergroten. De inkomensverdeling in de periode tussen 1991 en 2008 was redelijke stabiel, maar liet ten opzichte van de periode tussen 1958 en 1982 vooruitgang zien in het aandeel van de laagste klasse. De middenklasse kon zich handhaven, maar werkloosheid tijdens Mubarak bleef een probleem. Het gat tussen onderwijs en de arbeidsmarkt bleef groot, waardoor de werkloosheid onder net afgestudeerden hoog was. Het politieke bewustzijn groeide mede door de economische emancipatie enerzijds, en belemmeringen door inefficient staatsbeleid en bureaucratie anderzijds.

²⁵⁶ World Bank.: Arab Republic of Egypt Education Sector Review: Progress and priorities for the future (in two volumes) volume I: Main Report (2002) i.

²⁵⁷ World Bank.: Education Sector Review, ii.

²⁵⁸ Radwa Manssy Kandil, 'The Egyptian education system & public participation' *Social Policy 2* (2011) 62-64.

²⁵⁹ World Bank.: Education Sector Review, ii.

²⁶⁰ Quality of Education: The Gateway to Employability. (The Luxor Education Roundtable 2010) .

²⁶¹ Egypt Economic Update Fall 2010, World Bank, 2. ; Quality of Education: The Gateway to Employability.

§ 5.3 Civil society en elite

§ 5.3.1 Regeringsstructuur

De presidentskandidaat werd officieel geselecteerd door het parlement, waarna het volk in een referendum 'ja' of 'nee' kon stemmen. De regeerperiode van de president werd elke zes jaar verlengd door middel van een referendum. Mubarak had veel invloed op het "democratische" politieke apparaat. Hij kon ministers aanwijzen en vervangen, het parlement ontbinden, referenda organiseren om kwesties buiten de wetgeving om te bepalen en zich op zijn vetorecht beroepen bij wetsvoorstellen.²⁶² De noodtoestand die sinds de dood van Sadat van kracht was, gaf verstrekkende bevoegdheden aan het regime:

'The State of Emergency consolidated the president's absolute authority by empowering him – and, by delegation, the prime minister and minister of interior – to restrain the movement of individuals, search persons or places without warrants, tap telephones, monitor and ban publications, forbid meetings and intern suspects without trial.'²⁶³

§ 5.3.2 Politieke partijen

Het regime was aanvankelijk relatief coulant tegenover politieke partijen, omdat Mubarak de meest acute dreiging voor zijn positie uit de Islamitische beweging verwachtte.²⁶⁴ In korte tijd werd een aantal nieuwe partijen opgericht en werden oude partijen nieuw leven ingeblazen. De Wafd begaf zich bijvoorbeeld opnieuw op het politieke toneel. De Moslimbroeders vormden geen politieke partij, maar deden tijdens verkiezingen mee als individuele kandidaten of met andere partijen als de Wafd.²⁶⁵ De Socialistische Arbeidspartij (SAP) was onder Sadat "loyale oppositie" geweest. Tijdens de golf van arrestaties tijdens Sadats laatste regeerperiode was deze partij ook ontbonden. Onder Mubarak werd de partij heropgericht. Deze partij was kritischer naar Mubarak dan bijvoorbeeld de liberale partij. De SAP werd daardoor harder aangepakt door het regime. De liberale partij was onder Sadat het rechtse forum van de ASU. De partij was tijdens de regeerperiode van Mubarak loyaal aan het regime. De partij van de Nasseristen vormden de enige na 1990 gelegaliseerde politieke partij onder Mubarak die zetels in het parlement wist te winnen. Deze partij was opgericht vanuit het socialistische gedachtegoed van Gamal Nasser.²⁶⁶

²⁶² Lesch, 'Egypt's Spring: Causes of the Revolution', 36.

²⁶³ Ibidem.

²⁶⁴ Joshua A. Stacher, 'Parties Over: The Demise of Egypt's Opposition Parties' *British Journal of Middle Eastern Studies* 31(2004) 232.

²⁶⁵ Erika Post, 'Egypt's Elections' *MERIP Middle East Report. Egypt's Critical Moment* 147 (1987) 20.

²⁶⁶ Stacher, 'The Demise of Egypt's Opposition Parties', 226.

Het parlement was om twee redenen weinig representatief voor de bevolking. Allereerst was de taak van het parlement onder Mubarak grotendeels symbolisch. Bij de parlementaire verkiezingen in 1987 behaalde de oppositiepartijen de grootste overwinning sinds 1952. De oppositiepartijen wonnen 100 zetels tegenover 339 zetels voor de presidentiële partij, de NDP. Desondanks had de NDP nog steeds de benodigde tweederde zetels om alle maatregelen door te voeren die Mubarak nodig had om zijn positie te handhaven. Deze winst voor de oppositie werd gedurende zijn regeerperiode niet herhaald.²⁶⁷ Door grootschalige corruptie bij elke volgende verkiezing kreeg de NDP minstens driekwart van de stemmen, waardoor de oppositie weinig invloed had.²⁶⁸ Ten tweede was het verkiezingssysteem door het regime gemanipuleerd. Het systeem, qua structuur vergelijkbaar met dat van Amerika, had een onevenredige verdeling van kiesmannen over de districten. Regio's waar het regime relatief goed georganiseerde oppositie verwachtte, kregen in verhouding minder kiesmannen dan regio's waar de tegenstand kleiner was. Zo hadden de regio's van Cairo en Alexandrië minder kiesmannen per hoofd van de bevolking dan dun bevolkte gebieden op het platteland.²⁶⁹ Langohr en Stacher noemen naast bovengenoemde oorzaken nog drie redenen waarom politieke partijen onder Mubarak weinig succesvol waren in het voeren van oppositie. Ten eerste hield het regime controle over de oprichting van politieke partijen door middel van de Commissie voor Politieke Partijen (CPP). Deze commissie was bevoegd met het verstrekken van vergunningen voor partijen die zich verkiesbaar wilde stellen voor het parlement. In 25 jaar heeft de CPP slechts één partij uit eigen beweging gelegaliseerd. De Nasseristen werden door de CPP geweigerd en hebben via de rechtbank na jaren hun gelijk gekregen. Voor de meeste aspirant-partijen was deze lange rechtsgang te kostbaar.²⁷⁰ Voor het regime was dit dus een effectieve manier om het aantal partijen te beperken. Ten tweede had dit als gevolg dat steeds meer tegenstanders van het regime zich zonder politieke partij verkiesbaar stelden als onafhankelijke parlamentskandidaat. Dit zorgde voor versplintering van de oppositie.²⁷¹ Een derde reden die Langohr noemt is de financiële situatie die bij veel partijen slecht was. De nieuwe bourgeoisie die door de ruimte voor private ondernemingen rijkdom had vergaard, behartigde zijn belangen vaak via andere wegen dan door oppositiepartijen. Hun commerciële belangen werden grotendeels gecontroleerd door de staat, door wetgeving en publiekprivate partnerschappen. Publiekelijk oppositie voeren was daarom commercieel gezien niet verstandig. In plaats daarvan gebruikten

²⁶⁷ Ibidem, 221-222.

²⁶⁸ Lesch, 'Egypt's Spring: Causes of the Revolution', 36.

²⁶⁹ David M. Faris, 'Constituting institutions: The electoral system in Egypt' *Middle East Policy* 19 (2012) 141-142.

²⁷⁰ Stacher, 'The Demise of Egypt's Opposition Parties', 226-227.

²⁷¹ Langohr, 'Too Much Civil Society, Too Little Politics', 191.

rijke Egyptenaren vaak vakgerelateerde organisaties zoals de Kamer van Koophandel om hun belangen te behartigen.²⁷²

§ 5.3.3 *Civil society forces*

Tijdens de regeerperiode van Mubarak was snelle groei van uiteenlopende burgerverenigingen en vrijwilligersorganisaties te zien. Voor het overzicht maak ik hier onderscheid tussen 'gewone vrijwilligersorganisaties' – die uiteen liepen van sportverenigingen tot vrijwilligersorganisaties die bijdroegen aan sociale zekerheid zonder een politieke agenda te hebben – enerzijds; en anderzijds ngo's die wel een politieke agenda hadden en verandering in de Egyptische maatschappij en het bestuur teweeg wilden brengen. Deze laatste worden in de literatuur vaak aangeduid met *advocacy ngo's*.²⁷³

Deze *advocacy ngo's* waren een nieuwe generatie organisaties in de Egyptische samenleving. In 1983 werd de eerste Egyptische mensenrechtenorganisatie opgericht, de Arabische organisatie voor mensenrechten. Deze nieuwe organisaties werden opgericht om uiteenlopende maatschappelijke kwesties te adresseren. Er waren bijvoorbeeld organisaties die opkwamen voor de rechten van boeren die slachtoffer werden van landhervormingen, organisaties voor vrouwenrechten, organisaties voor juridisch hulp bij bijvoorbeeld onrechtmatig ontslag, etc. Door de zeer beperkte invloed die oppositiepartijen in het parlement hadden, bleven maatschappelijke kwesties onopgelost. De *advocacy ngo's* probeerden deze gaten op te vullen.²⁷⁴

Het regime probeerde voortdurend deze opkomende ngo's te beperken in hun bewegingsvrijheid. Door steeds nieuwe maatregelen te nemen en wetten toe te voegen, probeerde Mubarak de organisaties de pas af te snijden. De ngo's deden pogingen onder deze maatregelen uit te komen en waren wisselend succesvol. Een voorbeeld hiervan was Wet 153. In 1998 wilde het regime Wet 32, uit 1964, eerder genoemd in hoofdstuk 3, aanvullen. Deze wet was bedoeld vrijwilligersorganisaties te stimuleren die de positie van het regime niet bedreigden. Dit waren organisaties die in feite de zorg voor sociale zekerheid van de regering konden overnemen die voorheen met subsidies door de staat werden geregeld. Deze organisaties stimuleerden op die manier een stabiele interne situatie en ondersteunden het regime daarmee. Beperkingen op dit soort organisaties werden versoepeld in vergelijking met Wet 32, terwijl de nieuwe wet juist de *advocacy ngo's* meer beperkte. De combinatie van bepalingen in beide wetten maakte het deze organisaties onmogelijk het regime legaal tegenstand te bieden. In Wet 32 was namelijk

²⁷² Langohr, 'Too Much Civil Society, Too Little Politics', 191.

²⁷³ Krista Masonis El-Gawhary, 'Egyptian Advocacy NGOs: Catalysts for Social and Political Change?' *Middle East Report. Critiquing NGOs: Assessing the last decade* 214 (2000) 38.

²⁷⁴ Langohr, 'Too Much Civil Society, Too Little Politics', 188.

opgenomen dat ngo's niet politiek actief mochten zijn. Met Wet 153 zouden organisaties die eerder geregistreerd stonden als burgerbedrijven verplicht worden zich te registreren als ngo's. Een groot aantal organisaties bundelden hun krachten om Wet 153 aan te passen voordat deze aangenomen zou worden. In eerste instantie waren de resultaten indrukwekkend en wisten de organisaties zelfs een aantal parlementsleden aan hun kant te krijgen. Desondanks werd de wet uiteindelijk zonder veel aanpassingen toch aangenomen.²⁷⁵

De belangrijkste reden dat tegenstand tegen dergelijke wetten vaak niet op succes uitliep, was dat de vaak nog jonge organisaties te weinig samenhang hadden, zowel intern als onderling. De meningen liepen te ver uiteen om een coherente boodschap naar buiten te brengen. Hierdoor was hun optreden te weinig overtuigend.²⁷⁶ Een ander zwak punt van de ngo's was het feit dat ze bijna geheel afhankelijk waren van buitenlandse donaties. Hierdoor was de betrokkenheid en het belang van de Egyptische bevolking veel minder groot dan indien de ngo's actief hun Egyptische netwerk hadden proberen te vergroten voor nationale fondsenwerving.²⁷⁷ In 1999 nam het regime daarnaast een wet aan die buitenlandse donaties aan ngo's reguleerde. Ook hierbij hadden de oppositiepartijen te weinig invloed om dergelijke wetten tegen te houden.²⁷⁸ De algemene tendens in de regeerperiode van Mubarak was dat het regime voortdurend nieuwe wetten aannam om tegenstand te beperken. Wanneer het regime geconfronteerd werd met oppositie die zich ondanks de bestaande wetten wist te handhaven, werden deze mazen gedicht met nieuwe bepalingen.

§ 5.3.3.1 Islamitische kwestie

Onder het regime van Sadat was de invloed van de Islamitische beweging sterk uitgebreid. Het karakter van het beleid voor de Islamitische beweging was onder Sadat anders dan onder Mubarak. Sadat had de beweging gebruikt om de linkse oppositie te ondermijnen. Mubarak werd geconfronteerd met ondermijning van zijn regime door delen van de Islamitische beweging zelf. De koers die Mubarak koos was tweeledig. Tegen de radicale tak van de beweging wilde de president hard optreden. Door de publieke voltrekking van het doodsvonnis van Sadat's moordenaars wilde Mubarak radicale moslims een waarschuwing geven. De gematigde tak van de beweging wilde Mubarak juist aan zijn kant hebben. Daarom probeerde de president deze Islamisten te betrekken in zijn beleid. In ruil voor invloedrijke posities en toezeggingen op

²⁷⁵ Ibidem, 194-197.

²⁷⁶ Langohr, 'Too Much Civil Society, Too Little Politics', 198.

²⁷⁷ Ibidem, 199.

²⁷⁸ Krista Masonis El-Gawhary, 'Egyptian Advocacy NGOs: Catalysts for Social and Political Change?' *Middle East Report. Critiquing NGOs: Assessing the last decade* 214 (2000) 39-40.

voorzichtige Islamisering van de samenleving zouden deze gematigde Islamisten, waartoe de Moslimbroeders in de jaren '80 werden gerekend, het regime ondersteunen bij de onderdrukking van de radicale tak.²⁷⁹ De voedingsbodem voor radicaliteit werd hierdoor op den duur echter alleen maar gevoed. Het regime van Mubarak maakte nauwelijks aanstalten tot Islamisering van de samenleving. De radicale groeperingen grepen dit als reden aan om met geweld hun mening kenbaar te maken. Het neerslaan van dit geweld door het regime leidde tot verschuivingen in de tweedeling tussen 'gematigd' en 'radicaal' die het regime zelf had gedefinieerd. De Islamisten waren echter, zoals ik eerder in hoofdstuk 4 heb genoemd, verre van een homogene groep. Op deze manier kreeg Mubarak, net als zijn voorgangers, geen grip op de beweging.²⁸⁰

§ 5.3.3.2 Vakbonden en syndicaten

Syndicaten (groepen bedrijven die gezamenlijke belangen behartigen) konden aan het begin van de regeerperiode van Mubarak nog relatief autonoom opereren. De Islamisten zagen echter in deze organisaties een middel om hun invloed uit te breiden. Toen bleek dat het regime van Mubarak geen aanstalten maakte verdere Islamisering van de samenleving door te voeren, begonnen Islamistische groeperingen mee te doen met de verkiezingen van besturen van syndicaten en vakbonden. Toen deze verkiezingen op grote schaal in het voordeel van de Islamisten uitvielen, werden ze doelwit van het regime.²⁸¹ In 1992 werd Wet 100 aangenomen, die de regering controle gaf over de besturen en de verkiezingen binnen deze organisaties.²⁸² Daarnaast werd arbeiders in de publieke sector verplicht lid te worden van een vakbond die onder de staatsgerunde Egyptian Trade Unions Federation (ETUF) viel.²⁸³

§ 5.3.3.3 Verandering van klimaat

Het groeiende aantal pogingen van de bevolking de eigen belangen te behartigen leidde halverwege de jaren 2000 tot twee belangrijke ontwikkelingen. In de aanloop naar de presidentsverkiezingen in 2005 werd in 2004 de Egyptische beweging voor verandering 'Kifaya' opgericht, wat letterlijk 'genoeg!' betekent. De beweging vond aanhang onder alle lagen van de bevolking. Het was de eerste beweging die direct om verandering van regime vroeg.²⁸⁴ Ondanks de gebrekkige organisatie, die alle jonge bewegingen in Egypte eigen was, heeft het twee belangrijke bijdragen geleverd: het taboe op actief en publiek protest tegen het regime kwam ten einde. De laatste jaren was het aantal

²⁷⁹ Roussillon, 'Republican Egypt interpreted', 385-386.

²⁸⁰ Ibidem, 387-389.

²⁸¹ El-Gawhary, 'Egyptian advocacy ngo's', 39.

²⁸² El-Gawhary, 'Egyptian advocacy ngo's'.

²⁸³ Lesch, 'Egypt's spring: causes of the revolution', 37.

²⁸⁴ Ibidem, 43-44.

publieke protesten explosief gestegen. Daarnaast was de beweging volgens Masoud een kweekvijver voor de leiders van de opstanden in 2011.²⁸⁵

In 2005 ontstond grote ophef over de presidentsverkiezingen. Voor het eerst had een tegenkandidaat uit de oppositie zich verkiesbaar gesteld voor het presidentschap. Ayman Nour was oud-lid van de Wafd partij en had in 2004 een eigen partij opgericht, de El-Ghad (Morgen) partij. Bij de presidentsverkiezingen van 2005 werd Nour gearresteerd op beschuldiging van fraude bij de legalisering van zijn partij. Hoewel internationale kritiek, van onder andere de VS, tot de vrijlating van Nour leidde, verloor hij de verkiezingen ruimschoots, door reputatieverlies en grootschalige corruptie van het regime.²⁸⁶ Vanuit Egyptische oppositiepartijen kwam ook kritiek op de oneerlijke manier waarop de verkiezingen verlopen waren. De bevolking kwam in opstand en eiste nieuwe verkiezingen, maar de verkiezingscommissie legde deze eis naast zich neer. Mubarak voelde zich wel genoodzaakt beloftes aan het volk te doen over het creëren van 4 miljoen banen en verbetering van de sociaaleconomische situatie in zijn volgende termijn.²⁸⁷

De positie van het regime werd steeds minder sterk. Dit was onder andere goed te zien aan de dalende opkomst voor verkiezingen. In 2010 lag deze, ondanks hoogstwaarschijnlijk te positieve interpretatie van het regime, nog maar op 25 procent.²⁸⁸ De opvolging van Mubarak was onzeker. In 2010 was hij al 82 en de oppositie organisaties wilden gebruik maken van de situatie.²⁸⁹ De zoon van Mubarak, Gamal, werd gezien als opvolger, maar was zeer impopulair bij het volk. De houding van het leger tijdens de opstanden in 2011 had volgens Masoud te maken met het feit dat het zelf niet met Mubarak ten onder wilde gaan.²⁹⁰ Het leger zag blijkbaar het machtsvacuüm dat ontstond doordat het volk Gamal afwees. In 2010 probeerde het regime zijn absolute macht te demonstreren door een overweldigende zegen in de parlementaire verkiezingen te boeken. 97 procent van de zetels werd toegeschreven aan de NDP. De regering had in het jaar daarvoor sterke oppositieleiders, voornamelijk van de Moslimbroederschap, laten arresteren om het hen onmogelijk te maken zich verkiesbaar te stellen. De Wafd en de Moslimbroeders boycotten de verkiezingen om kenbaar te maken dat ze de uitkomst niet erkenden.²⁹¹

²⁸⁵ Tarek Masoud, 'The road to (and from) Liberation Square', *Journal of Democracy* 22 (2011), 21.

²⁸⁶ Omar Abdelsamad, 'Democratic Mirage. The Long Road Ahead in Egypt' *Harvard international review* 1 (2006) 12.

²⁸⁷ Abdelsamad, 'Democratic Mirage.', 13.

²⁸⁸ Masoud, 'The road to (and from) Liberation Square', 24.

²⁸⁹ *Ibidem*, 21.

²⁹⁰ *Ibidem*, 24.

²⁹¹ Lesch, 'Egypt's Spring: Causes of the Revolution', 39.

§ 5.3.3.4 Toetsing aan de theorie

Tijdens de periode van Mubarak is de aanloop naar de opstanden in 2011 goed te zien. De ontwikkeling van organisaties buiten de politieke arena was een reactie op de gelimiteerde mogelijkheden die oppositiepartijen hadden de besluitvorming van het regime te beïnvloeden. In dit geval waren de civil society forces zeer belangrijk bij het creëren van een klimaat waarin protest tegen het regime zich kon uitbreiden en uiteindelijk de val van Mubarak kon veroorzaken. De overweldigende meerderheid waarmee de NDP de parlementaire verkiezingen “won”, leidde alleen maar tot meer onvrede en tegenstand. Hier blijkt uit dat de verhoudingen in het parlement niet meer representatief waren voor de machtsverhoudingen in de maatschappij als geheel.

§ 5.4 Internationale invloed

De internationale invloed tijdens deze periode kende verschillende dimensies. Het open-deurbeleid van Sadat werd doorgezet, waardoor de internationale invloed verder kon doordringen in het land. Invloed op economisch gebied kwam zoals gezegd voornamelijk van het IMF, de Wereldbank en de VS. In 1995 werd Egypte bovendien lid van het WTO. Laissez-faire beleid werd sterk gestimuleerd.²⁹² Hoge schulden werden begin jaren '90 voor een deel kwijtgescholden door het IMF, Wereldbank en VS in ruil voor economische liberalisering.²⁹³ De Egyptische deelname aan de Golfoorlog in 1991 was hier ook een belangrijke reden voor. De VS greep in met luchtaanvallen toen Irak een inval deed in Koeweit. Amerika spoorde andere landen aan de *Operation Desert Storm* te steunen, waar Egypte onder andere gehoor aan gaf. Het *structural adjustment programme* zorgde voor onrust onder de bevolking door de groei van werkloosheid en afname van de koopkracht. De gehoopte snelle economische opleving liet op zich wachten.

Politiek gezien was de invloed tegenstrijdig. Enerzijds was er veel aandacht voor mensenrechten. Er werd politieke druk uitgevoerd op democratisering door onder andere de VS, bijvoorbeeld na de presidentsverkiezingen van 2005 waarin tegenkandidaat Nour de mond werd gesnoerd door het regime van Mubarak. Daarnaast was er veel aandacht van internationale ngo's voor de situatie in het land. Egyptische *advocacy ngo's* konden rekenen op financiële hulp uit het buitenland. Ook waren campagnes van buitenlandse ngo's zelf om de mensenrechten te bevorderen.²⁹⁴ Anderzijds was het beleid van het Westen juist gericht op het behoud van Mubarak als president van Egypte. Sinds de *Infitah* van Sadat, en met name sinds de cruciale vrede tussen Israël en Egypte, was het land een zeer belangrijke bondgenoot voor het Westen.

²⁹² Amal A. Kandeel, 'Egypt at a Crossroads' *Middle East Policy* 18 (2011) 41.

²⁹³ Kandeel, 'Egypt at a Crossroads', 37.

²⁹⁴ Langohr, 'Too Much Civil Society, Too Little Politics', 191.

De banden met de andere Arabische landen verbeterden langzaam en in 1989 werd Egypte weer toegelaten tot de Arabische Liga. Egypte kon door zijn strategische ligging en omvang fungeren als rustpunt in de regio. Het bevorderen van democratisering zou in eerste instantie chaos in het land teweeg brengen, waardoor Egypte deze functie niet meer zou kunnen vervullen. Bovendien was het Westen er niet zeker van dat er weer een regering voor in de plaats zou komen die het goed gezind was.

Gezien de aanhoudende onrust in de regio – het conflict tussen Israël en Palestina, de eerste en tweede Irakoorlog, de oorlog in Afghanistan – bleef het bondgenootschap van Egypte zeer belangrijk. Mubarak was een belangrijk onderdeel van de stabiele situatie. Door zijn dictatoriale bewind was het buitenlandse beleid niet van de wil van het volk afhankelijk. Het aanhoudende conflict tussen Palestina en Israël zorgde voor onrust onder de Egyptische bevolking. De invasie van Irak door de VS in 2003 gaf aanleiding tot de grootste demonstraties in Egypte sinds de 'broodrellen' in 1977. Volgens Lesch waren deze opstanden inspiratie voor organisaties zoals *Kefaya*.²⁹⁵ Aangezien het volk het duidelijk niet eens was met het buitenlandse beleid van Mubarak, was diens bewind een noodzakelijk kwaad voor het Westen. Ondanks sporadische berispingen over de schending van mensenrechten was het beleid van het Westen, en voornamelijk van de VS, over het geheel genomen dan ook dat het binnenlandse beleid van Mubarak gedoogd werd. De schijn democratie van Mubarak maakte het bondgenootschap ook voor het westen te legitimeren. Volgens Rubin verklaart dit beleid ook de houding van Amerika tijdens de opstanden in Egypte in 2011. Rubin is van mening dat de VS veel te lang heeft gewacht steun te betuigen aan de opstandelingen. Dit is echter logisch gezien het feit dat Amerika zeker wilde weten dat de opstand succes zou hebben voordat er diplomatieke stappen werden genomen.²⁹⁶ Het voorbeeld van Tunesië deed het Egyptische volk echter volgen.

§ 5.4.1 Toetsing aan de theorie

De internationale afhankelijkheid van Egypte en het Westen was tijdens de periode van Mubarak wederzijds. Egypte had de economische steun van voornamelijk de VS en de internationale organisaties nodig om de situatie in zijn land stabiel te houden. Het Westen was afhankelijk van Egypte om de politieke rust te bewaken in het Midden-Oosten. Men zou dus kunnen zeggen dat de positieve invloed op democratisering die Grugel toeschrijft aan de economisch politieke orde hier geneutraliseerd wordt door deze wederzijdse afhankelijkheid. Het sneeuwbaaleffect was in deze periode voor het eerst te zien in Egypte. Door het succes in Tunesië werd het Egyptische volk

²⁹⁵ Lesch, 'Egypt's Spring: Causes of the Revolution', 43.

²⁹⁶ Michael Rubin, 'The Road to Tahrir Square. How Egypt's revolt happened, and what to do now' *The Commentary* 3 (2011) 22.

geïnspireerd zich af te zetten tegen Mubarak en geen genoegen te nemen met een aantal lege beloftes.

§ 5.5 Conclusie

Het effect van de ontwikkelingen in Egypte was met het aftreden van Mubarak uiteraard beter zichtbaar dan tijdens de eerder behandelde periodes. De integratie van de Egyptische economie in de wereldmarkt zorgde voor meer economische emancipatie, meer mogelijkheden voor private ondernemingen, sterke groei van de dienstverlenende sector en een, in ieder geval, absolute groei van de middenklasse. De aanhoudende problemen van inflatie en slechte aansluitingen van opleidingsniveau en carrièreperspectieven bleven zorgen voor onvrede. Dit zorgde voor groter politiek bewustzijn.

De politieke structuur bleef gedomineerd door de NDP. Oppositiepartijen kregen weinig ruimte de besluitvorming te beïnvloeden. Deze onevenredige vertegenwoordiging zorgde ervoor dat de bevolking buiten het parlement om mogelijkheden zocht de verhoudingen in de maatschappij te veranderen. De sterke groei van *advocacy ngo's* gaf blijk van de opkomst van civil society forces. Het klimaat van oppositie tegen het regime werd hierdoor geschapen, waar de opstanden in 2011 op konden voortbouwen.

De internationale invloed was in deze periode tegenstrijdig. De verdere openstelling van de Egyptische markt zorgde voor verdere liberalisering en de noodzaak voor het regime de democratische schijn op te houden. Het belang van Egypte in de regio was voor het Westen echter te groot om al te fanatiek in te grijpen bij mensenrechtenschendingen. Het feit dat het sneeuwbaaleffect grip kon krijgen op de Egyptische maatschappij was voornamelijk te danken aan de aanwezigheid van nationale bewegingen en organisaties die een democratisch Egypte voor ogen hadden. Voor het democratiseringsproces betekende zowel de economische ontwikkeling als de ontwikkeling van de civil society een vooruitgang. De internationale invloeden vormden zowel een remmende als een stimulerende factoren.

CONCLUSIE

Het aftreden van Hosni Mubarak als president van Egypte in 2011 heeft de vraag opgeroepen of het land na 90 jaar onafhankelijkheid, waarvan 60 jaar dictatuur, de transitie zal maken naar democratie. Er wordt veel vooruit gekeken naar de politieke toekomst van Egypte, maar weinig naar de geschiedenis die geleid heeft tot deze situatie. In deze scriptie heb ik de historische voedingsbodem voor een democratiseringsproces in Egypte onderzocht. Hierbij stond de vraag centraal hoe de basis voor een verder democratiseringsproces zich heeft ontwikkeld in Egypte in de afgelopen 90 jaar, waarbij gekeken is naar algemene indicatoren uit de democratiseringstheorie. In dit verband heb ik de geschiedenis van Egypte onderzocht van 1922 tot 2011, onderverdeeld in de vier regimes: het koninkrijk Egypte van 1922 tot 1952, de regeerperiode van Nasser van 1952 tot 1970, de regeerperiode van Sadat van 1970 tot 1981 en de regeerperiode van Mubarak van 1981 tot 2011.

Deze perioden heb ik getoetst aan algemene omstandigheden die in de democratiseringsliteratuur in verband worden gebracht met democratisering, namelijk economische ontwikkeling, het bestaan van een civil society en de internationale invloed. Economische ontwikkeling zou leiden tot minder verschillen in belangen onder de bevolking, waardoor een gematigder politiek klimaat kan ontstaan en waaruit ontwikkeling naar democratie een logisch gevolg is. Ook zou een sterke middenklasse zich kunnen ontwikkelen die een evenrediger verdeling van invloed kan stimuleren. Dit kan bereikt worden door de opkomst van een civil society, of maatschappelijk middenveld. Politiek bewuste groeperingen en organisaties in de samenleving kunnen druk uitoefenen op de gevestigde orde om het volk meer zeggenschap te geven over het land. Ten derde kunnen internationale omstandigheden van invloed zijn op veel verschillende manieren. Van directe politieke inmenging tot internationale normen en waarden die de interne situatie beïnvloeden. De ontwikkeling in Egypte heb ik getoetst aan deze categorieën om antwoord te geven op de vraag waar Egypte nu, met het aftreden van Mubarak, staat in het democratiseringsproces. Volgens Lipset is de economische ontwikkeling van het grootste belang, Andere auteurs nuanceren deze bewering en leggen de nadruk ook op andere categorieën. Ik ben van mening dat een combinatie van factoren in beschouwing genomen moet worden om een democratiseringsproces te kunnen verklaren.

Economie

De economische ontwikkeling van Egypte heeft zich schoksgewijs ontwikkeld. Tijdens de monarchie hadden de Britten nog grote invloed in Egypte, deels in het beleid, deels door het bezit van grote ondernemingen in Egypte. Economische vooruitgang was hierdoor moeilijk te bewerkstelligen. De belangrijkste bron van inkomsten tijdens de monarchie was landbouw. Het onderwijs is tussen 1922 en 1952 weinig veranderd. De nadruk lag zeer sterk op elitair onderwijs. De cijfers over inkomensverdeling zijn vooral voor de monarchie niet compleet en maken een heel duidelijke analyse daarom lastig. Tijdens de monarchie werkten de matige groei van de economie, noch de politieke verhoudingen in het voordeel van de middenklasse. Door de matige economische groei en gebrek aan maatregelen vanuit de overheid lijkt het onwaarschijnlijk dat de middenklasse zich tijdens de monarchie sterk heeft kunnen vergroten.

Nasser maakte een einde aan de buitenlandse invloed op de economie door op grote schaal bedrijven te nationaliseren. Vanaf de regeerperiode van Nasser kwam langzaam verandering in de dominantie van de agrarische sector en werd er steeds meer geïnvesteerd in andere sectoren. De economie werd hiermee gestimuleerd, maar ging uiteindelijk gebukt onder inefficiënt beleid en gebrek aan concurrentie. Daarnaast was Egypte zeer afhankelijk geworden van buitenlandse steun. Omvangrijke militaire en financiële steun kwam van de SU en de VS steunde met voedingsmiddelen en financiële leningen. Door het beleid van Nasser veranderde de verdeling van welvaart. Voornamelijk op het platteland kwamen er door herverdeling van landbezit meer mogelijkheden voor de opkomst van een middenklasse. In de stedelijke gebieden was er door de nationalisering weinig ruimte voor economische emancipatie. Wel werd met subsidies en belastingen geprobeerd de verschillen in welvaart tussen de bevolkingsklassen te verkleinen. Tijdens deze periode hadden de investeringen in de industrie sterke urbanisatie tot gevolg. De aandacht voor onderwijs voor de gehele bevolking groeide in deze periode. Opvallend was dat het regime van Nasser de onderdanigheid en eenheid van de bevolking door middel van onderwijs wilde stimuleren.

Onder het regime van Sadat werd de economie opengesteld voor de internationale markt. Ook kwam er meer ruimte voor private ondernemingen. De *infitah* van Sadat had tot gevolg dat Egyptenaren meer mogelijkheden hadden zelfstandig hun levensstandaard te verhogen. De middenklasse groeide daarmee. De stedelijke arbeidersklasse bleef ook groeien, met name door de groei van de dienstverlenende sectoren. Het regime van Sadat wilde de ontwikkeling van de private sector stimuleren door de sector meer vrijheden te geven. Ook onder Sadat bleef er aandacht voor toegang

tot onderwijs. De kwantitatieve verbeteringen gingen echter in veel mindere mate gepaard met verbeteringen van kwaliteit.

Onder Mubarak bleef het economische beleid op het Westen richten en werd op aandringen van het IMF begonnen met privatisering van staatsbedrijven. Tijdens deze periode bleven de mogelijkheden voor de private sector, en daarmee voor economische emancipatie, groeien. De middenklasse kon hierdoor ook groeien. Aan het eind van de regeerperiode van Mubarak was de dienstverlenende sector het grootst en was de agrarische sector het kleinste. De aandacht voor onderwijs bleef tijdens Mubarak, maar de kwaliteit liet ondanks de staatsprojecten en steun uit het buitenland nog steeds te wensen over. De verdeling van welvaart leek te zijn verbeterd op de lange termijn, waarbij het verschil tussen de armste en rijkste lagen kleiner was geworden. De inkomens daar tussenin bleven redelijk stabiel. De sterke bevolkingsgroei bleef voor een groei van de stedelijke bevolking zorgen.

De Egyptische economie groeide dus gedurende de vier onderzochte perioden. Het land bleef echter gevoelig voor de conjunctuur. Door de afhankelijkheid van buitenlandse steun en de relatief zwakke positie op de internationale markt door jarenlang inefficiënt beleid was de economie nog niet stabiel genoeg om klappen goed op te vangen. Inflatie op consumptiegoederen en hoge werkloosheid hadden tijdens de regeerperiodes van Sadat en Mubarak de meeste negatieve invloed op de welvaart van de bevolking. In het algemeen is het nationaal product tussen 1961 (het eerste peiljaar van de Wereldbank) en 2011 met gemiddeld 5,2 procent per jaar gegroeid. In absolute getallen is het nationaal product sinds 1961 13 keer zo groot geworden, met een bevolking die sinds 1961 bijna verdriedubbeld is.

Samenvattend kan ik zeggen dat, over de gehele onderzochte periode gezien de welvaart is toegenomen. Vooral in de regeerperiodes van Nasser, Sadat en Mubarak is er, weliswaar schoksgewijs, een stijging te zien op de lange termijn. Daarnaast is de agrarische sector significant afgenomen in belang. De industriële en voornamelijk dienstverlenende sectoren zijn sterk gegroeid. Dit zorgde ook voor urbanisering, waardoor de stedelijke arbeidersklasse groeide. De verdeling van welvaart is langzaam verbeterd. De middenklasse is hierdoor vanaf de regeerperiode van Nasser gegroeid. vanuit deze middenklasse werd steeds meer geprobeerd de invloed in Egypte evenrediger over de bevolking te verdelen. Dit past op zichzelf binnen de theorie over democratisering van Lipset. Hij zegt immers dat modernisering en ontwikkeling van de economie leidt tot de groei van een middenklasse die een gematigder politiek klimaat stimuleert. De middenklasse heeft inderdaad ruimte gekregen zichzelf te versterken, hiermee is echter niet alles gezegd. Dit zal ik verder bespreken bij de civil society.

Huntington zegt in zijn boek *The third wave* dat zowel economische voorspoed als economische neergang een stimulans kunnen zijn voor democratisering. Dit is naar mijn mening van toepassing op Egypte. Economische groei zorgde voor de groei van een middenklasse die belangen ontwikkelde in de private sector. Hierdoor werd het belangrijk deze belangen te beschermen en dus evenredige politieke vertegenwoordiging na te streven. De heroprichting van de Wafd tijdens de regeerperiode van Sadat is hiervan een voorbeeld. In alle vier de perioden bestond er onvrede over economische tegenslagen. Dit was een belangrijke oorzaak voor de opkomst en groei in aanhang van groeperingen die buiten de regimes om opereerden. Deze groeperingen komen bij de civil society aan bod. De economische ontwikkeling die Egypte heeft doorgemaakt in de gehele onderzochte periode past in het beeld van Huntington.

Civil society

Tijdens de monarchie was de invloed over het land verdeeld tussen vier machtsblokken. De politieke partijen bestonden voornamelijk uit leden van de gevestigde orde en wilden de eigen privileges niet inleveren ten behoeve van de rest van de bevolking. De aanvankelijk revolutionaire Wafd verzandde ook in deze politieke tradities. Hierdoor kwamen niet-parlementaire organisaties op die uiting gaven aan de onvrede over oneerlijke vertegenwoordiging en de slechte sociaaleconomische situatie voor een groot deel van de Egyptenaren. Het politiek bewustzijn onder de relatief kleine arbeidersbevolking begon zich pas net te ontwikkelen. De vakbonden die werden opgericht hadden hierdoor nog weinig slagkracht.

Tijdens de regeerperiode van Nasser was de invloed over het land verdeeld over een zeer selecte groep. Van een onafhankelijke civil society was geen sprake. Organisaties zoals de vakbonden werden opgenomen in de ASU. De beginnende groei van de middenklasse door economische vooruitgang onder Nasser was terug te zien in de ontwikkeling van de civil society tijdens de regeerperiode van Sadat.

Tijdens de regeerperiode van Sadat werd de schijn van democratie gewekt door geregisseerde volksvertegenwoordiging en oppositie. De NDP werd opgericht als politieke machtsbasis van de president. De schijndemocratie liet wel ruimte voor echte oppositie van de Wafd partij. Hoewel de Wafd binnen korte tijd weer werd ontbonden door het regime en dus praktisch gezien weinig kon bereiken, was deze ontwikkeling een teken van een verandering in de politieke verhoudingen. Buiten de politieke partijen was de Islamitische beweging actief, mede door samenwerking met het regime.

Mubarak was aanvankelijk relatief coulant ten opzichte van politieke pluraliteit. Dit zorgde voor de opkomst van nieuwe partijen en herleving van oude partijen, zoals de Wafd. De politieke partijen hadden door de structuur van het parlement en grootschalige corruptie van het regime weinig invloed op de politieke besluitvorming. Ook werd het nieuwe partijen moeilijk gemaakt in het parlement te komen. De oppositie werd hierdoor gefragmenteerd. In reactie hierop kwamen nieuwe organisaties op die zich inzetten voor verandering van de verhoudingen in de maatschappij. Deze advocacy ngo's werden tegengewerkt door het regime door nieuwe wetgeving. De groeiende kritiek op het regime was echter onmiskenbaar en werd ook geuit door de kandidaatstelling voor het presidentschap door een oppositieleider.

In het algemeen was er tussen 1922 en 2011 was van geheel onafhankelijk opererende politieke partijen geen sprake. Het feit dat politieke organisaties weinig konden bereiken onder de gevestigde orde, was een stimulans voor civil society forces. De onvrede over de volksvertegenwoordiging en de sociaaleconomische situatie zorgde in eerste instantie voor de opkomst van vakbonden en daarnaast radicale groeperingen zoals de Moslimbroederschap en de communistische beweging. Hoewel deze laatste organisaties opkwamen voor de belangen van de langere klassen in de bevolking en zich afzetten tegen de gevestigde orde, waren deze groeperingen niet altijd gericht op het creëren van een democratie. Onder Mubarak was een sterkere groei te zien van groeperingen die wel democratisering voor ogen hadden dan in de perioden daarvoor. Aangezien deze bewegingen relatief nieuw waren, was hun organisatie, structuur en boodschap nog niet optimaal.

De invloed die civil society forces hebben gehad op democratisering in Egypte was op verschillende manieren te merken. Er vond geleidelijk aan een verandering van politiek klimaat plaats, waarbij tegenstand tegen de gevestigde orde steeds meer groeide. Tijdens de monarchie en Nasser kwam deze tegenstand nog voornamelijk van radicale groeperingen. Vanaf Sadat kwam de opening voor gematigder oppositie, waardoor onder Mubarak nog meer politieke partijen en de advocacy ngo's opkwamen. Hierdoor werd steeds duidelijker dat de echte politieke verhoudingen niet meer werden weergegeven in de geregisseerde volksvertegenwoordiging, maar daarbuiten. De elite was in de gehele onderzochte periode nauwelijks bereid privileges op te geven. Het democratiseringsproces in Egypte is daardoor van onderaf begonnen.

Gedurende de gehele onderzochte periode werden de politieke partijen beperkt in hun functioneren door de politieke structuur. Hierdoor kon onder geen van de regimes gesproken worden van een onafhankelijke civil society. Tijdens Mubarak was er een sterke groei te zien in zowel politieke partijen als civil society forces. De ontwikkeling

van de civil society en de civil society forces liep enigszins parallel. De civil society forces waren uiteindelijk de drijvende kracht achter de revolutie in 2011. De basis voor een civil society was er al wel met de bestaande politieke partijen. De csf's hebben echter de weg vrij gemaakt voor de partijen om een onafhankelijke civil society te gaan vormen waarvoor ze in de 90 jaar daarvoor niet de ruimte kregen.

Gill is van mening dat de civil society de belangrijkste rol speelt in een democratiseringsproces. Huntington benadrukt dat de laatste stap in het proces gemaakt moet worden door de politieke elite. De situatie in Egypte past in de visie van beide auteurs. De civil society forces zijn, zeker onder Mubarak, sterk gegroeid en hebben het aftreden van de president afgedwongen. Hoewel de middenklasse meer ruimte heeft gekregen, zal de elite echter ook nog een grote stap moeten zetten om tot democratie te komen. De theorie van Lipset gaat voor Egypte om deze reden ten dele op.

Internationale invloed

De internationale invloeden die Egypte heeft gekend, had veel dimensies. Tijdens de monarchie was de internationale norm van democratie een stimulans voor de vaststelling van de nieuwe staatsstructuur vanaf 1922. De dominantie van Groot-Brittannië was echter een grote belemmering voor de verdere ontwikkeling van de jonge democratie. Nasser kon politieke inmenging vermijden door de Koude Oorlog. Wel bleven militaire conflicten hun tol eisen, wat afdeed aan de legitimiteit van het regime. Sadat stelde Egypte met zijn *infitah* juist open voor westerse landen. Dit beleid werd voortgezet door Mubarak. Het vredesakkoord met Israël zorgde ervoor dat het belang van het Westen in Egypte veranderde.

Grugel zegt met zijn *global political economy* theorie dat de internationale markt onderlinge economische en politieke afhankelijkheid van landen bevordert. Vrijhandel en politieke stabiliteit worden hierdoor steeds belangrijker. Dit principe werd voor Egypte pas belangrijk vanaf de regeerperiode van Sadat, omdat Egypte zich vanaf toen zelfstandig op de internationale markt ging begeven. Dit had twee gevolgen. Allereerst kwamen buitenlandse investeerders, kennis en geld het land binnen, waardoor economische liberalisering werd gestimuleerd door westerse landen en het IMF. Op deze manier werd economische emancipatie bevorderd in Egypte.

De internationale norm van democratie en de internationale aandacht voor mensenrechten werden door het beleid van Sadat ook van invloed op Egypte. Zoals Grugel noemde, kon Sadat het zich niet permitteren openlijk een dictatoriaal bewind in Egypte te voeren. De schijndemocratie die hij regisseerde was van belang om de banden met het Westen in stand te houden. De vrede tussen Israël en Egypte was daarna zeer

bepalend. Door dit akkoord was het in het grootste belang van het Westen om Egypte stabiel te houden en het buitenlandse beleid ongewijzigd te laten. Mubarak legitimeerde op dezelfde manier als Sadat zijn positie. Door de schijndemocratie ontstond er echter onder zowel Sadat als Mubarak meer ruimte voor oppositie.

De global political economy heeft dus zowel positieve als negatieve invloed gehad op het democratiseringsproces van Egypte. Door de openstelling van Egypte voor de internationale markt werd staatsbemoeienis ontmoedigd en werd meer economische emancipatie van de Egyptenaren mogelijk. Het vredesakkoord met Israël was echter een reden voor het Westen om te zorgen dat Sadat en Mubarak aan de macht bleven. De internationale norm van democratie heeft er wel voor gezorgd dat Sadat en Mubarak zich genoodzaakt voelden een schijndemocratie op te houden, waardoor de oppositie meer kans kreeg. Mensenrechten kregen van de westerse landen dus niet zoveel aandacht. Dit moest van internationale mensenrechtenorganisaties komen die Egyptische ngo's steunden in hun werk. Als laatste had het sneeuwbaaleffect in 2011 invloed op Egypte. De onderzochte periode eindigde met democratisering als internationale norm.

LITERATUURLIJST

- ♦ Abdelsamad, O. (ed.), 'Democratic mirage. The long road ahead in Egypt' *Harvard international review* zn (2006) 12-13.
- ♦ Assaad, R., Structural Adjustment, Demography, and the Egyptian Labor Market in the 1990s
(Research under the Egypt labor market project of the economic research forum, Minnesota 2000) 1-16.
- ♦ Baker, R. W., 'Sadat's Open Door: Opposition from Within' *Social Problems* 28 (1981)378-384.
- ♦ Botman, S., 'The liberal age, 1923–1952' in: M. W. Daly (ed.), *Modern Egypt, from 1517 to the end of the twentieth century. Cambridge Histories Online* (Cambridge, 2008) 285-308.
- ♦ Beinlin, J., 'Egypt:society and economy, 1923-1952', in: M. W. Daly (ed.), *Modern Egypt, from 1517 to the end of the twentieth century. Cambridge Histories Online* (Cambridge, 2008) 309-333.
- ♦ Bromley, Simon en Ray Bush, 'Adjustment in Egypt? The Political Economy of Reform' *Review of African Political Economy* 21 (1994) 201-213.
- ♦ Brownlee, J., 'Democratization in the Arab World? The decline of pluralism in Mubarak's Egypt' *Journal of Democracy* 13 (2002) 6-14.
- ♦ Bush, R., 'Politics, Power and Poverty: Twenty Years of Agricultural Reform and Market Liberalisation in Egypt' *Third World Quarterly* 28 (2007) 1599-1615.
- ♦ Dessouki, A. E. Hillal, 'Policy Making in Egypt: A Case Study of the Open Door Economic Policy' *Social Problems. Development Processes and Problems* 28 (1981) 410-416.
- ♦ Faksh, M. A., 'The Consequences of the Introduction and Spread of Modern Education: education and national integration in Egypt' *Middle Eastern Studies* 16 (1980) 42-55.
- ♦ Faksh, M. A., 'The Chimera of education for development in Egypt: the socio-economic Roles of university graduates' *Middle Eastern Studies* 13 (1977) 229-240.
- ♦ Faris, D. M., 'Constituting institutions: the electoral system in Egypt' *Middle East Policy* 19 (2012) 140-154.
- ♦ Fink-Hafner, D. en M. Hafner-Fink, 'The determinants of the success of transitions to democracy', *Europe-Asia studies* 61.9 (2009), 1603-1625.

- ♦ Forsythe, D. *Human rights in international relations* (2^e editie paperback; Cambridge 2006)
- ♦ El-Gawhary, K. Masonis, 'Egyptian advocacy ngo's: catalysts for social and political change?' *Middle East Report* 214 (2000) 38-41.
- ♦ Gill, G., *The dynamics of democratization. Elites, civil society and the transition process* (paperback-editie; Hampshire en Londen, 2000).
- ♦ Goldschmidt, Arthur, Amy J. Johnson en Barak A. Salmoni (ed.), *Re-envisioning Egypt 1919-1952* (Cairo en New York, 2005).
- ♦ Grugel, J., *Democratization. A critical introduction* (paperback-editie; Hampshire en New York, 2002).
- ♦ Harik, I., 'Continuity and change in local development policies in Egypt: from Nasser to Sadat', *International Journal of Middle East Studies* 16 (1984) 43-66.
- ♦ Harik, I., 'The single party as a subordinate movement: the case of Egypt', *World Politics* 26 (1973) 80-105.
- ♦ Hansen, B., 'The political economy of poverty, equity and growth. Egypt and Turkey' (World Bank comparative study, Washington 1991) v-559.
- ♦ Hinnebusch, R. A., 'Egypt under Sadat: elites, power structure, and political change in a post-populist state' *Social Problems* 28 (1981) 442-464.
- ♦ Hinnebusch, R. A., 'The reemergence of the Wafd party: glimpses of the liberal opposition in Egypt' *International Journal of Middle East Studies*, 16(1984) 99-121.
- ♦ Hopwood, D., *Egypt: Politics and society 1945-90* (3^e druk; Londen en New York, 1991).
- ♦ Huntington, S., *The third wave. Democratization in the late twentieth century* (paperback-editie; Norman, 1993).
- ♦ Ibrahim, S., 'A tale of two Egypts: contrasting state-reported macro-trends with micro-voices of the poor' *Third World Quarterly* 32 (2011) 1347-1368.
- ♦ Ikeda, M., 'Toward the democratization of public education: the debate in late parliamentary Egypte, 1943-52', in: A. Goldschmidt, A. J. Johnson en B.A. Salmoni (ed.), *Re-envisioning Egypt, 1919-1952* (Cairo, 2005) 218-248.
- ♦ Johnson, P., 'Egypt Under Nasser' *MERIP Reports* 10 (1972) 3-14.
- ♦ Kandeel, A., 'Egypt at a Crossroads' *Middle East Policy* 18 (2011) 37-45.
- ♦ Kandil, R. M., 'The Egyptian education system & public participation' *Social Policy* 2 (2011) 58-64.
- ♦ Kirchheimer, O., 'Confining conditions and revolutionairy breakthroughs', *The American political science review* 59.4 (1965) 964-974.

- ♦ Langohr, V., 'Too much civil society, too little politics: Egypt and liberalizing arab regimes' *Comparative Politics* 36 (2004) 181-204.
- ♦ Lesch, A. M., 'Egypt's spring: causes of the revolution' *Middle East Policy* 18 (2011) 35-48.
- ♦ Lipset, S., 'Some social requisites of democracy: economic development and political legitimacy', *The American political science review* 53.1 (1959) 69-105.
- ♦ Löfgren, H., 'Economic policy in Egypt: a breakdown in reform resistance?' *International Journal of Middle East Studies* 25 (1993) 407-421.
- ♦ Masoud, T., 'The road to (and from) Liberation Square', *Journal of Democracy* 22 (2011) 20-34.
- ♦ Moore, C. H., 'Authoritarian politics in unincorporated society: the case of Nasser's Egypt' *Comparative Politics* 6 (1974) 193-218.
- ♦ Mountjoy, A. B., 'The development of industry in Egypt' *Economic Geography* 28 (1952) 212-228.
- ♦ Pridham, G., *The dynamics of democratization. A comparative approach* (London en New York, 2000).
- ♦ Post, E., 'Egypt's elections' *MERIP Middle East Report* 147 (1987) 17-22.
- ♦ Roussillon, A., 'Republican Egypt interpreted: revolution and beyond', in: M. W. Daly (ed.), *Modern Egypt, from 1517 to the end of the twentieth century. Cambridge Histories Online* (Cambridge, 2008) 334-393.
- ♦ Rubin, M., 'The road to Tahrir Square. How Egypt's revolt happened, and what to do now' *The Commentary* 3 (2011) 21-26.
- ♦ Ryzova, L., 'Egyptianizing modernity through the 'New Effendiya': social and cultural constructions of the middle class in Egypt under the monarchy', in: A. Goldschmidt, A. J. Johnson en B.A. Salmoni (ed.), *Re-envisioning Egypt, 1919-1952* (Cairo, 2005) 124-163.
- ♦ al-Sayyid-Marsot, A. L., 'Religion or opposition? Urban protest movements in Egypt' *International Journal of Middle East Studies* 16 (1984) 541-552.
- ♦ Springborg, R., 'Patrimonialism and policy making in Egypt: Nasser and Sadat and the tenure policy for reclaimed lands' *Middle Eastern Studies* 15 (1979) 49-69.
- ♦ Stacher, J. A., 'Parties over: the demise of Egypt's opposition parties' *British Journal of Middle Eastern Studies* 31 (2004) 215-233.
- ♦ Toledano, E. R., 'Social and economic change in the "long nineteenth century"' *Modern Egypt, from 1517 to the end of the twentieth century. Cambridge Histories Online* (Cambridge, 2008)

- ♦ Tucker , J., 'While Sadat shuffles: economic decay, political ferment in Egypt' *MERIP Reports* 65 (1978) 3-9.
- ♦ Vatikiotis, P.J., *The history of Egypt from Muhammad Ali to Sadat* (2^e druk, Londen, 1980).
- ♦ Warburg, G. R. 'Islam and politics in Egypt: 1952-80' *Middle Eastern Studies* 18 (1982) 131-157.
- ♦ Waterbury, J., *The Egypt of Nasser and Sadat. The political economy of the regimes* (Princeton, 1983).
- ♦ Weinbaum, M. G., 'Egypt's "Infitah" and the politics of US economic assistance', *Middle Eastern Studie* 21(1985) 206-222.
- ♦ Whidden, J., 'The generation of 1919', in: A. Goldschmidt, A. J. Johnson en B.A. Salmoni (ed.), *Re-envisioning Egypt, 1919-1952* (Cairo, 2005) 19-45.
- ♦ World Bank. Alleviating poverty during structural adjustment (Country study Egypt, Washington D.C. 1991).
- ♦ World Bank. Egypt economic update fall 2010 (Washington D.C. 2010).
- ♦ World Bank. Egypt. Review of the finances of the decentralized public sector. Volume I: Main Report (zp 1987).
- ♦ World Bank. Poverty and economic growth in Egypt,1995-2000. (Policy research working paper, Washington D.C. 2000).
- ♦ World Bank. Social and Economic Development Group Middle East and North Africa Region, Arab Republic of Egypt (Development Policy Review, zp 2008).
- ♦ World Databank
<http://databank.worldbank.org/ddp/home.do?Step=12&id=4&CNO=2> (21 juli 2012).
- ♦ Zubaida, S., 'Islam, the state and democracy: contrasting conceptions of society in Egypt' *Middle East Report. Islam, The State and Democracy* 179 (1992)2-10.